

•

Felsefeya Olê

Abdusamet Yîgît

weşanên

.
. .
. .
. .

Felsefeya olê
@Abdusamet yigit
Çap 1.
2020-Almanya-Berlin
:

.
ISBN 978-4-900996-21-0

Pêşgotin:

Li ser olê û felsefeyê bi hevdû re nivîsandin wê weke mijareka ku wê bi teybetî wê, piştî serdemên kevnera û pê de wê, bi felsefeyê re wê, zêdeyî wê pêşkeve û wê derkeve li pêş. Felsefe wê, pêşketina wê di serî de wê, weke çerçoveyek hizirkirinê a bingihînî a bi razber jî jî wê di awayekê de wê mirov dikarê wê salixbikê û wê werênê ser ziman. Di ware fahmkirinên weke bi aqil û felsefeyê de wê, pêvajoyên wê yên pêşketinê ku wê bibin wê di wê temenê de wê têgînên ku wê di nava jîyane mirov de wê bi aqilî û hwd wê pêşketina wê wan jî wê ji xwe re wê bike mijare fahmkirinê.

Ol wê mijarek ji wan mijaran bê. Di wê rengê de wê, di serî de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê di serî de wê, werênê ser ziman ku wê mijare felsefeyê wê, di wê rengê de ew têkiliya wê ya bi olê re wê weke têkiliyek komplika bê. Ji wê zêdetirî wê hanîna li cem hevdû a gotina ol û felsefeyê bi rengê 'felsefeya olê' nivîsandina wê, di aslê xwe de wê ji wê tevlihevtir û komplikatir bê.

Di dewama wê de mirov dikarê wê jî wê weke aliyekê din ê giring wê werênê ser ziman ku wê heta roja me jî wê dem bi dem wê zane û filosofên ku wê li ser baweriyê wê pênûsê wê bixabitênin wê mijare levnekirina ol û felsefeyê û ankû nakokiya di nava zanîn û baweriyê û hwd de wê ji xwe re wê di serî de wê bikina mijar. Di wê rengê de têgînên metafîzîkî, mistîkî û hwd wê weke aliyna din ên ku wê di wê çerçoveyê de wê, werina hildan li dest bin. Di aslê xwe de wê, metafîzîk wê çendî ku wê di wê rengê de wê bi têgînek nepenî a pêş-fîzîkê wê were ser ziman jî lê di aslê xwe de wê di çerçoveya gotina felsefeyê de ku mirov hewlbide ku wê fahmbikê wê di wê çerçoveyê de wê, weke gotineka ku wê ya li pêş ku ew hê ne hatî zanîn û ankû ne hatî jîyankirin û bi wê re hê ku ew ne hatî bi darêjkkirin û hwd re wê dikarê wê salixbikê û wê werênê ser ziman. Di wê rengê de wê, wê gotina metafîzîkê wê ji aliyekê wê ku ev bê wê aliyê din jî wê li şûn binerê û wê destpêka pêşî ku wê weke minaq bi gotina 'bing-bang' û hwd re wê were ser ziman wê li ser wê re wê temenekê hizirkirinê wê bi wê re wê bi nepenî wê bê hizirkirin. Metafîzîk wê weke têgîneka ku wê ji wan rewşên ne fahmkirinê ên pêş felsefeyê ku wê weke mijarên ku ew werina fahmkirin wê were dûrkin û wê weke têgîneka ku wê di gotina xwûde wê were bi sînorkirin û wê di wê çerçoveyê de wê bê xistin temenekê ku wê hewlbê dayin ku ew bi wê were fahmkirin.

Mijare metafizîkê, wê, di wê rengê de wê di nava têtînên mistikî hemûyan de wê weke temenekê lêpîrsînê jî wê bi xwe re wê biafirênê. Hewldanên weke afirandina pîrsan di derbarê ya nayê zanîn û ankû wê newê zanîn de wê, di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê, wê aliyê wê werênê ser ziman. Ji felsefeyê dûr bi gotinên weke sermedî, teqezî û hwd re wê bê bi temenkirin û ser ziman. Felsefe li şûna wan gotina wê, şenberî û hwd wê ji xwe re wê karibê bike temenê fahmkirinê û wê bi wê re wê ji aliyekê zanînê ve ji têtînên mistikî û nepenî dûr wê di çerçoveyek fahmkirinê de wê bê hanîn ser ziman.

Mijare felsefeyê û olê wê di wê rengê de wê, weke aliyekê din ku wê hem wê weke ku wê levbikê hem jî wê weke levnekê wê, di dîmenekê de wê xwe bide nîşandin. Di wê rengê de wê têtînên emprîkî ku wê temenê felsefeyên idealist ên piştî ronansansê wê biafirênin wê heta roja me wê bi awayekê serwerî wê xwe bide nîşandin wê ji aliyekê ve wê çav çikandina li metafizîkê û fahmkirinên wê re wê rê li pêşketina bi wê rengê hizirkirinê a bi wê re wê biafirênê.

Di wê rengê de wê weke aliyekê din ê li hemberî wê felsefeyên positivist ku wê li ser temenekê şenber û kirinî û hwd re wê werin û pêşkevin wê di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê weke aliyekê din ê ku mirov bi qadr û qiyemt pêşwazîbikê û wê weke temenê pêşketina fahmkirina di jîyanê de hilde li dest bê. Di wê rengê de wê, ji têtînên nepeniyê dûr bi awayekê hizirkirinê wê di aslê xwe de wê, di serî de wê weke aliyekê giring ku wê karibê temenekê fahmkirinê wê werênê ser ziman bê.

Î ro mijarên weke yên felsefeyê ku wê werina hildan li dest wê bi awayekê pirralî wê di wê rengê de wê, ji gelek ali û awayan ve wê bêt hildan li dest di rewşa têtîliya nava felsefe û ziman de wê, di wê rengê de wê, fahmkirinên ku wê pêşkevin û wê derkevina li pêş wê di aslê xwe de wê weke aliyekê din ê giring ku wê mirov dikarê bikirpênê û werênê ser ziman bê. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê pêvajoyên pêşketinê wê bi azmûnê wê were dîtin ku wê di temenê hemû aliyên pêşketinê ên bi aqil de bê. Di wê rengê de aqilekê ku wê dervî yê jîyanî wê weke ku wê bi gotina wahyê û hwd re wê were ser ziman wê hebê? Li ser rewşê danîna pîrsekê û bi wê hizirkirin wê di aslê xwe de wê di wê rengê de wê bi bersivên ku mirov wê bigihijiyê wan wê, temenekê fahmkirinê ê bi aqil û pêvajoyên wê yên pêşketinê re wê bi misogeri wê werênê ser ziman.

Di ware hizirkirinê de wê mirov dibînê ku wê di demên kevnera de wê destpêka felsefeyê wê bi pêşxistin û sazûmankirina ziman û fahmkirina wê bi watelêkirinê, fahmkirinê, têteliya wê ya bi fahmkirinê û hwd re wê, were dîtin. Wê di wê temenê de wê bi watelêkirinê û hwd re wê di awayekê de wê xwe bi wê re wê werênê ser ziman. Di mijare fahmkirinê de wê mirov dikarê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, ziman wê pêşketina wê aliyekê pêşketina felsefeyê wê biafirênê. Wê temenê salixkirinê bi fahmkirinê û hwd re wê biafirênê. Di wê rengê û awayê de wê, mirov dikarê wê weke aliyekê din wê dikarê wê werênê ser ziman.

Di mijare fahmkirina ziman û felsefeyê de wê, temenê fahmkirinê wê bi wê re wê êdî wê bi têtînan re wê bê avêtin. Wê gotin wê salixkirinê wan wê di wê rengê de wê, bi watelêkirinê û rengên cûr bi cûr salixkirinê wan wateyan re wê êdî wê temenê fahmkirinê wê pêşbixê û wê bi demê bi pêşketina aqil re wê ew fahmkirin wê hem kûr bibê û hem wê sînorê wê berfireh bê. Di wê rengê û awayê de wê, di mijarên fahmkirinê ên weke yên olê û hwd de jî wê, di wê rengê de wê pêşî wê ew slaixkirin wê bi gotinê wê were kirin.

Di olê de wê, bi gotinê jî bê wê hinekî wê ji wê cûdatir bê. Wê ber ku wê gelek gotinên wê ji mêj ve wê hebin û wê ew gotinên wê yêmn ji mêj ve wê di wê temenê de wê temenê hizirkirinê wê pêşî bi wan watelêkirinê ji mêj ve wê bi wan wê temenê hizirkirinê wê biafirênê. Di mijare fahmkirinê de wê di wê rengê de wê rengê fahmkirinê wê bide çêkirin. Felsefe wê, dema ku wê hevnasînê wê bi aqilê xwe re wê bi têtînan olî û olzaniya wê re wê bike wê pêşî wê bi hewldana derxistina li têtîhiştinê re wê bike. Di wê rengê de wê, felsefe wê, di nava mijare fahmkirina wan de wê di wê rengê de wê di awayekê de wê, pêşbikeve.

Di mijarên fahmkirina felsefeyê û olê a bi hevdû re de wê, temenekê hevbeş ê bi fahmkirinê wê li ser zanînê û derxistina li têtîhiştinê re wê hebê. Lê şewayên weke yên bi olî ên lênepirsîn û ên felsefeyê ên lêpîrsînê wê di wê rengê de wê temenê cûdahiya wan a ji hevdû wê biafirênê. Lê tevî wê jî wê bandura felsefeyê wê di ware lêpîrsin, dana fahmkirinê, derxistina li têtîhiştinê bi gotinê aqilî salixkirina hebûna gotinê olî, ên weke baweriyê, olzaniyê û ankû teolojîyê û hwd û bi temen wan kirina wan re wê xwe bi de nîşandin.

Lêpîrsînê li ser nave xwûdê re wê ji dû aliyan ve wê dikarê wê fahmbikê di çerçoveya fahmkirinê serdema kevnera ên bi felsefeyê pêşdikevin de. Yek wê, di serî de wê, bi fahmkirinê û bi aqil navaroka wê qalîkê wê gotinê bi darêjkê bi aqilê felsefeyê şîştinê û wê hanîna ser

ziman bê. Aliyê din jî wê di wê temenê de wê jinûve salixkirinên bi fahmkirinê ên li ser esasê fahmkirina jîyanê, elementên wê yên navxweyî û hwd bê. Di wê rengê de wê, ji wê aliyê ve wê felsefe wê di olê de jî wê aliyê epistemolojikî wê tevî hemû nakoki û fahmkirina wê bi wê re wê derxê li pêş. Tenê ku em goitna 'olê bi aqil pêşdikevin bi sere xwe wê hildina li dest wê ev gotin jî wê bi tenê wê karibê wê bi sere xwe misoger bike.

Olên epistemolojikî wê di wê rengê de wê bi temenî wê temenê wan bi zanîne re wê pêşkeve û wê derkevina li pêş. Di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê, ew şiroveyên felsefeyê ku wê di wê rengê de wê dawiyê li demên mitolojiyê û rengê hizirkirinên wê werênê wê di wê rengê de wê çawa wê bi têngînên demî ên weke olê, rewîstê û hwd wê were hizirkirin wê ew wê, di wê rengê de wê, were pêşxistin. Mijarên ku wê di wê rengê de wê, felsefe wê hilde li dest li rojava xwe ku wê ol jî, rewîst jî û hwd wê di nav de bê wê, mijarên ku wê bi serekeyî jîyanê ji temen ve ew hê bi bandûr dikin û wê weke aliyê zêhnî ên bi wê hizirkirinê bin. Ev aliyên zêhnî wê weke aliyên otoriter ên bi rengê 'tû bi wê rengê nakê, têyê bi vê rengê bike' û hwd re wê, xwe di awayekê de wê bidina nîşandin bin. Felsefe wê vê aliyê jî wê ji çerçoveya hizirkirinê û rengê û hwd wê bike berlêpîrsînê de. Ev wê weke xosletekê olên dema aqil bê ku ew bê lêpîrsîn û ji awayê wê yê herî wê were dûrkerin û bê gihandin li rengekê din ê fahmkirinê ku ew bi wê temenekê aqil bi wê re wê, were pêşxistin bê. Ev wê dema ku wê were kirin wê bixwe re wê encamekê wê werênê. Ew encamp jî wê ew bê ku wê, temenê aqil meşandinê û hwd wê di nava olê de wê bicih bike. Wê bi wê re wê, olzaniyên bi aqil meşandinê û hwd wê pêşkevin wê, di wê rengê de wê, bibin. Wê li ser wê aqil meşandinê de wê têtikiliya nava aqilê felsefeyê û zanîna wê û ya wahyê' ku wê bi olî wê bahsa wê were kirin ku wê weke nazilî ardê dibê wê, di wê rengê de wê, pêşkeve. Ew jî wê, di awayekê de wê, gihiştina fahmkirina wê aqilê wahyê' jî wê di temenê xwe de wê, aqil meşandinek bi felsefeyî ku ew were bi navkirin û ankû newê bi navkirin jî wê bi wê rengê wê hebê.

Di wê rengê wê aliyekê din ê giring jî wê ew bê ku ew bi awayekê rast wê, salixkirina wê kirina wê di aslê xwe de wê, weke aliyekê giring wê, bi şewayê wê karibê temenê fahmkirinê wê baştirin wê biafirênê. Piştê serdemên ronansên wê di aslê xwe de wê ji aliyekê ve wê bi wê rengê wê bibê. Di serdemên ronansên de wê ol wê weke bi awayekê çandî wê salixkirina wê bi temenkirina wê, wê têtikiliya wê bi pêşketina civaketiye ve wê girêdayî bê. Felsefe û civak, civak û çand, çand û zanîn, zanîn û

pêşketin wê di rêyeka hevdû de wê temenê wan yê pêşketinê wê di ahengekê de wê bi hevdû ve girêdayî wê hebê. Ev wê dive ku wê di serî de wê weke aliyekê giring wê werênina ser ziman ku wê fahmbikin ku wê mijare olê wê di wê rengê de wê di xate pêşketina wê de ku em bi dîroka wê re wê dihildina li dest û wê fahmdikin wê, dibînin ku wê destûrên hizirkirinê ên aqil wê bi demê re wê xwe li wê serdest bikin. Nakokiyên ku wê derkevin di nava gotina olê û felsefeyê de wê ji şêwayê hizirkirinê ê ji hevdû cûda wê bibê.

Di demên hemdem de wê, dema ku wê bahsa fahmkirinê wê were kirin ku ew bi olî bê, û ankû şêwayekê din ên zanînê bê wê di serî de wê bi temenê hevdû fahmkirinê û hwd re wê were ser ziman. Ev di roja me de wê weke xosletekê civakî û hevdû fahmkirinê wê were dîtin. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê din wê di serî de wê werênê ser ziman ku wê aqil wê di temenê hemû pêvajoyên me yên jîyanî em bi şariştanî û fenomenên wê yên ku wê diafirênin de wê hebê. Di wê çerçoveyê de wê demê wê, aqil wê, di wê rengê de wê, dema ku mirov wê têkiliya wê ya bi van rengên zêhnî re wê hilde li dest wê çawa wê hilde li dest? Wê di serî de wê ew rengên zêhnî wê çawa wê weke xwe bidina hizirkirin wê, di nava hewldana wê de bin. Di dem û rengê pêşketinê ên jîyanê ê pirralî de wê, di wê rengê de wê, ew wê tang wê were. Ber vê yekê wê, di serî de wê, di wê rengê de wê weke aliyekê giring ê fahmkirin wê bi aqil û zanînê re wê têkiliya wê danîn û wê bi wê re gihiştina bersiv û têgînên wê yên fahmkirinê wê weke aliyekê giring wê mirov karibê wê hilde li dest.

Min di navaroka wê lêkolinê de wê bal kişand li ser şêwayê fahmkiirna ji fahmkirinên felsefeyê. Di wê rengê de wê, çendî ku em gotina *felsefeya olê* wê bikardihênin wê, temenê wê gotinê wê bi pêşketina wê hizirkirina wê re wê, ola felsefeyê wê di awayekê de wê, bi rengê hizirkirina wê bi kirdeyî wê biafirênê. Ola felsefeyê wê di wê rengê de wê, di serî de wê bi xoslet û şêwayên wê re wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di wê rengê de gotin wê dema ku mirov wê bi wan bihizirê wê ji aliyekê ve wê karibê rengê fahmkirina xwe ya ji wê bi wateyî bide rengê hizirkirinê û pozisyona wê ya bi gotinên din re jî. Di wê rengê de wê li ser çî temenê wê were fahmkirin bicihkirin û demezrendin wê di wê rengê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê di serî de wê werênê ser ziman. Felsefe wê di wê rengê de wê, bi xosletên xwe yên weke li ser temenê kirinî , şenberî û hwd re wê, li şûna têgînên teqezî, sermedî û hwd wê bi awayekê kirdeyî jî wê di xwe de wê bihizirê û wê bi wê rengê wê temenê

pêşketinên wê bi wê re wê bide çêkirin. Di wê rengê de wê, fahmkirina aqilê wahy'ê minaq wê bi awayekê gihiştina wateya wê re wê bê nîşandin. Lê ew gihiştina li wê wateyê ku ew hizirkirinek, aqilmeşandinek û hwd nebê wê ew jî wê nebê. Wê demê wê di wê rengê de wê aqil wê di wê rengê û awayê de wê bi wê re wê, di serî de wê bi wê rengê wê di temenî de wê hebê. ..

Abdusamet Yigit

Destpêk; felsefeya olê

Ol wê weke têtîneka baweriyî wê dîroka wê di nava jîyane mirov de ku wê pêşkeve wê heta destpêka pêşketina mirov wê herê. Di wê rengê de wê, dema ku mirov wê bahsa pêvajoyên pêşketina wê bikê wê, di serî de wê dîroka mirovatîyê wê were ser ziman. Ji aliyekê din ve jî wê mijare olê wê ji gelek aliyan ve wê heta roja me wê were hildan li dest. Wê di wê rengê de wê, di serdemên nû de wê weke aliyekê têtînî ê bi pîrsgirêk ku ew were fahmkirin û bi nerîna wê ya li jîyanê re wê weke ji temen ve ji jîyanê qût dikê wê bê dîtîna wê were ser ziman. Ber vê yekê wê mijare olê wê hildana li dest wê, di aslê xwe de wê, weke aliyekê giring dê he wê di jîyane me de wê cihê xwe wê biparêzê.

Di serî de armanca wê nivîsandîna û ankû lêkolîna li ser olê wê ew bê ku wê bi têtînek ku mirov wê hinekî fahmbikê û wê çawa xwediyê têtîliyê wê bi zanîna felsefeyê re wê hebê wê bêtîna ser ziman. Di wê rengê de wê, têtîliya nava ol û felsefeyê jî wê ji aliyê zanîna ve wê weke aliyekê bi pîrsgirêk wê derkeve hemberî me. Felsefe wê bi aqilmeşandinê û hwd re wê xwe bigihênê zanîna û biaqil bibê. Ol wê bi wê re wê li şûna wê têtîna 'wahy'ê wê derxê li pêş. Di wê warê de wê, dema ku wê bahsa zanîna wê bikê wê, bahsa zanîna pîroz û ankû zanîna ji xwûdê wê bide. Di wê rengê de wê, weke aliyekê wê yê din ê giring wê di dikarê weke aliyekê giring wê mirov li ser wê bisekinê.

Di serî de wê bêjim ku wê armanca wê lêkolîna a ji hemû aliyan ve hanîna olê wê nebê. Ber ku wê dîrokek olî a bi hezaran salan û ku wê bi awayekê pîralî ku wê pêşdikeve wê hebê. Li hemû herêmên civakê wê, dema ku mirov di çerçoveya wan de wê, binerê wê, li gorî wan û xosletên wan wê pêvajoyên pêşketina bi têtîna olî ku wê di nava jîyane wan de wê serwer bibê û wê bandûrê li wan û pêşketina wan wê bikê wê xwe bide nîşandin. Di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê giring em, dikarin wê di serî de wê bi gotinekê wê bi kirpênin wê mijara fahmkirina olî a li herêmên kurdistanê wê dîroka wê, bi dîroka şariştaniyê re wê heta demên destpêkê ên şariştaniyê wê herê. Wê bi pêvajoyên bi hezaran salan wê hebê. Dema ku em bahsa olên mesopotamî dikê wê di wê rengê de wê gelek awayên olî û rengên pêşketina wan wê werina dîtîna û kifşkirin.

Wekî din di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirina olê wê di ware wê de wê weke aliyekê giring jî wê li herêma ku em di wê de dijîn li kurdistanê û li dora wê, hê jî wê bi hêstî û hwd wê ji gelek aliyan ve wê wê serwer bê û wê temenê kirin û jîyane mirovan wê bide diyarkirin. Ber vê yekê wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê, di serî de wê mirov dikarê wê, werênê ser ziman ku wê di wê rengê de wê bi têngînên zanînê wê çawa wê bê fahmkirin û wê bi wê re wê aliyê zanînê wê bê derxistin û wê bi wê re wê mirov wê di jîyane xwe de wê çawa wê pêşketinekê wê bi wê re wê bidina çêkirin wê di serî de wê weke aliyekê ku em di wê çerçoveyê de wê li wê dihizirin.

Mijare olê weke ku me hinekî li jor hanî ser ziman wê mijare pirr zêde wê kûr bê. Wê pirralî wê dikarê wê werênê ser ziman. Ji aliyê dîrokî, antropolojikî, civaknasî, derûnî, olzanî (teolojikî) û hwd ve wê weke van bi gelek aliyên din re jî wê karibê bi serê xwe werê hildan li dest û were fahmkirin. Di wê rengê de wê, di serî de wê we, weke aliyekê giring wê di dewama wê de wê mirov dikarê wê, werênê ser ziman ku wê, di wê rengê de wê, dema ku mirov wê hilde li dest wê ol wê hildana wê ya li deest wê, di serî de wê pêwîstîya serwerîyek bi fahmkirin pêvajoyên fahmkirinê ên bi dîrokê re jî wê hebê. Di dewama wê de wê weke bi rengên zanînên ku me hanîna ser ziman re jî wê herî hindik wê pêwîstîya fahmkirin û serwerîyek jîyanî a bi zanînê wê pêwîst bê. Di dewama wê de wê jî mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare olê wê, di wê rengê de wê, di serî de wê, ji hevdû derxistina wê û fahmkirina wê ji gelek aliyan ve wê, weke aliyekê giring ku wê jîyane civakê, pêşketina wê û pêşaroja wê jî wê alaquadar bikê. Di wê rengê de wê, di sserî de wê, weke aliyekê wê wê yê giring wê dikarê wê, werênê ser ziman. Di warê aliyên fahmkirina di çerçoveya dîroka felsefeyê a olzanê de wê, heta roja me wê, gelek filosofên olî ên kurd wê, pênuşa xwe wê bixabitênin û wê binivîsênin. Di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê, dîroka olê a kurd wê, di awayekê de wê, dema ku mirov li ser filosofên wê yên olî re wê werênê ser ziman wê, di serî de wê, ji gelek aliyan ve ku ew hatî ser ziman jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman. Tenê wê, weke aliyekê giring wê li pêşîya me bê ku minrov wê di rewşa wê ya dîrokî, civkî û hwd wê li ser temenê wê bi rastî wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman. Aliyê êsir ku wê weke filosofekê kurd bê wê dîroka olê wê, bi bi gelek bergên ku ew li ser wê dinivîsênê re wê werênê ser ziman. Di wê rengê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê ser ziman.

Weke aliyekê din jî wê dîroka olê û hatinên ser ziman ku ew di çerçoveya xwe ya rast de newina fahmkirina wê, nikaribin bi awayekê tememî ê rast jî karibin bibina temenê pêşketinna mazin ên dîrokî. Di wê rengê de wê di serî de wê, weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, werênê ser ziman.

Di mijare fahmkirina dîroka olê felsefeya olê, û hwd de wê, weke aliyna ku wê ji hevdû wê cûda bin. Dîroka wê bi serê xwe wê weke aliyekê din ê fahmkirinê wê bi temenî wê karibê bide me. Di nava pêvajoyên dîrokê de wê çawa wê dem bi dem wê pêşkeve û wê çawa wê pêvajoyên peresendinê û hwd wê bi zêhnî û hwd wê di xwe de wê çêbikê û wê werênê li holê wê, weke alî û mijareka ku wê ew li ser wê bisekinê û wê fahmbikê bê.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê din wê werênê ser ziman ku wê mijare olê wê di wê rengê de wê, dema ku mirov wê hilde li dest wê, di sserî de wê, şêwa wê weke aliyekê giring wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê xwe bide nîşandin. Yanî mirov wê çawa û li ser çî temenê û kîjan çavkanî û awayan wê hilde li dest wê, di serî de wê weke aliyna giring ên ku mirov di wê rewşa nivîsandina wê de ku mirov wan li berçav bigirê bê. Di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê, di sserî de wê mirov dikarê wê, werênê ser ziman.

Me li jor bahsa gelek rengên olî û pêşketina wan kir. Di wê rengê de wê, ew rengên olî wê ji aliyê xwe û bi rengê zimanê xwe wê çawa wê werênina ser ziman wê ew jî wê weke aliyna ku wan di çerçoveya xwe de hanîna ser ziman bin. Wê di wê çerçoveyê de ew, wan çawa dibênin, û hwd wê di wê rengê de wê weke nerîna wan a li rewş, jîyanê, xate pêşketina dîrokê, civakê û navaroka wê bê. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê din jî wê werênê ser ziman ku wê dema ku mirov wê bi gotina felsefeyê re wê, di serî de wê olê wê werênê ser ziman wê, di aslê xwe de wê, întîba û rengê fahmkirinê ê ku weke ku em divê ku wê werênina ser ziman wê bi awayekê felsefeyî bê wê, ew hîs û hîsîyat wê bi mirov re wê çê bibê. Di wê rengê de wê rengê hizirkirina wê û gotinê wê bi wateyên wê re wê xwe di awayekê de wê di mejî û rengê hizirkirinê de wê bi awayekê serwerî wê bikin u ew bidina dîyarkirin.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirinê wê di wê rengê û awayê de wê weke aliyekê giring wê xwe bide nîşandin. Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirinê wê bi reng û awayê awayê wê re wê di wê çerçoveyê de wê, bi mijare me re wê weke aliyekê giring ê bi qiymet wê

awa û rengê bistênê. Di aslê xwe de di rewşa fahmkirinê de wê hertimî wê awayê fahmkirinê wê weke aliyekê giring wê xwe bide nîşandin. Wê diwê rengê de wê, ew wê, bi xwe re wê ne tenê wê rengê nerînê wê bide nîşandin wê bi wê re wê weke aliyekê din wê çerçoveya pêşketinê awayê wê, xate ku wê di wê re wê bi ber pêşarojê ve wê herê, rengê hildanên li dest, qadr dayin û nedayin û hwd wê weke aliyna bihişmendî wê xwe bi wê re wê karibin weke aliyna bidina nîşandin. Di wê rengê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare olê wê di wê rengê de wê, mirov dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê di wê rengê de wê, xwe bide dîyarkirin.

Weke aliyekê din jî wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê weke aliyekê giring wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirinê wê di wê rengê de wê bi awayê re wê derkeve li pêş. Di dema ku mirov mijarên weke mijare olê û hwd dihilde li dest de wê, di aslê xwe de wê bi wê re wê, ev wê zêdetirî wê di awayekê de wê xwe bide nîşandin û wê bide dîyarkirin. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê werênê ser ziman ku wê mijare olê wê, di wê rengê de wê, fahmkirna wê weke aliyekê ku wê rengê pêşketina me jî wê xwe bixwe re wê bide dîyarkirin bê. Çendî ku wê ol wê weke têtîneka di roja me de dervî zanistî jî wê were dîtîn lê wê mijarên civakî, zanistî û pêvajoyên wan ên pêşketinê wê ji temen ve wê bi reng û awayên wan re wê karibê wê bide dîyarkirin.

Di wê rewşê de wê, di sserî de wê, weke aliyekê wê yê giring wê di serî de wê mirov dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê, di dewama wê de wê werênê ser ziman. Di wê rewşê de wê mijare kifşkirinê û rengên hildana li dest wê, rengê û awayê de wê ber çî wê di wê rengê de wê, bi zêdeyî wê, weke aliyna ku mirov wan fahmbikê bê.

Di wê rewşê de wê nerîna olî wê weke nerîneka ku wê rengê nerîna mirov a li hevdû û li jîyanê jî wê bide nîşandin. Aliyekê ku wê wê di temenê gotina pirsgirêkê ku wê bi gotina olê re wê were ser ziman jî wê di zane min de wê bi vir ve wê girêdayî wê were dîtîn. Ber ku wê rengê dîtina hevdû wê temenê rengê hevdû herêkirin û redkirin, hêjkirin û hêsnekirin û hwd jî wê biafirênê. Em di wê têtîhiştinê de na ku mirov wê dema ku wê xuyekê ew wê redbikê wê ew newê wateya redkirina hebûna mirov. Wê divê ku mirov wan ji hevdû karibê cûdabikê. Di wê rengê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare olê wê, di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê weke aliyekê giring wê xwe bide nîşandin. Di roja me de wê, di çerçoveya pêşketina wê, fahmkirina û bandûra wê ya li nava civakê û serwerîya wê ya bi pergalfî ku ew dihê pêşxistin de wê fekulteyên perwerdeyê ên bi zanîna olî re wê werina pêşxistin. Di wê rengê de wê, di wê rewşê de wê zanîna olê wê di wê rengê de wê bi wê re wê, di nava civakê de wê weke aliyekê wê yê jîyanî wê bi bawerkinê re wê çawa wê bi awayekê sazûmanî wê were pêşxistin wê were dîtin. Di mijare fahmkirina rastiya olê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê weke aliyekê giring wê xwe bide nîşandin.

Di wê çerçoveya fahmkirina wê de wê mirov dikarê wê bi wê re wê fahmbikê wê pêşketina ol û civakê wê ji gelek aliyan ve wê di zikhevdû de wê bimeşênê. Wê bi hevdu re û di zikhevdû de wê pêşkeve. Ber vê yekê wê, di serî de wê weke mijarek civakê jî wê hilde li dest û wê fahmbikê û wê derxê li têgihiştinê wê weke aliyekê giring bê ku mirov wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Bi nerînek hemdem wê fahmkirina wê çêkirin wê weke aliyekê ku wê bandûra wê bi wê rengê li pêşketina civakê û fektorên nava wê jî wê bibê bê. Di wê rewşê de wê, di sserî de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Mijare baweri û olê wê dema ku ew ket jîyane mirov de wê bi wê re wê weke aliyekê giring wê di serî de wê, weke aliyekê giring wê di dewama wê de wê bi zêdeyî wê, weke temenekê kifşkar wê pêşkeve û wê bi xwe re wê 'civake xwe' wê biafirênê û wê bi wê re wê di nava pêşketina dîrokê de wê rê bigirê û wê bi ber pêşarojê ve wê werê. Di wê rengê û awayê de wê pêvajoyên wê yên pêşketinê wê weke aliyekê giring wê di serî de wê xwe bi wê re wê weke aliyekê giring wê karibê bide nîşandin. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare baweriyê wê, di wê rewşê de wê bi wê re wê bi zêdeyî wê derkeve li pêş. Di rewşa fahmkirina mijare olê û felsefeyê û bi hevdu re de wê, di wê rewşê de wê armanca me di serî de wê bi wê ew bê ku em bi wê karibin bigihijina têgîna fahmker a pêşketîner bi fahmkirina wê re bê. Di wê rengê de wê, di çerçoveya ast û pîvanek pêşketina aqil û zanîna a roja me de wê, çawa wê mirov wê karibê wê bi wê re wê fahmkirinekê wê bi wê re wê bi xwe re wê çêbikê û wê karibê xwe bigihênîyê de wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê giring wê di serî de wê xwe bide nîşandin bê. Di mijare fahmkirina baweriyê û olê de wê, di wê rengê wê di serî de wê

weke ku mirov wê karibê kifşbikê wê gelek fektor û elementên ku mirov dikarê wan kifşbikê wan werênê ser ziman wê hebin. Di dewama wê de wê weke aliyekê giring wê di serî de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman wê xwe di awayekê de wê, bide nîşandin. Di aslê xwe de wê jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirinê wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê giring ê olî wê di wê çerçoveya wê de wê xwe bide dîyarkirin. Di mijare fahmkiriina olê de wê jî aliyekê ve jî wê weke fahmkirina renekê civakî û pêvjaoyên wê yên pêşketinê ên dîrokî jî bê. Di wê rengê de wê pêvajoyên wê mirov dikarê wê bi wê re wê, di serî de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di her pêvajoyên pêşketinê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê rewşên bandûrkirinê wê xwe bidina dîyarkirin. Di aslê xwe de wê, mirov dikarê jî aliyê felsefeya pêvajoyê ve girêdayî wê li ser wê re wê, hinekê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Felsefeya pêvajoyê wê, bi mantiqê pêvajoyên herîkînê û şenberî re wê xwediyê du temenên giring ên gerdûnî bê. Di wê rengê de wê, weke aliyekê giring wê, di wê rengê de wê dema ku mirov wê, werênê ser ziman wê di nava pêvajoya dîrokê de wê, bi hildana li dest re wê were fahmkirin. Di rewşên weke yên ku wê di nava herîkîna dîrokê de wê bi demê re wê, weke di nava çerçoveyekê de wê bigihijê hevdû wê, di aslê xwe de wê, ne gotineka şenber bê. Di wê çerçoveyê de wê çî jî wê gotina *gihîştina li hevdû* wê were fahmkirin wê di aslê xwe de wê bi dîtberîyekê wê mirov dikarê wê werênê ser ziman. Di nava pêvajoya felsefeyê de wê mirov dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê, bi demê re wê du ali wê bibiin Aliyê pêşî wê, bi şenberîyê re ku wê mirov wê bi wê re wê, di meji de wê bi temenekê têgihî û têgihîştinî wê mirov dikarê wê bi temen bikê wê bê. Aliyê din jî wê, di pêvajoya hebûna zindiyî de wê weke aliyekê giring wê, xwe di wê rengê de wê bi awayê herîkîna bi demê re wê bide dîyarkirin.

Serwerîya ku wê di wê çerçoveyê de wê bi fahmkirinê û têgihîştina li xosletên re wê bibê wê, temenê têkiliyek fahmker a nava xosletan ku mirov wê bi fahmkiirnê li wê serwer dibê û bi wê re wê têdigihê re wê bibê.

Di felsefeya pêvajoyê de wê, bi wê rengê wê, mirov dikarê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê pêvajoyên fahmkirin bi jîyankirinê re wê bi wê re ku wê her xoslet wê, bi gelek azmûnan re wê were taçîdarkirin wê di wê rewşê de de wê her xoslet wê weke aliyekê

têgînî ê herîkînî wê di nava fahmkirinê de wê xwe li ser azmênê re wê bide dîyarkirin.

Gelek azmûnên ku ew li dûv hevdû wê bèn jîyankirin wê bi demê re wê xoslet wê bi wê re wê, bi fahmkirinê û têtîkîliya nava wan re wê têrbûnekê bi zanînî wê bi xwe re wê di mejiyê mirov de wê çêbikê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê dikarê bi fahmkirinê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di mijare fahmkirinê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê weke aliyekê giirng wê, pêvajoyên pêşketinê wê ji aliyê felsefeya demê û hwd ve wê di wê rengê de wê temenekê wê yê fahmkirinê wê hebê. Felsefeya demê û pêvajoyê wê weke aliyekê ku wê dema ku wê bi têtîhiştin bû wê, bi wê re wê, bi awayekê sazûmanî wê di herîkîna demê de wê çawa wê temenekê fahmkirinê wê çêbikê wê temenê wê biafirênê. Di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê ser ziman. Ji vê aliyê ve wê temenê felsefe demê û pêvajoyê bi têtîna pêşketinê û hwd re wê pêvajoyê pêşketina ji ya piçûk bi ber ya mazin ve ku wê bi reşa pêşketina fezeyê û berfirehiya wê re jî wê temenekê wê yê fahmkirinê wê hebê. Di wê rewşê de wê, rewşên temenê wê di afirênin wê element û têtîkîliya wan a li hevdû û bi hevdû re ku ew biyendinê çêdikin bin. Wê temenê wê jî wê vejen biafirênê.

Di wê rengê de wê weke aliyekê giirng ê ku mirov wê dikarê wê di destpêkê de wê weke aliyekê giring wê werênê ser ziman wê di wê rengê de wê xwe bide nîşandin. Felsefeya dem û pêvajoyê wê dema ku mirov jî aliyê pêvajoyên pêşketina bi ber pêşarojê ve dîroka mirov û pêşketina wê ve wê li ser têtînên hizirkirinê, pêşketina fahmkirinê û hwd re wê, dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. **Felsefeya pêvajoyê** wê, di nava wê de wê, bi awayekê sazûmanî wê bi jîyankiirîna re wê çerçoveya wê ya fahmkirinê wê xwe bide nîşandin. Di dewama wê de wê weke aliyekê giirng wê, di wê rengê de wê, bi wê re wê dem bi dem wê temenê hevdû wê biafirênin. Wê di dewama hevdû de wê di pêvajoyek herîkînê de bin. Wê di dewama wê de wê bi wê re wê bijîn. Filosofên weke haraklit wê balê bikişênina li ser têtîna 'herîkînê' ankû bi bi gotina 'her tişt diherikê' de wê, di awayekê de wê di nava fahmkirina a di derbarê jîyanê de wê werênê ser ziman.

Têtînên weke gûharînî û hwd wê, di nava felsefeyê de wê, di demên ku wê bibin de wê, di aslê xwe de wê ji aliyekê ve wê çendî ku wê bi felsefeyê wê weke vajî rengê fahmkirina ya olî wê were ser ziman jî lê wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê weke

ku wê întîbayekê wê bi mirov re wê bi xwe re wê bide çêkirin ku wê di wê rengê û awayê de wê temenekê wê yê fahmkirinê wê bi têngîna baweriyê re jî wê were dîtin.

Felsefe wê têngîna gûharînê, herîkînê û hwd ji pêvajoyên jîyankirinî ên jîyanî ku ew bi xwezayê re dibin wê ji wan têbigihê. Lê bawerî wê, di wê rengê de wê, di awayekê de wê bi întîbayî ku wê bihizirê ku wê, ji destpêkê jîyanê ku wê bahsa wê û pêşketina wê werina kirin de wê di wê rengê de wê di awayekê de wê, bi kirdeyî wê weke ku wê ew jî wê, were hanîn li ser ziman. ..

Têkiliya felsefe û olê a bi hevdû re wê, weke têkiliyek hevdû afrîner bê. Di warê hizirkirinê de wê, di wê rengê de wê, têngînên weke bi olî wê mirov dikarê wê bi awayekê şubjeyî wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Wê hertimî wê li ser aliyê wateyê, kirdeyê û ankû şubjeyê re wê herê.

Di rewşa têkiliya ol û civakê de wê, di wê rengê de wê, dema ku mirov di dewama wê de wê bi wê re wê bihizirê wê weke aliyekê giring ê ku wê, di wê rengê de wê, weke aliyekê wê yê yê têngînî jî wê xwe bide nîşandin. Wê di wê rengê de wê, mirov dikarê wê di serî de wê weke aliyekê giring wê fahmbikê ku wê civak wê bi wê re wê, di destpêkê de wê girserbûyîna xwe wê bijî.

Di warê pêşketina girsebûyînê de wê, bi wê re wê di temenê baweriyê de wê, xwe bide nîşandin. Wê weke ku emê di serdemên navîn de wê kifşbikê wê, di warê pêşketina keseyetiyê û derxistina wê ya li pêş de wê, weke aliyê ku wê, hin bi hin wê, karibê bibê temenê fahmkirinên cûda ên ku wê bi pirsgirêk jî wê werina dîtin bin. Ber ku wê, di wê rengê de wê, derxistina keseyetiyê li pêş û bahsa ezitiyê kirin wê weke 'xwe bi xwûdê re şîrîkkirinê' wê were dîtin û wê di wê rengê de wê, di wê çerçoveyê de wê, li hemberê wê weke aliyekê wê bisekinê.

Di wê çerçoveyê de wê, di demên piştî ronansê de wê di wê warê de wê bi felsefeyê û hwd re wê aliyên ku wê temenê pevçûnên zêhnî û hwd wê biafirênin wê di aslê xwe de wê weke aliyekê ku mirov dikarê wê di wê rengê de jî wê fahmbikê bê.

Di dewama wê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di wê rewşê de wê, rengên weke têngînên weke redkirina olê û ankû weke ateismê wê derkevina li pêş wê, aliyekê wan ê weke bertekê ku mirov dikarê di dewama wê de di wê rengê de jî wê li vir wê fahmbikê wê xwe bide nîşandin. Di dewama wê de wê aliyên felsefeyê ên weke bertekê ku

wê derxistinê wê, li hemberî aliyên spekulatif ên olî û ankû **deisma** wê re wê wê girêdayî wê xwe bide nîşandin.

Di mijare ol û felsefe, ol û demên hemdem, ol û pêşketinê û hwd de wê, di wê rengê de wê weke aliyên ku wê bi zêdeyî wê di wê rengê de wê li ser wan wê were sekin in bê. Hizirkirin wê, dema ku mirov wê ji kîjan aliyê ve wê hilde li dest wê dîtbar bê. Çendî wê, aliyê şûbjeî jî wê biafirênê wê, bi têngînên weke teqezî, negûharînê û hwd re were ser zinan wê ji aliyekê ve jî wê, bi wê rewşa wê re wê, ji aliyekê ve jî wê weke nakokiyê jî wê karibê xwe bide nîşandin. Ku aqil, zanîn û hizirkirin dîtbar bê wê demê wê di wê rengê de wê, ew dîtbarî wê, karê wê bi şubjeyekê temenên rengên gûharînê di xwe de biafirênê bê.

Di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê weke aliyekê a ku wê ol wê bi wê felsefeyê wê weke ku wê 'redbikê' jî wê, di wê rengê de wê, hinekî wê, di wê rengê de wê, xwe bide nîşandin. Felsefe wê, dema ku wê dervî têngîna olî wê were ser ziman wê, li şûna teqezîyê wê, şenberîyê, li şûna pêwîstîyê pêwîstê' li şûna îrrasyonalîzmê rasyonelîzmê û hwd wê, bi awayekê pozîtîvî wê bi wê re wê karibê were hizirkirin. Felsefe weke ku wê di serdemên hemdem de wê were hizirkirin wê, di wê rengê de wê, weke fahmkirina şenberîyê û bi fêrûazmûnên wê re wê pêşkeve û wê were ser ziman bê wê, di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê, di wê rengê de wê, xwe bide nîşandin û dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê giring wê, di serî de wê mirov dikarê wê, werênê ser ziman.

Gotina felsefeyê wê, întîbaya ku wê bi mirov re wê bi hebûna xwe wê bide çêkirin wê weke têngîneka gûharîner a ku wê, wê di çerçoveya fahmkirina jîyanê de wê, xwe bide hanîn li ser ziman bê. Di dewama wê de wê weke aliyekê giring wê, di dewama wê de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê fahmbikê ku wê mijare fahmkirina weke aliyekê giirng wê xwe bi wê re wê, di temenê rengê têngîhiştinê de wê bide dîyarkirin.

Întîbaya ku wê gotina felsefeyê wê bi mirov re wê bi hebûna xwe re wê wê bide nîşandin wê di çerçoveya wateyên ku ew bi wê dihê salixkirin bê. Di wê rengê de wê, di çerçoveya wan wateyan de di aslê xwe de li hebûna olê hizirkirinê jî wê, di wê rengê de wê, di çerçoveyê de wê weke olek ji fahmkirinê re vekirî, ji gûharînê re ne girtî, ji derxistinên li têngîhiştinê re wê, henoteîst bê û hwd wê re dîtîn. Di wê rengê de wê, felsefe wê dema ku wê, bikeve nava mijarê de wê bi zanîn û aqil re wê, fahmkirinê wê bi zêdeyî wê derxê li pêş.

Her tiştê ku wê, çendî ku wê hişk jî bê wê bi demê re wê di pêvajoya xwe ya jîyankirinê de wê tabîî pêvajoyek gûharînê bê. Di wê rewşê de wê, ku em bi têngîna dîyalektîkê a yekîtîya dijberan di wê rewşê de bihizirin wê weke her tişt vegeirihê li ya vajî xwe wê, di awayekê de wê, were ser ziman. Minaq wê, ya hişk wê, bi demê re wê bi halihê û wê bê avî. Ev wê weke destûrek xwezayî wê were ser ziman.

Ber vê yekê wê dema ku mirov wê bahsa têngînek negûharîner wê bikê wê, di wê rengê de wê, di wê rewşê de wê, çawa wê mirov dikarê wê bi fahmbikê? Di aslê xwe de wê, têngîna negûharîneriyê wê, di wê rengê de wê, li gorî rewş û rengên fahmkirinê ên bi demê û li gorî kes û hwd wê karibin gûharînê di xwe de bidina nîşandin. Di wê rewşê de wê, dema ku wê bê gotin ku 'ol nagûharê' wê çendî wê mirov karibê wê weke têngînek rast wê bibînê û wê herêbikê? Di felsefeyê de jî û di têngîna olî de jî wê, dema ku mirov wê pêvajoyên dîrokê wan li berçav bi têngînek dîyalektîkî wê li ser esasê pêvajoyên herîkîna dîrokê de wê fahmbikê wê, di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê, karibê fahmkirinê wê bide me. Hegel wê, di têngîna xwe ya dîyalektîkê de wê bi awayekê pirrêde wê di nava wê hewldan û kêferatê de bê ku ew çawa wê temenê têngîna dîyalektîka xwe bi têngînek hîyararşikî ku ew bixwe dibê ku ew bi wê ne zor diket bawerîyê de wê, bikê ku wê werênê ser ziman.

Di wê rengê de wê, di wê rewşê de wê, dema ku mirov li şîroveyê **Hegel** binerê wê, mirov bi hizrên wî re dibînê ku wê, pêvajoyên felsefeyê wê di awayekê fêrbûnê de wê, ji di herîkîna wê ya bi dîrokê re de wê bikê ku wê biawayekê wê fahmbikê. Di aslê xwe de wê, bi wê rengê haîna wî ya li ser ziman re wê, ew wê, rengê ku ew dîyalektîka xwe dihênê ser ziman wê weke ku wê bi awayekê wê bitemen bike. Di wê rengê de wê, di wê rengê de wê, hegel wê, di wê rengê de wê, dema ku ew bi felsefeyê dihizirî û wî hizrên haraklit weke ku wî di 'dersên felsefeyê' de dihênê ser ziman wê, bi têngîna gûharînê wê werênê ser ziman re wê, di wê rengê de wê, di awayekê de wê dîmenekê wê bi xwe re û rengê rengê hizirkirina xwe re wê bide nîşandin.

Di wê rengê de wê, mirov dikarê wê di dewama wê de wê weke aliyekê din jî wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman ku wê, kant wê çendî ku wê li pay dîmenekê dîtbar ê cemidandî' ku ew bi wê bihizirê ê bi zanînê re jî bê wê, di wê rengê de wê di hizirkirina xwe de wê bi awayekê wê li pêşîya Hegel wê bihizirê. Lê nakokîya wî jî wê, di wê warê de wê, di fahmkirina wî de wê, dema ku ew wê werênê ser ziman ku wê di çerçoveya 'birhana kosmolojikî' de ku wê bi gîyanek hizirkirinê

wê bi têngîna xwe ya metafîzîkê re wê bikê ku ew dîmenekê ontolojîkî ku ew li ser wê re xwûdayê re bi wê weke têngînek aqîlî wê werênê ser ziman re wê bi wî re wê were dîtin. Kant wê, di asta dawî de wê hizrên wî di kirinê de wê, ji otoriterîsmekê wê xilasnekê. Vajî wê, derî li wê divekê. Di wê rengê de wê, di awayekê de wê, mirov dikarê wê bi hizrên wî re wê, werênê ser ziman. Hizir kirin lê di her demê de wê li gorî asta demê wê dema ku mirov bi wê bihizirê wê karibê bibê temenê hizirkirinên cûda jî. Hizrên ku wê di sedsale 19´min de wê bi wan wê werina sser ziman ku wê di sedsale 21´ê de wê werina xwandin wê bi fêrûazmûnên wê dema piştîre wê karibin bibina temenê hizirkirinên nû jî. Di wê rengê de wê hizirkirin wê di her demê de wê weke temenekê afrîner bê bi hebûna xwe re.

Di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê, di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê aliyekê giring ê fahmkirina felsefeyê wê di wê rengê de wê bi aliyê hizirkirina bi têngînî a fahmkirinê re wê xwe bide nîşandin. Felsefe wê, dema ku em bahsa wê dikin di roja me de wê întîbaya ku wê bi wê re wê di mejiyê me de wê biafirê wê weke ´dîmenekê jîyanî´ jî bê. Di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê di serî de wê mirov diakrê wê weke aliyekê giring wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Ol wê di wê rengê hizirkirina xwe de wê di çerçoveyekê dîmenî ê bi jîyanê re wê bikê ku wê bi rêgezên xwe yên ku ew bi wê çerçoveya wê xêzdîkê re wê bikê ku wê werênê ser ziman. Lê wê jîyan wê, weke ku wê di nava çend têngînan de wê were hapiskirin wê ne cemidandî bê. Wê di awayekê herîkînî de bê. Wê, di wê rengê de wê, ew rêgez wê dema ku ew weke xwe bimênin jî wê bi demê re wê weke aliyekê giring wê bi wê re wê, jîyan wê di temenê wê de wê gûharîna wê bi herîkîna wê re wê bibê. Di wê rewşê de wê bi wê re wê pêşketina ku wê bibê wê bi wê re wê, bi rewşên nû fahmkirina wan re bê. Di wê rewşê de wê her rewşek nû ku wê bibê re wê, di wê rengê de wê bi wê rêgezê wê fahmkirina wê ji wê derbas bibê. Wê di wê rengê de wê, hingî wê, ya ku wê ew rêgez wê bi wê bikeve vajî wê fahmkirin û jîyankirinê de wê bi wê re wê xwe bi demê re wê bide nîşandin. Ev jî wê weke aliyna din ên bi fektorî ku wê temenê gûharînê wê bi herîkîna bi demê re wê bi wê re wê bidina çêkirin bin. Di wê rengê de wê di temenekê de wê mirov dikarê wê di wê rengê û awayê de wê di dîmenekê de wê bi fahmbikê û wê weerênê li ser ziman.

Di mijare fahmkirinê de wê, di wê rengê de wê ev wê weke aliyekê giring ê bi dîmenî wê xwe bide nîşandin. Bi dîmenkirina rewşekê wê

weke aliyekê giring ê fahmkirinê bê. Lê li vir wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê di mijare wê de wê, xwe bide nîşandin ku wê rewşa jîyan û fahmkirinê wê di wê rengê de wê ji me bixwezê ku ew levkirinek di nava wan de wê hebê. Ew jî wê, di wê rengê de wê aliyê aktiv ê jîyanî wê bi bandûr û kifşkarîya xwe re wê xwe di temenê wê de wê weke ku wê hewlbide ku ew bide nîşandin. Ber vê yekê ya ku wê hemû têngînên ku ew wê ji ser ve wê bi ber jêr ve ku wê di nava hewldana kifşkirinekê de bin wê hertimî wê bi rewş û kirinîyên jîyanê û hwd re wê hertimî wê bikevina vajî hevdû û wê werina hemberî hevdû de. Ber ku wê ne li gori rastiya jîyanê wê hizirbikin.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirina têngînê û ya jîyanî wê di wê rengê de wê, dema ku mirov wê bi wê rengê wê di ahengekê de wê bahsa wan û levkirina wan biikê wê demê mirov divê ku wê ahenge jîyanî wê ji ber fahmkirinê û nêzikatîyê dûrnekê. Wê li berçav bigirê.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê, werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirinê wê di wê rengê de wê, weke aliyekê afrîner a ku wê xwediyê temenê aliyê jîyanî bê. Wê di wê rengê de wê mirov dikevê wê bi hevdû re wê salixbikê û wê werênê ser ziman. Hemû têngînên ku ew ji serî ve destwardenê dikin wê, di serî de wê rastiya civakî û jîyanî wê esas negirin û wê di wê rengê de wê, ne li gorî wê bin. Di wê rengê de wê, weke aliyekê fahmkirinê ê bi fahmkirina têkiliya nava herdû aliyên de wê fahmbikê. Di mijare fahmkirina baweriyê de wê, di wê rengê de wê, piştî serdemên kevnera û hwd de wê biawayekê pîrr zêde wê bi hizirkirin û lêpîrsînên hizirki ên weke di nava wê aqil de wê bi wê re wê bibin. Di wê rengê de wê, weke ku wê bawerî wê, li şûna aqil wê, wahyê wê esas bigirê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê hizirkirinê wê ew wê xwe bide nîşandin. Yanî wê bi aqil wê derfeta têngihîştinê û gihiştina wê weke ku wê nebê. Di wê rengê de wê, bi wê re wê dema ku wê bahsa wê were kirin wê, di wê rengê de wê, aqil wê, ji temen ve jî wê weke aliyekê kifşkar wê di nava pêvajoyên pêşketinê de bê. Em dema ku li xate pêşketina olî jî dinerin wê dibînin ku wê bi wê re wê ew wê were dîtin ku wê aqil wê hin bi hin wê derkeve li pêş. Di nava kurdan de wê, bahsa “piştî xwûdê derket li azmana wê aqil li şûn xwe di nava mirovan de wê bide hiştin bo ku ew fahmbikin û ya rast kifşbikin û bi wê bijîn.” Ev têngîn wê dema ku mirov wê hinekî li wê dihizirê wê, di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê, di rewşê de wê bi wê re

wê, gotinên ku wê di nava wê hevokê de wê werina sser ziman wê ji şîrove û rengên fahmkirinê ên cûr bi cûr re wê di aslê xwe de wê vekirî bin.

Li vir wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku mirov ji aliyê felsefeya olî ve dihizirê wê Zerdeştî wê, di wê warê de wê bi têngînek deist wê, xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin. Di wê rengê de wê çendî ku wê, di wê rengê de wê, wê bi demê re wê di wê de wê gûharîn wê bibin jî wê, di wê rengê de wê li ser temenekê Mîtrayî wê xwe bide nîşandin. Mîtra wê bi mînaqe *gûrandina ga* re ku wê wer ziman wê di wê çerçoveyê de wê, di wê rewşê de wê bigihij têngînek xwûdayî a gîyanî ku wê ser hemû tiştî re bê û wê bide dîyarkirin bê. Mîtra zêdetirî bi têngîna xwe re wê dîmenekê **deist** wê bi têngîna xwe ya yazdanî re wê çerçoveya wê bide me. Di wê rengê de wê, weke aliyekê din wê, di wê rengê de wê pêvajoyên pêşketinê wê bijî. Lê di demên felsefeyê de wê, felsefeya olî wê bi gelek aliyên re wê, di temenê *lêpirsînê-fahmkiirnê* de wê, mijarên ku wê, fahmbikê wê di temenek mantiqî ên ku mirov bi xwezayî di jîyane xwe de dijî wê li ser wan re wê bikê ku wan fahmbikê. Minaq mirov wê, bi xwezayî wê bibê, bijî û piştîre kalbibê û wê bimirê. Di wê rengê de wê, têkiliya nava mirin û jîyanê wê weke aliyekê ku wê bi wê re wê hin bi hin wê li wê were lêpirsîn. Wê di wê rengê de wê *'mereqa ku wê piştî mirinê* wê hebê û nebê wê hertimî wê mejiyê mirov wê meşkul bikê bê. Ji aliyê têngîna olî ve ku mirov bizanînên wê yên berê bihizirê wê were dîtin û fahkirin û ser ziman ku wê mirin wê hebê. Lê di wê rengê de wê, çawa wê ew wê were zanîn. Di wê rewşê de wê gotina piştî ku mirov mir wê mirov wê bibînê û zanibê.' Di wê rengê de wê, di wê rengê de wê ev gotin wê ji wê aliyê ve wê bê lêpirsîn ku mirov hê ku ew li jîyanê bê wê derfeta wê nebê ku ew wê zanibê.

Di wê rengê de wê, di wê rengê û rewşê de wê mijare mirinê ku wê piştî jîyankirinê wê were wê, di wê warê de wê weke mijarek giring ku wê, têngîna felsefeya olî wê li wê bihiizirê. Di wê rengê de wê lêpirsînên ku wê li ser wê re wê bîn kirin wê, di wê rengê de wê, bi hizirkî wê bin û wê di wê rengê de wê biwan wê hewldana fahmkirina wê were lêpirsîn.

Di wê rengê de wê, dema ku mirov ji aliyê baweriyê ve wê li wê bihizirê wê bê gotin ku mirin heya û mirov divê ku wê ji wê gûmanê nekê. Ber ku wê di nivîsên pîroz de wê wusa vbê ser ziman wê ev wê weke temenekê wê yê fahmkirinê wê, were ser ziman. Mijare mijarê wê heta roja me jî wê, di wê rengê de wê, weke aliyekê ku wê wê li wê were hizirkirin bê. Di wê rengê de ev aliyên ku wê bi wan wê were hizirkirin

wê ji aliyê hizirkirinê ve wê temenê hizirkirinên metafizîkî, mîstîkî û hwd jî wê bi afirênê. Di dewama wê de wê weke aliyekê giiring wê di wê rewşê de wê dikarê wê werênê ser ziman.

Mijare mirinê û mistisma mirinê wê di wê rengê de wê, weke aliyekê ku wê di wê rengê de wê, heta roja me jî wê, di wê warê de wê li wê were hizirkirin. Di nava olê de wê, ev wê weke têngînên ku heta ku mirov li jîyanê bê wê nikaribê wan bizanibê wê li wan bihizirê. Di wê rengê de wê, di awayekê de wê, werênê ser ziman. Di dewama wê de wê mistisisme mirinê wê di wê rengê de wê têkiliya wê ya bi aqilî a di nava jîyanê de wê ji aliyekê din ê bi aqilî ve wê bi darêjkek din wê were danîn. Minaq wê di felsefeyên pozitivist de wê, bi awayekê wê, aheng û dewrûdayimiya di nava gûharîna hemû tiştên di jîyanê de ku wê darêjk bigûharênin wê bi wê re wê were ser ziman. Minaq wê, hizra ku wê her tişt wê dema ku mirov wê bê temenê afrînerîyeka din di jîyanê de wê bi wê re wê weke aliyekê din ê hizirkirinê wê xwe bi wê re wê bide afireandin. Di dewama wê de wê, minaq wê dema ku mirov wê, mirov wê mir wê bê ax, ji axê wê tiştêkê din wê şîn bibê û ankû wê biafirê. Wê demê wê ew pêvajoya gûharînê wê di wê rengê de wê, bi awayekê darêjk gûharînê wê li ser temen û çerçoveyek fahmkirinê a objektiv ji rengê fahmkirina şube dûr wê bi wê re wê were fahmkirin.

Ev wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê di serî de wê weke aliyekê girîng wê li wê bihizirê bê. Di mijare mirinê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di wê rengê de wê ev wê weke rewşek jîyanî ku wê, di wê rengê de wê, bi gûharînê wê weke ku wê bibê wê werê ser ziman. Di çerçoveya têngîna mirinê de wê hizrên cûda ên bi fahmkirina têngîna gîyanê û hwd re wê di dewama wê de wê werin pêşxistin. Minaq wê gîyan wê dema ku wê li wê were hizirkirin wê gîyane bi têngîna gîyane xwûdê re wê were tefsîrkirin û wê, bi wê wê bi têngînek nemirî wê werê ser ziman. Aliyekê fahmkirinê wê bêjê ku mirov mir wê gîyan herê aliyê din ê mirinê wê li wir wê jîyane sermed wê bijî. Aliyê din jî wê, weke bi têngînên reankarnasyonê û hwd re wê bê gotin ku wê, gîyan di laş de dijî û wê dema ku mirin bû wê mirin wê tenê wê bi laş re wê bibê û wê di dewama wê de wê, bi mirina laş re wê gîyan wê ji wê derkeve. Wê gîyan wê karibê di laşêkê din de bicih bibê. Di wê rengê de wê, di wê rewşê de wê di nava olên mesopotamîyî û piştire asyayî de wê bahsa bûhûrîna gîyanên xirab li laş wê were kirin. Wê li ser wê têngîne re wê bi awayekê din jî wê têngîna gîyanên baş û gîyanên nebaş wê biafirê û wê di dewama

wê de wê, ew jî wê li ser wê re wê li wê were hizirkirin ku wê piştî mirinê re wê li gorî wê, muamele wê li wê were were kirin.

Gîyane baş wê, weke ku wê biwê were hizirkirin wê bê xwediyê jîyane sermed. Lê di wê rengê de wê, gîyanên nebaş jî wê, di wê rengê de wê, ew jî wê karibin bi wê rengê wê bijîn. Di wê rengê de wê, ev wê weke aliyekê giring ku mirov dikarê wê werênê ser ziman. Di nava kurdan de wê, di çîrok û vegotinên wan dewê dema ku wê bahsa *acinîyan* wê we were kirin wê bi têgînek gîyanî ku ew dijîn û weke ji *hewayê* na wê bèn şîrovekirin û wê bèn li ser ziman. Ev gîyan wê temenên dirêj wê bijîn. Wê li gorî wê têgîne jîyane bi demê bi sînor wê temenê wê hebûna fizîkî a laşî wê biafirênê. Di wê rengê de wê, laş wê di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê dikarê wê di serî de wê weke aliyekê giring wê werênê ser ziman bê.

Gîyan wê, di aslê xwe de wê weke aliyekê ku wê felsefe wê ne tenê bi têgîna olê wê bi awayên din jî wê li wê bihizirê bê. Lê bi zêdeyî wê, bi aliyê felsefeya olî ve wê derkeve li pêş. Di wê rengê de wê, gîyan wê, di wê rewşê de wê, dema ku mirov wê fahmbikê wê, çawa wê were fahmkirin wê, rengên fahmkirinê wê bi wê re wê, were ser ziman. Minaq têgîna ‘gîyane pîroz’ wê, di wê rengê de wê, were ser ziman Wê, di wê rengê de wê, weke gîyanek ku wê temenê hemû afirandinê di jîyanê de wê were ser ziman bê. Di aslê xwe de wê, gîyan wê, di wê rengê de wê, têgîna wê, ku mirov wê ji aliyekê din ve jî wê li wê binerê wê weke ku wê bi aqil re wê were dîtin wê, di her tiştê de wê, li wê were hizirkirin. Wekî din wê her tişt wê, di wê de wê li gîyanê wê were lêgeîrn.

Em wê dibînin ku wê di wê rengê de wê, di demên berê de wê, minaq wê di cismên ne zindî de jî wê weke ku wê li gîyanekê wê were lêgerîn wê rewşek wê were dîtin. Sumerîyan wê, di mitolojiya wan de wê weke ku wê were dîtin wan, her tişt wê bi têgînek yazdanî xwestina ku fahmbikin û wê bi wê re wê cismên nezindî jî wê bi wê re wê weke ku wê xwediyê rewşek gîyanî bin wê, hizrek wê bi wê re wê çêbibê.

Di warê hizirkirinê de wê, di nava têgînen bawerîyê de wê car bi car wê rastî gotinên weke “xwûdê gîyan daya hemû zindîyan” wê, were ser ziman. Ev gotin wê dema ku mirov wê li wê bihizirê wê bi awayekê wê têgînekê wê bi wê rengê wê bi me re wê karibê wê bide çêkirin.

Di mijare fahmkirina gîyanê de wê dema ku mirov wê, bihizirê wê, di wê rewşê de wê weke aliyekê bi hizrî û wateyî wê, bi têgîna kirdeyê re wê were li wê hizirkirin. Di wê rengê de wê, di wê warê de wê, bi hizirkirinên felsefeyî wê bi hinekan re wê weke wateyê ku mirov wê bi

hizirkirina xwe re wê diafirênê wê werê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê bi çerçoveya hişmendîya me re wê were ser ziman. Ê di nava têtîna bawerî de wê weke têtîneka ku wê dervî hişmendiyê wê bi têtîne 'objeyî' ku wê li wê were hizirkirin, salixkirin û bê hanîn li ser ziman. Di mijare jîyanê û gîyanê de wê, di wê rengê de wê, weke aliyekê giring wê bi wê re wê, weke ku wê di nava vegotinan û hwd de wê were dîtîn wê bi temenekê dirêj re wê ew wê were hizirkirin û wê bê hanîn li ser ziman. Di dewama wê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, mijare gîyanê wê di wê rengê de wê, xwe bi awayekê wê werênê ser ziman bi mirov re.

Ji mijare fahmkirina gîyanê wê di dewama wê de mirov dikarê hinekî li ser têtîna sermedî û ne-sermediyê bisekinê. Di wê rengê de wê, bi wê re wê, bi awayekê wê wê were hizirkirin. Wê, di wê rengê de wê, mirov dikarê wê wê werênê ser ziman ku wê mijare sermendiyê wê, di nava felsefeya olî de wê, di wê rengê de wê bi demê re wê di awayekê kosmolojikî de wê, bê hizirkirin û wê, bi wê re wê, were sser ziman. Destpêka demê û heta roja me wê, di wê çerçoveyê de wê di nava wê de wê, bi awayekê wê werê ser ziman. Lê ji aliyekê ve jî wê bi têtîna weke têtînek dervî demê wê li wê were hizirkirin û wê bê ser ziman. Descartes wê dema ku wê bahsa sermediyê bikê wê bi gotina "hewce nakê ku mirov li wê bihizirê, tenê her tiştê ku me bê sînor dît dikarê weke sermendiyê wê li wê bihizirê."

Di nava felsefeyê de wê, filosofên weke Anaxsimendros wê, bi têtîna "sedema pêşî (arşê) wê, sermed (apeiron) bê. Di nava felsefeyê de wê, dema ku wê têtîna sermediyê wê were ser ziman wê bi nediyarîyê re wê bê hanîn ser ziman. Ji aliyekê din ve jî wê dema ku wê bahsa sermediyê wê were kirin wê bi gotina "her tişt bi ya dijberî xwe re hatîya bi sînorkirin" re wê bê hanîn ser ziman. Haraklit wê ji aliyekê din ve wê zaneyekê din ê ku wê bi bi felsefeyê wê di awayekê de wê têtîna sermediyê wê bêtî ser ziman. Bi gotina "her tişt di harikê û digûharê. Ev bûyîna timî ya, ku wê di nava wê de wê ti tiştê bisekin û mayinda wê nebê." Wê di wê têtîna de wê, weke ku em dikarin wê werênina ser ziman wê weke aliyekê din ê giring wê di wê rengê û awayê de wê, xwe bi awayekê wê bide dîyarkirin.

Li gorî Hegel wê sermed wê di xwe de wê ya dawî jî wê bi hawênê. Wê di vekirinê de wê bimênê wê ber wê pêwîstîya sermediyê ya. Wê di çerçoveya têtînek 'mantiqî' dw wê bi wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Descartes wê, weke ku wê, felsefeyên îdealist wê bihizirin û dem bi dem

wê dema ku wê têngîna sermediyê wê bënina ser ziman û wê tenê bi xwûdê re wê bi sînor wê werênina ser ziman wê, ew jî wê bêjê ku “em divê ku sermediyê tenê ji xwûdê re berdîn” re wê bënë ser ziman.

Têngîna sermediyê wê di aslê xwe de wê dema ku em bi têngîna gerdûnê re wê bihizirin wê mirov dikarê wê bêjê ku em hizirbikin ku di hundûrê gerdûnê de demek hebê û dijî bi pêvajoyên wê re wê, hingî wê bi wê re wê destpêkek jî wê hebê. Di wê rengê de wê têngîna *destpêkê* û ya *dawîyê* wê, di aslê xwe de wê ku wê piştî wê tevli nava nîqaşên sermediyê wê bênkirin wê bi wan re wê di wê rengê de wê, ji aliyekê din ve jî wê, *sermediyek bi dawî* wê bikê temenê fahmkirinê. Hegel wê bi têngîna yekitiya dijberan re wê di wê mantiqê de wê, bi têngînek sermed a ku wê di nava wê de wê, hebûna dawîtîyê ku wê hebê wê bi wê re wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, di wê rengê de wê weke ku wê hemû filosof wê li wê bihizirin wê, ku destpêkek hebê wê, berî wê destpêkê û piştî wê, çi bê? Ev pirs wê weke pirsna metafîzîkî ku wê di wê rengê de wê, bi wê re wê, bi têngîna wê re wê, were hizirkirin. Sermeditî, teqezî, mayîndati, bêdawîtî û hwd wê weke têngînên ku wê rengê de wê bi wan wê bihizirê bê.

Di wê rengê de wê metafîzîk wê, di gelek waran de wê di wê rengê de wê pirsan wê di wê rewşê de wê bipirsê. Pirs pirsîna metafîzîkê wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê di cewher û gîyane wê de wê, weke ku wê bi kirdeyî wê arancek bi têngîna sermediyê re ku ew bi wê dihizirê wê hebê. Aliyekê din jî wê ew bê ku wê, ya ku ew weke nepenî û mîstîkî ku ew nayê zanîn ew çi ya ku wê xwe bigihênê wê jî wê bi têngînî wê întîbayekê wê bide me.

Di wê awayê de wê ev wê weke aliyekê ku wê bi wê re wê, bihizirê bê. Ku zanîna me bi jîyanê û hebûnê re bê wê, demê wê berî hebûnê û piştî hebûnê wê ew jî wê bi têngînî wê bi xwezayî wê mirov karibê li gorî wê hizirkirinê fahmbikê ku wê nebê.

Di dewama wê de wê rengê û awayê de wê weke aliyekê giring wê di serî de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê têngîna sermediyê wê di wê rengê de wê, weke aliyekê ku wê, di wê rengê de wê di mejiyê mirovê hemdem de jî wê weke nûqtetekê bê. Minaq di wê dewama wê de ku mirov bahsa ‘*bîng-bang*’ û ankû *taqîna destpêkê* (bi destpêka ji nûqtetekê) bi têngîna destpêkê re wê bikê wê, berî wê, têngîna tûnabûnê wê weke rengekê hizirkirinê wê, di mejî de wê biafirê. Wê demê tûnabûn wê weke gotineka ku wê bi wate a bi wasif ku wê ew wê, ya neyî wê, hizirbikê. Tûnabûn ku em di mantiqê yekîtîya dijberan de wê fahmbikin

wê ya wê temem dikê wê hebûn bê. Lê di wê rengê de wê, di wê rewşê de wê weke aliyekê wê yê giring wê mirov dikarê wê, werênê ser ziman ku wê weke nûqtetekê ku wê mejiyê mirov li wê biazilê bê. Berî wê nûqtê û ankû destpêkê wê çî wê hebê. Ev wê, weke aliyekê nepenî a mejiyê mirov bê.

Ev nûqte û ankû têngînên weke bi gotina sermediyê û hwd re ku wê werina ser ziman wê, di demên berî felsefeyê de wê, bi têngînên olî re wê di nava xwe de wê bi awayekê teolojîkî wê, şîroveyekê wê ji wan re wê bènê ku mirov wê li wê bihizirê. Ew şîrove wê aliyekê wê kosmolojîkî bê û aliyê din jî wê, herîkîna bi demê re bê. Di aslê xwe de wê, têngîna demê ku mirov li wê dihizirê wê herêkirina hebûna demê wê ji aliyê ve wê, vajî têngîna sermediyê wê bi têngînek destpêkî re wê, xwe bide hanîn li ser ziman. Minaq di roja me de wê dema ku wê, zanist wê, destpêka gerdûnê wê kifşbikê wê bi hasibandinaka weke li dora 14 milyar salên gerdûnê re wê hebûna wê bènê ser ziman. Wê di dewama wê de wê, ew gerdûn wê bi wê re wê ji ya piçûk bi ber ya mazin ve wê hin bi hin wê li xwe zêdebibê û wê mazin bibê. Wê bi wê re wê gerdûn wê bi demê re wê çendî ku wê pêde herê wê berfireh bibê. Ya ku wê bi wê re wê, were fahmkirin wê di destpêkê de wê ev bê.

Di wê rewşê de wê, dema ku wê, ev têngîn wê bèn hizirkirin wê dîsa wê pirsên 'a-priorî' wê di wê rengê de wê di awayekê de wê bi têngîna 'pêş-fizîkê' û hwd re wê li wê were hizirkirin wê pêşkevin. Di dewama wê de wê, ev wê weke aliyekê ku wê bi wê re wê, dikarê wê werê hizirkirin.

Di derbarê hebûna fahmkirina gerdûnê wê heta roja me jî wê, gelek vegotin wê, bi wê re wê bi vebêjînî wê di nava civakê de jî wê li kurdistanê wê ji demên kevnera wê were ser ziman. Minaq wê, di di aslê xwe de di wê çerçoveyê de wê dema ku mirov wê, li mitolojiya sumerîyan wê bihizirê wê, di wê rengê de wê, têngînek kosmolojîkî a ku ew bi wê dihizirin û wê bi wê re wê werênina ser ziman wê were kifşkirin. Hizrên wan ên di derbarê dunyayê de wê ew bê ku ew 'dunyayê weke tepsiyekê rast' û 'ku mirov li ser wê dijîn' wê herêbikin û wê wusa wê werênina ser ziman. Di dewama wê de wê di wê rengê de wê, ev wê, werê ser ziman. Di mejiyê sumerîyan de jî wê, feze û gerdûn wê, ji hevdû cûda wê di awayekê de wê were ser ziman. Li gorî wan wê gerdûn wê weke bîreka kûr ku ew çendî ku ew mirov di wê de bikeve wê bikeve û wê negihijê binê wê, ew wê werênin ser ziman. Ev rengên vegotinê wê di awayekê wê heta roja me wê, di nava kurdan de wê werina ser ziman ku ew di nava baweriyên xwe yên piştê de jî wê dema ku ew hizrên xwe

dihênina ser ziman wê bênin ser ziman. Minaq gotinên weke “feze valahiyek, ku mirov bikeve wê de wê sad-milyon salan bikeve jî wê, negihîjê binê wê´ ew wê, bi wê rengê wê werênina ser ziman.

Wekî din wê di dewama wêd e wê weke aliyekê din wê di serî de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê weke aliyekê din ê giring wê ev wê were ser ziman. Di dewama wê de wê, di di aslê xwe de wê di têtîna ahûra-mazda û ahrîman de jî wê têtînek kosmolojikî ku wê di wê rengê de wê were ser ziman û Zerdest wê, di avêsta de wê bi awayekê sazûmanî wê dihênê ser ziman wê were dîtin. Di wê rengê de wê, di hîyaraerşîya vegotinê a ku wê Zerdest wê bi wê re wê, di *avêsta* de wê werênê ser ziman wê di wê rengê de bê ku wê, gerdûn wê bi awayekê kosmosî wê hebê. Wê, di wê de wê du rengên vejenê wê hebin. Yek wê bi başî û ya din wê bi nebaşîyê re wê bê tefsîrkirin. Aliyê baş wê bi ahûra-mazda re wê bê ser ziman û aliyê din ê ne baş jî wê bi Ahrîman re wê were ser ziman. Wê ahenge nava wan herdû aliyên wê weke ahengek nava jîyanê jî bê. Wê di wê rengê de wê ew wê bê hanîn ser ziman. Wekî din wê, di vegotinê de wê, Ahrîman jî û Ahûra-mazda jî wê, weke zaroyên ‘Zerwan´ bin û serwan wê bi têtîna heyîna demê û zamanê re wê bê hanî ser ziman. Di wê rengê de wê, bi hebûna Zerwan re wê di aslê xwe de wê têtîna destpêkê a bi gerdûnê re wê hin bi hin wê bikeve nava mejîyê mirov de. Di dewama wê de wê weke aliyekê din jî wê ev têtîna kosmolojikî wê weke aliyekê giring wê, bi wê re wê, hebûna demê wê bi wê re wê, bi temenekê hasibandin û hijmartinê wê bike nava jîyanê de. Li gorî wê, her tişt wê di demekê de wê pêk were. Dem wê di wê rengê de wê weke men û ankû asteka ku wê hebûn bi wê hebê bê. Wê di wê rengê de wê, were ser ziman.

Di dewama wê de mirov, dikarê wê weke aliyekê din wê werênê ser ziman ku wê, di dewama wê de wê, di aslê xwe de wê, têtîna demê û wê, fahmkirina wê di wê rengê de wê, weke aliyekê ku wê destpêka jîyanê wê bi wê re wê were hasibandin. Yanî wê, di wê rengê de wê, weke ku mirov jî wê vegotina avêsta û rengê vegotina wê fahmdikê ku wê, destpêka di nava gerdûnê de a ku wê bibê wê bi wê re wê weke destpêkek jîyanî bê wê di wê rengê de wê were hanîn li ser ziman. Wekî din wê di dewama wê de wê întîbayek din jî wê bi xwe re wê werênê li holê ku wê ew destpêk wê weke destpêk û dawîyekê ku wê di hundûrê wê sermediyê de wê bibê. Yanî bi gotin û fahmkirineka din wê berî wê destpêkê û piştî wê re jî wê bi wê mantiqê wê hebê.

Hebûna fahmkirina zerwanîsmê wê di wê rengê de wê di nava têgiha fahmkirina zerdeştîyê de wê bi têgînek kosmokî a demî re wê were dîtin. Wê di wê rengê de wê weke aliyekê giring wê, di wê çerçoveyê de wê, were fahmkirinên. Di nava hebûna ahenge ahrîman û ahûra mazda de wê, ew wê weke aliyekê ku wê di wê rengê de wê, weke du rengên vejenî ku wê hertimî wê li hevdû reng bidin û wê hevdû li hevdû bidina wergerendin wê, were dîtin. Yanî bi gotinaka din wê ya baş bibê ne baş û ya nebaş bibê baş wê, bi wê mantiqê wê li gorî wê bi derfet bê.

Di fahmkirina wê, de wê di wê rengê de wê, di demên piştire de wê, ev têgînên kosmolojîkî wê piştire wê, di aslê xwe de wê di destpêkên felsefeyê de wê weke ku em bi anaxsîmendros û hwd re dibînin wê bina temenna fahmkirinê a bi zanîna di derbarê fezeyê û hwd de. Hizrên ku wê, di wê rengê de wê, weke demokrit wê bi têgîna weke her tişt ji atoman wê pêk werê wê weke întîba û fahmkirinaka ku wê ji wê têgîna hemû tişt ji du vejenan pêktê wê weke aliyekê têgînî ku wê were derhanîn bi fahmkirinê bê.

Di aslê xw ede wê, di wê demê de wê ev rewşên weke bi hizirkirinê ku wê werina stalizekirin û wê bi wê rengê wê bi rengên zanîna zelal wê werina ser ziman ev têgînên bi wê rengê wê dema ku mirov demên berî wê dema kevnera bi aliyên wê yên pêşketinên wê yên bi aqil û zanînen wan re lêbikolê wê di awayekê de wê temenekê wê were dîtin. Wê bi wê re wê weke ku wê were fahmkirin.

Hizrên lêpîrsîner wê bi felsefeyê re wê, ji aliyekê ve wê di temenê xwe de wê têgîna *mereqê* wê bi hawênê. Wê ew mereq jî wê mereqa fêrbûnê û gihiştina zanîna wê bê. Mereq wê têgîneka ku wê temenê pêşketina felsefeyê de jî wê, cih bigirê bê. Wê bi wê re wê mirov wê bi mejiyê xwe re wê li fêrbûnê wê bi hey bibê û wê bi wê re wê bikeve nava hewldana fêrbûnê. Di aslê xwe de wê, di wê rengê û awayê de wê weke aliyekê wê yê giring wê ev wê bi wê re wê xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin.

Di pêvajoyên pêşketina zanîne de wê, di aslê xwe de ku mirov li wê bihizirê wê, di derbarê pêşketina wê ya bi fahmkirineka antropolojîkî wê li şûna wê, di baweriyê de wê weke ku em dibînin wê weke têgînek û rewşeka ku wê 'yazdan wê bikina serê mirov' de wê, bi wê rengê wê were ser ziman. Di nava kurdan de wê têkiliyekê pêşketina aqil wê, bi destana tûfanê re wê were danîn. Wê bê gotin ku wê, piştî tûfanê bo ku mirov heman şaşîyan nekin wê xwûdê aqil biikê serê wan ku ew ji rêya rast dûrnekevin. Ev wê tenê wê weke renekê ku wê weke bi wê bê xwestin ku wê çavkaniya aqil wê bi wê were ser ziman bê. Di mîtolojiya

sumerîyan de jî wê berî wê, di awayekê de wê, di wê rengê de wê, rengên vegotinê ên li ser pêşketina aqil wê bi tolojikî û hwd wê hebin. Wê, bi wê rengê re wê bibê. Lê aqil wê, di pêvajoyek pêşketinê a ku wê di temenê wê de wê bi rewşên hebûna zindiyî a biolojiyî re wê hebûna navenda civaknasî wê, di temenê wê pêşketina wê de wê hebê.

Di rewşa fahmkirina hebûna aqil de wê, di demên kevnera de wê li ser çavkaniya aqil û zanînê wê pîrr zêde wê, hizirkirin wê bi felsefeyê re wê werina kirin. Di wê rengê de wê, felsefe wê, di wê rengê û mêylê de wê fahmbikê ku wê aqil wê, ji fêrûazmûnên me wê werê û wê bi wê re wê, xwediyê temenekê xw eyê pêşketinê bê. Di wê rengê û awayê de wê ew wê, weke aliyekê wê werê hanîn li ser ziman. Di wê warê de wê, di demên kevnera de wê, piştî Thales û pê de wê, li ser zanînê û felsefeya wê bi epistemolojikî wê hewldanên fahmkirinê wê pêşkevin. Di wê rengê de wê, di demên hemdem de wê di wê warê de wê bi felsefeya zanînê de wê temenekê baş pêşketî wê were ser ziman.

Di wê warê de wê hebûna zanînê wê di çerçoveya fahmkirinê de wê bê mijareka lêkolînên fahmkirinê. Felsefe wê hinekî jî wê çendî ku wê di dema kevnera de wê di wê de wê kûrbûn wê bibê wê di dewama wê de wê, pêşkeve. Weke aliyekê din jî wê di mijare fahmkirina zanînê de ku wê bûjenî bê û ankû wê kirdeyî bê wê, weke nîqaşeka ku wê di her demê de wê bi wê re wê, were kirin bê. Wê çavkaniya aqil, ewlehiya wê (yanî mirov çendî û çiqasî dikarê bi encamên wê yên ku mirov bi aqilmeşandinê dikarê bi bawer bê. Ber ku wê piştî serdemên kevnera wê rêyên gihandina li zanînê ên weke sehên me ku em bi wan digirin wê, dema ku ew bikevina ber lêpîrsînê de wê, ev jî wê weke aliyekê ku wê bi wê re wê were lêpîrsîn bê. Minaq di roja me de wê encamên zanistî wê, weke encamên ku bi wan bawerî were hanîn wê bê dîtin.) û hwd wê weke aliyên ku wê di demên hemdem de wê mijare felsefeya zanînê bê ku wê li ser wê bê sekin in. Minaq wê, di dewama wê de wê, di wê rengê de wê, aqilekê ku ew fahmdikê û xwe dihênê zanînê wê pêşdikeve. Rêyên gihiştina li zanînê, û çendî ku mirov dikarê bi wan bawer bikê wê, di wê rengê de wê weke aliyna ku wê li ser wê bêsekin in. Zanîna ku em bi aqil meşandinê digihinê de wê weke têgîn û çerçoveyek bi wê gihiştina zanînê a demên felsefeya kevnera bê. Wê ew lêpîrsîn û gûmana ku wê li ser wê re ku wê pêşkeve wê, rê li pêşîya gihiştina têgîna zanyarî û ankû aqilê zanistî jî wê bi xwe re wê bide vekirin.

Di aslê xwe de wê mijare aqil wê di wê rengê de wê, di serî de wê di du aliyên de wê mijare lêkolîn, nîqaş û fahmkirinê bê. Aliyek wê bi îdeayî û

ankû îdealismê bê. Aliyê din wê bi bûjenî wê bi têngîna metalyalismê bê. Wê di wê rengê de wê aliyê pêşî wê, çavkaniya hemû tiştê ê bi ghiştina li zanînê wê, aqil û rêya aqil wê bibînê. Aliyê din ê duyem jî wê bûjenê, rewşên bûjenî û fêrûazmûnên me yên di jîyanê de wê hilde li dest. Di dewama wê de wê felsefeyên pozitivist wê hin bi hin wê pêşkevin.

Ev nîqaşên li ser aqil û çavkaniya wê di aslê xwe de wê, tiştê din wê bi xwe re wê werênê li holê. Ew jî wê ew bê ku wê aqil wê, hin bi hin wê weke çavkaniya wê, hebûna jîyankirinê bê. Wê berê wê, di nava baweriyên de wê, çavkaniya zanîn û aqil wê wahy' wê were dîtin û wê bi wê re wê bê ser ziman. Di wê rengê de wê, ew wê di wê rengê de wê, weke temenê ghiştina rastî û rastteqiniyê wê were dîtin.

Ji xwe wê, di demên kevnera de wê, piştî wê di serdemên navîn de wê nîqaşên bi felsefeyî ku wê bi olî jî wê werina kirin wê bi wê rengê bin ku mirov çendî bi aqil dikarê xwe bigihênê li rastiyê û rastteqiniyê bê. Di wê rengê de wê gelek hizrên ji hevdû cûda wê werina ser ziman. Aliyê pêşî wê di wê rengê de bê ku wê ku wê jîyanê wê, bi gelek rastteqinî û rastîyan wê bibînê û wê werênê ser ziman bê. Wê di wê rengê de wê, ji aliyekê din ve jî wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di wê rewşê de wê, minaq wê filosofê kurd Êlî Herîrî wê bînenê ser ziman ku wê, gelek rastî û wê hebin ku mirov dikarê bi aqil xwe bigihênê li wan. Lê wê rastteqiniyek wê hebê ku ew jî wê bi hebûna xwûdê bê û wê ew mirov wê nikaribê xwe bi aqil bigihênê wê bê. Wê di wê rengê de wê, bi awayekê wê werênê ser ziman. Piştî wî re wê filosofên weke bavê henîfê dinwerî, îsmailê ciziri, Seydayê cizîrî û hwd jî wê di wê rengê de wê bînenê ser ziman. Filosofên olî wê bigiştî wê di wê rengê de wê mijare aqil wê, ji xwe re wê di çerçoveya baweriyê de wê bikina mijare fahmkirinê ku ew wê çawa wê hildina li dest. Aqil pêşketîya û ew nikarê êdî were redkirin. Lê wê çawa wê were salixkirin û wê di temenekê çawa wê de wê were fahmkirin wê weke mijarên ku wê li pêşîya wan ku ew disekin in bin.

Felsefe wê, dema ku mirov wê di serdemên kevnera de wê hilde li dest wê weke aliyekê wê yê giring wê di temenê pêşketina wê, aqilmeşandina wê û hwd de wê mantiq wê pêşkeve. Wê di demên piştre wê were dîtin ku wê filosofên olî wê pîrrianiya wan wê dest biavêjina mijara mantiqê. Di wê rengê de wê, hewlbidin ku wê fahmbikin û wê bigihênina li fahmkirinekê di nav fahmkiriina bawerîya xwe de. Mijare fahmkirina mantiqê wê, di aslê xwe de wê weke aliyekê giring ê fahmkirina mirov wê biafirênê. Ghiştina li wê weke şoreşek bi aqil jî

mirov dikarê bihasibênê û wê werênê ser ziman. Wê encamên ku wê piştire wê bi pêşketina aqil, zanîne û heta pêşketina pêvajoyên aqilê zanistî û hwd wê di wê rengê de wê weke aliyekê ku mirov ji aliyekê ve nikaribê dûrî fahmkirina mantiqê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Ji aliyekê din ve jî wê, paya rengên aqilên weke yên matamatikê geometriyê û hwd wê di wê de û di pêşketina wê de wê weke aliyna giring bin ku wê derkevina li pêş. Di aslê xwe de wê, mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê werênê ser ziman ku wê aqil wê di wê rengê de wê, bi mantiqê re wê temenê fahmkirina bi aqilê felsefeyê biafirênê. Her çendî ku wê ji hin aliyna ve wê fiilosofên baweriyê wê, felsefeyê wê redbikin jî lê wê mantiq wê di temenê baweriya xwe de wê fahmbikin. Wê ew jî wê, ew wê, bikarbênin. Wekî din wê, nivîs û pirtûkên li ser mantiqê û mijarên din ên felsefeyê ên weke ku wê ew wê bi awayekê aligir bê û ankû dijber bê ku wê binivîsênin jî wê, di temenê pêşketina olê bi felsefeyê de wê temenê wê biafirênê.

Ji aliyekê din ve jî wê, di çerçoveya cûdahiya bi fahmkirinê ên weke gnostikan, mistîsîman û hwd ku wê pêşkevin jî wê di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê rengê hizirkirinê wê di temenê fahmkirina wan de wê hebê. Wê dema ku mirov li rengê hizirkirinê dihizirê wê bi wê re wê di dewama wê de wê ew wê bi wê rengê wê were dîtin. **Gnostisim** wê temenê wê li ser nezanîyê û ankû nepeniyê bê. Wê di îdîaya nayê zanîne de bê. Wê bi wê re wê minaq wê hebûna xwûdê wê li gorî wan wê ne bi derfet bê ku ew were zanîn bê. Ji aliyekê din ve jî wê, temenê rengê fahmkirina gnostisme wê ew bê ku wê aqilê mirov wê ne têr bê ku ew karibê xwe bigihênê fahmkirina hebûna xwûdê. Di wê rengê de wê, ji aliyekê din ve jî wê, minaq wê bûjenê ku wê li pêşîya wê, bi fenomenî weke 'sedema pêşî' ku wê newê zanîn û li ser wê meji wastandin jî wê weke ne pêwîst bê wê hizirbikê.

Di wê rengê de wê, bi têngîna 'yên nayêna zanîn' û ankû tiştên ku ew nikarin werina zanîn hena' û hwd wê weke aliyna ku wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di dewama wê de wê, ji aliyekê ve wê, di aslê xwe de ku mirov bi wê dihizirê wê weke têngîneka ku wê hin bi hin wê têngîn û fahmkirina ya dihê zanîne xwe bigihênê û wê bi wê re pêşve herê wê werênê ser ziman bê.

Di wê awayê de wê, dema ku mirov wê li ser têngîna gnostismê wê bihizirê wê di awayekê de wê weke ku em bi têngîna **apateismê** re dibînin ku wê li hemberî hemû tiştê wê weke bêtevger û helwest bê wê di

awayekê de wê, xwe bide nîşandin. Di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê Apatism wê bihizirê ku wê weke ku wê *Ateist bihizirin ku xwûdê nîn* a û ankû weke ku *teist dihizirin ku xwûdê heya* ku wê di nava wan de wê, li ser aliyekê ji wan ku wê daraza xwe wê nedê dîyarkirin wê di awayekê de wê, xwe bide nîşandin. Di wê rengê de wê, di awayekê de wê weke ku wê carna wê kurd wê di nava xwe de wê ji hevdû de wê bînina ser ziman ku wê, baweriya herkesekê wê aîdî wijdanê wan bê û wê tenê wê bi wan re ku ew dijîn bê. Hewce nakê ku kesekê din ê duyem bikeve nava wan û xwûdayê wan de. Ankû hewce nakê ku ew ew serê xwe ji wan biêşênê.

Di awayekê de din wê, dema ku wê ew wê gotinê wê bêjin wê di dewama wê de wê bêjin ku mirov mir wê ew bikeve qabra xwe de, wê ti kesek li şûna wî/wê nekeve qabra wan de. Di dewama wê de wê, her tiştê wê bi wê re wê wê bi xwe re wê werê hanîn li ser ziman. Her tişt wê sedem û encama wê di wê de wê girtî bê. Li deverek din lê gerîna wê ne hewceya. Mirov wê di wê rengê de wê, weke ku ew ji kirinên xwe berpîrsîyar bê. Yekî din li ser wê xwediyê biryar û daraz bê wê ji aliyekê ve wê rast newê dîtin. Di wê rengê de wê ew wê werênin ser ziman. Di wê rengê de wê, ev wê weke têngîneka ku wê di dewama wê de wê bi wê were pêşnîyarkirin ku herkesek ew bi xwe û weke xwe baweriya xwe bijî û ti kesek tevî nebê û serê xwe jê neêşênê bê. Wê di wê awayê de wê weke aliyekê wê yê fahmkirinê wê xwe bide nîşandin bê. Apatismê wê bi awayekê wê, bêî ku ew li wê bihizirê ku xwûdê heya û ankû nîn a ew jîyane xwe di ahenge xwe de bêî ku ew serê xwe li ser pîrsên bi wê rengê bi wastênê ku ew bide domandin bê. Wê bi wê rengê wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê, dikarê wê bi wê re wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Di dewama wê de ku mirov werênê ser ziman wê ev têngîn wê ji aliyê din ve jî wê, weke renekê wê yê ku em dikarin bi wê bihizirin wê skeptisism bê. Ev jî wê ji aliyekê ve wê di nava wê hizrê û ankû gûmanê de bê ku wê ne bi derfet bê ku mirov zanibê ku xwûdê heya jî ku mirov karibê xwe bigihiniyê de wê, ne bi derfet bê ku mirov wê bi awayekê teqez wê fahmbikê bê. Di dewama wê de wê weke aliyekê giring wê di dewama wê de wê ev wê xwe bi wê re wê, bide nîşandin. Ev têngîn wê weke têngînek gûmankirinê jî wê were ser ziman. Wê temenê wê di demên kevnera de wê bi filosofên weke Pyrrhon, Arkesilaos, Timon, Karneades, **Aenesidemus** û Empiricus re wê were dîtin. Wê di wê rengê de wê, weke têngînek gûmankirinê wê di wê rengê de wê were dîtin. Wê, di destpêkê de wê zaneyên weke Pyrrhon wê bi gûmankirina ji fahmkirinên felsefeyê ên berî xwe û hwd re wê bikê ku ew temenekê wê biafirênê û wê werênê

ser ziman. Wê, di wê rengê de wê weke şêwayekê fahmkirinê wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Ev rengê hizirkirinê wê di demên hemdem de wê bi filosofên demê ên weke Descartes û hwd re wê were dîtin. Bi gotinên weke “ez dihizirim wê demê ez heme” re wê, ew wê bi gotin bikê û wê werênê ser ziman. Di demên hemdem de wê, di wê rengê de wê têngîna gûmanê wê hin bi hin wê derkeve li pêş. Di dawîya demên kevnera de wê, Zaneyên weke Pyrrhon wê, gûmanê li ser hemû zanîna ku wê, berî wê hatibê ser ziman a felsefeyê jî di nava de wê bikê ku wê dênê û wê bi wê re ew bigihijê fahmkirinek din. Wê di demên piştre wê, di dawîya demên serdemên navîn û Di destpêka dema ronansê de wê, ev wê, bi kesên weke Descaertes û hwd re wê, were dîtin. Di wê rengê de wê, ev wê, di awayekê de wê mirov dikarê wê, werênê ser ziman.

Di warê felsefeya gûmankirinê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê heta ku wê dem wê were van demên ronansê wê di hundûrê demên serdemên navîn de wê tekoşînek pirr zêde mazin wê li dijî wê were meşandin. Wê, di wê rengê de wê, gûmankirin wê, weke ‘redkirina baweriyê’, ‘ji baweriyê derketinê’ û hwd re wê were ser ziman. Bo ku mirov li gorî wê, di temenekê *rast* de karibê bijî divîyabû ku mirov gûman nekê. Li vir rastbûn wê mantiqê wê li ser rengê fahmkirinê ê ku wê mirov dikarê bi têngîna ji wê rastîya ku mirov bi wê dijî û ankû bawer dikê dernekeve dervî wê û hişmendîya wê. Di wê rengê de wê, di awayekê de wê werê ser ziman.

Di nava wê de wê gelek hizirkirin jî wê, di heman rengê de wê di awayekê *telukeyî* de wê were dîtin. Gelek hizir û ankû raman bi carekê di mejî de bibin û bi cih bibin wê, ji ya *rast* a ku ew bi wê dihê jîyankirin wê, gûmanê bikê wê de wê were dîtin. Temenê gûmankirinê wê ji aliyekê din ve jî wê li şûna hizrekê hebûna pirr hizran bê.

Di nava olê de wê, di dema ku mirov temenê têngîna monismê a bi bawerîya xwûdayekê wê li wê bihizirê wê, di wê rengê de wê ji aliyekê ve jî wê temenê wê yê fahmkirînê wê hebê. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê, werênê ser ziman ku wê monismê wê weke têngîneka ku wê temenê wê yê fahmkirinê wê li ser wê bê ku ew bi wê bawer dikê ku wê hemû tişt ji pêwîstîyeka wê hebê. Wê ji destûrekê bibê. Bêjen ku wê ji vejenê bibê û wê ji tozekê bibê bê. Wê bi wê rengê wê, bi wê re wê, hizirnbikê. **Monism** wê vajî têngîna dualismê ku wê bawerbikê du cûre bûjen hena û ji pluralisma ku bawer dikê ku wê ji yekê zêdetir wê gelek

bûjen wê hebin wê cûda û vajî wan wê bi wê rengê wê xwediyê rengê hizirkirinê bê.

Di têtîna monismê de wê, di wê rengê de wê, temenê wê di wê rengê de wê, piştî ku wê pêşkeve wê, di wê rengê de wê, pirr zêdeyî wê were redkirin. Wê di wê rengê de wê, temenê pêşketina olên yekxwûdayî wê ev têtîna bê. Di felsefeyê de wê mijare monismê wê bi çerçoveya 'yek' û ankû 'pirr' wê vajî hevdû wê, di awayekê de wê, bi hizirkirina wê re wê xwe bide nîşandin. Di dewama wê de wê mirov wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê ev wê, weke temenê têtîna teqeziyê wê biafirênê. Minaq wê, di nava kurdan de wê di zimanê kurdî de wê gotina 'şîrikîtiyê' wê hebê. Di wê rengê de wê, dema ku wê, minaq wê, biheta hizirkirin ku dervî xwûdê hebûnek din weke wê heya û ankû yek weke dengî wê were hizirkirin wê weke şîrikîti wê were şîrovekirin wê ev wê gûneh wê biheta dîtin. Şîrikîti wê di wateya redkirina yekîtiya xwûdê de jî wê biheta şîrovekirin û fahmkirin.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê di nava felsefeyê de wê, weke aliyekê din wê ev jî wê hebê ku mijare felsefeyê wê, di wê rengê de wê, dema ku mirov wê, di destpêka wê de wê li wê were hizirkirin wê di mijare yekîtiyekê de wê di hizirkirinekê de wê, were hizirkirin. Heta demên dawî ên serdemên hemdem jî wê biheta bawerkirin wê hemû tişt ji atomekê û ankû tozekê wê biafirê. Filosofên weke **demokrit** wê ew wê bi temen û felsefe bikin. Wê di dewama wê de wê ew atom û ankû toz wê weke yekê bê hasibandin û wê weke yekeka ku ew nayê qatkirin wê were dîtin. Di wê rengê de wê, weke 'qatka xwûdê' wê di nava têtînan weke fîzîk û felsefeya wê de wê biheta ser ziman.

Felsefeya yekê wê, di wê rengê de wê di awayekê monistî de wê, pêşkeve û wê piştî serdemên kevnera wê, rengê felsefeyê û pêşketina wê jî wê bide çêkirin. Hewldana çêkirina yekîtiyekê û ankû hevgerînekê weke hevdû di ahengekê de di serdemên navîn bi navê xwûdayekê wê, di aslê xwe de wê, hinekî jî wê di temenê wê de wê ev rengê hizirkirinê wê ji aliyekê ve wê hebê.

Di dewama wê de mirov dikarê wê jî wê bi wê re wê bihizirê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê monism wê, di wê rengê de wê, di wê rengê de wê, dema ku mirov wê awayê wê yê ku weke ku wê bi olê û hwd re wê pêşkeve ku mirov wê binerê wê mirov dibînê ku wê bi awayekê mantiqî wê rê li pêşîya hebûna têtînek hîyararşikî a ku mirov wê bi wê kifşîkê û wê werênê ser ziman wê vekê. Di wê rengê de wê,

ew jî wê weke aliyekê wê yê giring wê, di serî de wê mirov dikarê wê fahmikê û wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê, werênê ser ziman ku wê mijare hebûna xwûdê wê, di wê rengê de wê, weke aliyekê giring wê, di wê rengê de wê were ser ziman. Wê, di wê rengê de wê, di nava felsefe felsefeyê de wê, ev wê, weke têtînekê wê bicih bibê. Parmenides wê weke filosofê ku wê li ser têtînekê teqeziyê, negûharînê û yek'îtîyekê wê bihizirê û wê di wê temenê de wê, bahsa rewşa halê yekê û nebûna rewşa halê duyem wê bi wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê, di wê rengê de wê her tiştê wê di felsefeya xwe de wê, di awayekê tekane de wê bêtê ser ziman. Di dewama wê de wê dema ku mirov li felsefeya **Pisagor** bînerê wê mirov wê dibînê ku wê ew 'hijmara yekê' wê derxê li pêş û heta ku wê pîroz jî wê bibînê. Di wê rengê de wê, di awayekê de wê, werênê ser ziman.

Di felsefeyekê de wê, di wê rengê de wê hizirkirina monismê wê di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê, weke mijareka ku wê pîr zêde wê aqilê mirov jî wê bi xwe re wê bide meşkulkirin. Wê di dewama wê de wê, bê hizirkirin ku mirov wê çawa wê, karibê hebûnê wê fahmbikê wê bi wê re wê were sser ziman. Hebûn jî wê di awayekê de wê, bi têtîna yekîyekê wê were hanîn ser ziman. Hebûn heya û yek a. Wê weke têtîneka ku wê temenê wê biafirênê. Di wê rengê de wê, dema ku wê ahsa xwûdê bê kirin wê gotin ku 'xwûdê heya û ew yek a.' Wê di wê rengê de wê, ew wê di awayekê de wê, bi yekîyekê re wê were hanîn li sr ziman. Di dewama wê de wê ew wê bi wê rengê wê were ser ziman. Xwûdayetî wê di awayekê de wê, bi têtîna yekê a monist re wê were şîrovekirin wê bê hanîn li ser ziman. Di wê rengê de wê hebûneka ku ew xwe bi tenê dihizirê wê, bi wê re wê bi awayekê derûnî û hwd wê di rewşê de wê rengê xwe wê bi wê re wê weke ku wê bide nîşandin.

Di mijare monismê de wê di felsefeyên serdemên hemdem de wê, di dema ronansê de wê filosofên weke Spinoza wê bihizirê û wê bi rengê 'tenê tozek heya. Ew nayê beşkirin. Nikarê were bi sînorkirin. Nayê tûnakirin. Ew toz xwûdê ya.' Wê, di wê rengê de wê werênê ser ziman. Ev rengê hizirkirinê ê Spinoza wê di awayekê de wê, çendî ku wê, bi awayekê dualist wê bihizirê Manî jî wê, dema ku wê mijar wê were ser navê 'yazdan' ku ew weke navê xwûdayê xwe dihênê ser ziman wê, di wê awayekê yekane de wê bi hizirê. Wê, di wê rengê de wê, di awayekê de wê, di awayekê de wê, li ser têtîna yazdanê xwe re wê, yekîyekê wê derxê li pêş. Lê di felsefeya xwe de wê, dualisma dû hebûnan weke

hevdû jî wê, înkâr nekê. Di wê rengê de wê di dîmenekê de wê werênê li berçav.

Di rengê de wê minaq wê, têgîna Platin a weke 'dunyaye îdeayan' wê, bê barkirin li dema serdemên navîn û wê bê herêkirin. Wê ji aliyê Platînus û augustinus wê, di wê çerçoveyê de wê pêşketinekê wê di demê de wê bidina çekirin. Augustinus wê piştî demek dirêj ku ew xwe di nava aligirên Manî de perwerde dikê wê piştê wê hizrên xwe wê, werênê ser ziman û wê, di wê çerçoveyê de wê felsefeya xwe olî wê biafirênê.

Di wê rengê de wê mirov dikarê ji aliyekê ve ji hev cûda werênê ser ziman ku wê, *yekîtîya hizrî* ku wê mirov dikarê wê bahsa wê bikê û wê werênê ser ziman wê di nava felsefeyê de wê, weke ji nûqteyekê gavbiavêjê û bidest hanîna ser ziman bikê jî wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Yekîtîya hizrî wê di felsefeyê de wê, pêşkeve û wê, çavkaniya wê, bi felsefeyî wê, hizrekê gihiştina hizrên din bê. Lê dîsa çendî ku mirov bigihîjê hizirên din jî wê dîsa wê ew yeka ku mirov wê bi wê gihiştîyê wê, weke navend wê were dîtin. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring wê, di serî de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê ew yekîtîya hizrî ku wê, weke yekê wê hebê wê, di dewama wê de wê ew yeka wê weke hebûnekê jî wê karibê were dîtin û wê ew jî wê weke hebûna yek û ankû yekîtîyek hebûnî wê bi wê re wê, were hizirkirin û wê bi wê re wê were ser ziman. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê ev jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê fahmbikê bê.

Hebûn wê hertimî wê bi têgîna yekê wê were fahmkirin. Wê, di nava hebûnê de wê, bi têgînî wê, hebûnek ku ew gelek warsiyonên wê hena wê, di wê rengê de wê di jîyanê de wê werê hizirkirin. Wê di wê rengê de wê weke ku wê mirov wê, di felsefeya hebûnê a aliyê wê yê îdeayî de ku wê bê hizirkirin jî wê, di dewama wê de wê, hemû hebûn wê, weke navenda wan de wê weke cewher wê hebûnek wê hebê. Wê di wê rengê de wê, ew çarna weke bi têgîna 'destpêkê', carna wê bi têgîna 'yekê', carna wê bi têgîna 'tozekê', 'carna wê bi têgîna 'atomekê', 'carna wê bi têgîna 'bûyînekê' û hwd re wê were ser ziman.

Felsefe wê, di wê rengê de wê, di bin wê bandûra wê têgîna mnismê de ku wê pêşkeve û wê rengê xwe wê bide jîyane mirov wê, bi pêşxistina navendîtîyekê re wê, xwe di jîyanê de wê bide nîşandin. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê weke aliyekê wê yê giring wê di wê rewşê de wê xwe bide nîşandin.

Di felsefeyên hemdem de wê, hebûna hebûnê ku wê li wê were hizirkirin wê, di wê rewşê de wê, çawa wê were hizirkirin û wê çawa wê di felsefeya wê de wê were hizirkirin wê, bi zêdeyê wê, li wê were hizirkirin. Wê di rewşa aliyê din ê monismê ku wê bi wê re wê were hizirkirin wê dualism û pluralism wê werina hizirkiriin. Ev herdu têngin jî wê ji hevdû cûda wê, hizirkirina wê bi xwe re wê bidina çêkirin û wê bina temenê fahmkirina ji hev cûda ku wê mirov karibê di dewama hev de jî wan fahmbikê bin. Wê yek wê, dema ku wê bi wê re wê were hizirkirin wê, minaq weke bi dualismê re wê bi 'du'yan re wê li wê were hizirkirin. Weke bi gîyan û laş, bûjen û birina wê zanîna wê, û hwd re wê were ser ziman. Ev wê, piranitiyekê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Lê di wê rengê de wê, di rengê fahmkirina wê de wê, temenê fahmkirineka pirranîyî wê biafirênê. Têgîna pluralismê bi bi têngîna hebûnê re ku mirov li wê bihizirê wê mimrov dikarê wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê weke ku wê Êlî Herîrî û hwd wê bihizirin wê gelek hebûn wê hebin lê wê hebûnek cewherî a navendî wê di wan de wê hebê. Di wê rengê de ev rengê hizirkirinê jî wê, di wê rengê de wê, ji aliyekê din ve jî wê, bê mijare hizirkirin û nîqaşên felsefeyê ên di wê warê de. Minaq wê, bê hizirkirin ku 'weke cewherî yek hebê' wê demê wê hemû hebûnên din wê weke kopîya û ankû ji wê hatina afirandin wê werina dîtina û ser ziman û wê di dewama wê de wê bê gotin ku wê demê wê dîsa wê yek wê hebê bi hebûnê re ku ew weke ya xwemal. Di wê rengê de wê, di dewama wê de wê bi wê re wê li wê were hizirkirin. Di mijare hebûn û yekê de wê, di wê rengê de wê, weke aliyekê din wê hebûn wê hertimî wê di aslê xwe de ku mirov li wê dihizirê wê, bi hebûnî wê hizra 'yekê' wê di mejiyê me de wê ji xwe bide çêkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku ew bi wê weke hebûnê wê xwe bide dîyarkirin bê. Di nava felsefeyên serdemên hemdem de wê, ev têngîna hebûnê û yekê wê bi aliyekê wan ê din jî wê bi wan re wê were hizirkirin. Ew jî wê bi *hebûneka ku ew hebê* re wê, were hizirkirin. Yanî tiştê ku ew nebê wê çawa wê karibê weke hebûnê wê bê dîtina û wê karibê were ser ziman. ya ku wê hebûnê şenber dikê wê ew hebûnîya wê bi heyînî bê. Wê di wê rengê de wê ew wê weke aliyekê wê yê giring ê ku mirov wê, dikarê wê bi wê re wê fahmbikê wê werênê ser ziman bê,

Di mijare hebûnê û hebûnîya wê de wê, di wê rengê de wê, filosofên weke Parmenides û heta Hegel wê, di awayekê de wê, ji hebûnê hizirkirina nebûnê û ji nebûnê gihiştina têngiştina hebûnê û hwd re wê bi wê re wê di awayekê felsefeyî de wê bi wê re wê bihizirin. Di wê rengê

de wê, hizra nebûnê wê bi xwe re wê taqabûlî ya hebûnê wê bikê ku mirov wê tê bigihê. Wê bi wê re wê weke birhana nebûnê ku wê hebûnek wê hebê ku ew heta ku ew bi me re hizr û têngîna nebûnê bide çêkirin. Di wê rengê de wê bi wê re wê bi awayekê wê bihizirin û wê werênina ser ziman.

Di mijare hebûna xwûdê de wê, di wê rengê de wê, di wê çerçoveyê de wê, di nava nebûn û hebûnê de wê, weke renekê hizirkirinê bi metafizîkî, nepenî û hwd re bê û wê hertimî wê xwe bi wê rengê wê bide domandin. Temenê hebûna têngînên baweriyî jî wê hebûna wê nepeniyê bê. Ji aliyekê din ve jî wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê werênê ser ziman ku wê mijare hebûnê wê di wê rengê de wê, weke aliyekê ve wê bi wê re wê were hizirkirin.

Mijare hebûnê wê dema ku mirov wê, li wê bihizirê wê, di aslê xwe de wê weke ku em bi têngîna panteismê re dibênin wê, gelek rengên wê yên bi wê ku ew were fahmkirin û ankû ew dihê xwestin ku ew bi wê were fahmkirin wê hebin. Panteism wê, dema ku wê li gerdûnê wê bihizirê wê bi hizreke xwûdayî wê bihizirê wê weke ku wê gerdûn bixwe wê xwûdeyek bê wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di wê rengê de wê, di dewama wê de wê, bi wê re wê, hizra xwûdê wê bi gerdûnê re wê bikê ku wê salixbikê, tefsîrbikê û wê werênê ser ziman.

Ji aliyekê din ve jî wê, minaq wê **têngîna** dîyalektîkî a teismê ku wê li gerdûnê wê bihizirê wê, weke cewherekê xwûdayî ku ew di wê de heya û hemû tiştê ji xwe û wê dide afirandin wê bi wê bawerbikê û wê bi tênginekê wê bi wê rengê wê werênê ser ziman. Di Panteismê de wê, xwûdê wê her tişt bê. Lê di têngîna dîyalektîkî a teismî de wê, xwûdê wê weke ku wê were hizirkirin wê ew bibê. Wê minaq wê dema ku wê bi wê re wê afirîna laûşê xwûdê wê, ji avê wê hizirbikê wê gîyanê wê cûda bihizirê û wê bi wê bi pêvajoya peresendinê ku wê bijî wê li rastiya xwûdê wê vegehihê û wê bi wê re wê bê yek û wê bijî wê, bi rengê wê werênê ser ziman. Li ser wê temenê wê hebûna xwûdê û ya hebûnê ku wê bi temenekê gûharîner û pêşketiner wê were fahmkirin êdî wê di dewama wê de wê bi têngînekl sermedî û bidawî wê lê were hizirkirin û wê bi wê re wê, di hundirê pêvajoyek pêşketina demî (zaman) re wê were fahmkirin. Wê di wê rengê de wê gihiştina li hevdû wê di hebûna xwûdê de wê gihiştina li hevdû hevdû wê bi wê re wê were salixkirin. Di wê rengê de wê weke hem di hundirê demê û hem dervî wê, hem bidawî û hem bêdawî, hem yek û hem jî giştî ya û hem sedem û hem jî encama di xwe de. ...

Di dewama wê de wê, di wê rengê de wê têtînên weke yên *absolutisme* ku wê di awayekê giştî de wê xwediyê wateyek fahmkirinî a ku wê bi wê re wê, bi çerçoveya bi tenêtîya wê re wê were ser ziman re wê, hebûna fahmkirina xwûdê wê di wê rengê de wê bikê fahmbikê. Weki din wê absolutism wê, bi têtînek ku ew dayimî hebê û ankû heya re jî wê were ser ziman. Di dewama wê de wê bi fahmkirina wê re wê weke aliyekê din ê giring wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê têtîna absolutismê wê, di mijare fahmkirina xwe de wê bi têtînek xwûdayî a dayimî ku ew heyî bi yekî tîya xwe re wê, temenê fahmkirina wê were ser ziman. Wekî din di felsefeyê de jî wê **absolutism** wê were wateya pêşxistina qriterna rewîstî jî ku ew bo hemû demên mirovan derbasdar bin. Li gorî wê, hin rêgezên gerdûnî ên teqez ku ew li gorî wan pêşdikeve wê hebin. Li gorî wê, ku mirov birewîstî bihizirê wê, rêgezek a standardî wê bi wê hebê. Minaq weke felsefeyek rewîstî a absolutismê wê têtînek weke ya utilitarisme bê. Di wê rengê de wê mirov dikarê di dewama wê de wê, bi rengên hizirkirinê ên ku mirov dikarê bihizirê wê werênê ser ziman wê, weke aliyekê bi hizirkirina wê biafirênê.

Kirina felsefeya olê di demên kevnera û piştê de.

Kirina felsefeya olê ku mirov wê ji kîjan aliyê ve wê hilde li dest wê, destpêka wê ya bi felsefeyî wê kirina wê di demên kevnera de wê bi awayekê şenber wê were dîtîn. Di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê di rengên hizirkirinên wê, ast û pîvanên bi wê hizirkirinê ên ku ew di wê demê de dihên asas girtin ku mirov li wan dinerê wê, di wê rengê û awayê de wê weke aliyekê giring wê, di wê rengê de mirov dikarê hinekî balê bikişênê li ser wan. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê felsefe wê, di demên kevnera de wê heta demên derketina sokrat jî wê, di awayekê de wê bi maske û dîmenek olî wê were kirin û wê bi wê rengê wê gotin wê werina ser ziman. Hizirkirinên bi felsefeyî ku wê werina kirin wê, di awayekê de wê, di wê çerçoveyê de wê li jîyanê û temenê wê yê hebûnî û çavkaniya wê bê hizirkirin. Di wê rengê de wê pergale hizirkirinê a azmanî weke bi stêrzanî û hwd wê ji aliyekê din ve jî wê, weke temenê hizirkirin û fahmkirinê bê. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di wê çerçoveyê de wê felsefeya olî wê, di wê rengê de wê di destpêkê de wê hin bi hin wê bi wê re wê hizirkirin wê derkeve li pêş. Çendî ku wê hizirkirinên berî sokrat wê di bin dîmenek olî de wê werina kirin jî lê wê di aslê xwe de wê, di awayekê de wê hin bi hin wê

hizirkirin wê bi zanînê wê derkeve li pêş û heta ku wê bi kesên weke Pythagoras û hwd re wê, di awayekê de wê razberkirin û hwd jî wê bi zanînê û hizikirina wê re wê pêşkeve.

Ev wê weke aliyekê giring ê hizirkirinê bê. Di dewama wê de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê werênê ser ziman ku wê, di mijare fahmkirinê de wê, li ser wê esasê wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê ev hizirkirin wê di awayekê de wê, hin bi hin ku ew razberî bi wan re dibê wê, têgîn û rengên vegotinî ên mîtolojikî û hwd wê ji nava wan wê bê derxistin. Wê di wê rengê de wê, di hizirkirinê de wê, di wê demê de wê, hin bi hin wê, zelalbûnek û safîtîyek bi hizirkirinê û hebûna hizir re wê xwe bi wê re wê bide nîşandin.

Ev şenberî û zelalî wê di aslê xwe de wê weke aliyekê giring ê ku mirov wê dikarê wê, di wê rengê de wê fahmbikê ku wê weke aliyekê giring ê jîyane mirov wê bi bandûrbikê. Lê pêşî wê hizirkirina mirov. Şenberî û zelalî wê di aslê xwe de wê, dema ku mirov li ser felsefeyê re li wan bihizirê wê du gotinên ku wê karibin têgihîştin cûda jî bi xwe re ji hev bidina me. Ber vê yekê wê di sserî de bi gotinekê jî em divê ku wê aliyê wan wê fahmbikê. Şenberî wê li ser temenekê ne teorîkî ê weke bi hizirkirinê li ser awayekê pîretîkî û hwd re wê bi hizirkirinê bê. Di demên berî hizirkirina felsefeyê de wê, di wê rengê de wê bi mînaqan wê bibê. Di aslê xwe de wê dema ku em bahsa şenberîyê bikin wê dikarê bi gelek awayan wê bi serê xwe wê werênê ser ziman. Aliyê pêşî wê di wê rengê de wê çendî ku ew wê di awayê hizirkirinê wê weke aliyekê xwe bi dîyarî bide nîşandin jî bê lê wê weke aliyekê din ê dîyarî ku wê bixwe jî rengê wê dide dîyarkirin wê hizirkirin bi astûpîla wê re bê. Di wê rengê de wê, dema ku em bahsa kirinê û ankû pîretîkê bi têgîna şenberîyê re dikin wê karibê ev jî wê weke aliyekê teorîkî jî ku em dikarin weke aliyekê teorîkî ê şenberî wê salixkirin wê bi xwe re bide pêşxistin û wê bide hanîn li ser ziman. Di wê rengê de wê, şenberî wê hinekî wê têkiliya hizirkirinê û bûjenê û ankû rewşa bûjenî û fizîkî ku ew bi hevdû re bi dîyarî dihê danîn û bi wê re dihê hizirkirin bê. Wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê ser ziman.

Di mijare wê de wê, mirov diikarê wê werênê ser ziman ku wê têgîna şenberîyê wê, di wê rengê de wê, bi awayekê wê, felsefeyî wê ku wê bi xwe re wê bide nîşandin wê di wê rengê de wê, temenekê azmûnî wê ji xwe re wê bikê temenê fahmkirinê. Wê bi wê re wê bi hizirê. Wê kirineka ku mirov wê kir û ew ne salixkirî bê di mejî de wê li gorî wê ne

şenber bê. Lê kengî ku ew hat salixkirin û bi hişkirin wê hingî wê ew weke ku ew were şenberkirin bê. Di wê rengê de wê têngîna şenberîyê wê bi temenê wê re wê weke temenekê hizirkirinê ê weke ku mirov wê bi temenê hizirkirinê ê weke bi çerçoveya wê re wê, bi wê rengê li ser temenekê ahengê bi têtîliya nava aliyê bûjenî û ne-bûjenî ê hizrî ku ew bi hevdû ve girêdayî û di ahengekê de ku ew were fahmkirin wê weke temen û çerçoveya şenberîyê wê bi xwe re wê biafirênê. Di wê rengê û awayê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare şenberiyê wê di wê rengê de wê xwe di awayekê de wê karibê wê bide nîşandin bê.

Di mijare fahmkirinê de wê, di serî de wê bi wê rengê wê weke aliyekê wê yê giring wê di wê rewşê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman. Di nava wê de wê weke aliyekê giring ê fahmkirinê wê bi wê re wê mirov dikarê wê di wê rengê de wê bi têngîna felsefeyê û fahmkirina wê ya bi pêvajoya û ankû pêvajoya dîrokê re jî wê, di wê rengê de wê fahmbikê. Di wê rengê de wê, dîrok wê di rengê ku ew dihê nivîsandin de wê di awayekê razber de wê were nivîsandin. Lê dîroka demî ku ew di awayekê jîyanî de ku ew hê bi rewşa wê ya jîyanî dihê jîyankirin ku ew were jîyankirin wê ew ji aliyekê ve wê bê bi şenber nivîsandin jî. Di roja me de wê romanên dîrokî ku ew dihên nivîsandin wê weke nivîsandinek şenber a dîrokî jî di temenekê wê yê rast de wê hilde li dest.

Di wê rewşê de wê şenberî wê di rewşa xwe de wê, di wê rengê de wê, weke temenekê wê yê fahmkirinê wê hebê. Di rewşa fahmkirina gotinan de wê bi têtîliya wan ya bi watelêkirinê û hwd re wê, bi demê re wê, bi jîyankirinên ku ew me jîyankirin wê bi wê re wê bi şewayê salixkiirîne ku ew jîyankiriin hatina bi wê ve girêdayî bi watekirin wê hingî ew wê weke gotineka razber a ku ew bi wê rewşê hatî şenberkirin bê. Ji aliyê rewşê ve ku mirov wê binerê wê rewşê, bi serê xwe wê weke tiştêkê bê. Ji aliyê gotinê ve jî mirov binerê wê weke tiştêkê din bê. Wê di wê rengê de wê weke aliyekê giring ê wê yê din ê ku mirov wê dikarê wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê werênê ser ziman.

Di wê rewşê de wê, rewşa şenberiyê û têtîliya wê ya bi fahmkirinê, gotinê, watelêkirinê, rewş û hwd re wê, têtîliyêk pirralî a ku mirov dikarê bi felsefeya zanîne re wê re wê di wê de kûr bibê. Di sserdemên kevnera de wê di çerçoveya fahmkirina rewşan de wê, dema ku wê werina nivîsandin wê, bi gotinên weke bi hewldana kifşkirina rêgezên pêşketina xwezayê û hwd re wê, di wê rengê de wê weke aliyna têtîgînê ên razber bin. Wê di wê rengê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê

şenberî wê aliyekê wê yê bi mantiqî levkirinê û bi hevdû re di ahengekê bi rewşa wê re hanîna ser zimanê wê hebê. Aliyê din jî wê bi hebûna fahmkirina rewşê ku ew bû di wê kêlîka wê de bi şahîdî ji wê re kirinê re wê temenê wê fahmkirina şenberîyê wê bi wê re wê bi wê rengê wê biafirênê.

Di wê çerçoveyê de wê mijarên şenberî û ne-şenberî û hwd de wê, felsefe wê, di wê rengê de wê di demên kevnera de wê di awayekê de wê, bi hizirkirina xwe re wê, vê aliyê jî wê bikê mijare gotinê. Aliyekê ku wê rewşa kirina felsefeya jîyanê û ya olî ku wê hin bi hin wê ji hevdû cûda bikê jî wê di aslê xwe de wê ev bê. Wê di wê rengê de wê, ol wê têtînen wê beremberê wan bi bûjenî, fizîkî û hwd wê li jîyanê wê nebê. Ber vê yekê wê, weke aliyna ku wê ne zelal ku ew nikarin werina şenberkirin wê werina dîtin. Ji aliyekê din ve jî wê, minaq wê tiştên ku weke minaq destpêka jîyanê, armanca jîyanê, hişmendîya jîyanê û hwd wê weke gotin û têtîna ku wê ne-şenber bin. Di wê rengê de wê, di serî de wê ev rewş wê, dema ku mirov bihizirê wê di wê rengê de wê, weke aliyekê giirng ê hizirkirinê wê bi mijarî biafirênê. Di demên kevnera de wê bi felsefeya Aristo re wê were dîtin ku ew nîqaşên bi darêjkê ew ku ew dikê wê di wê warê de wê, hebûnen dikarin werina fahmkirin û yên ku ew nayêna fahmkirin wê di wê rengê de wê di awayekê de wê, bi têtîni wê çerçoveya wan xêz bikê. Lê di wê rengê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê felsefeya darêjkê wê weke aliyekê giring wê ku bi navê xwûdê re wê têtîliya wê were danîn û wê di wê çerçoveyê de ku wê were kirin bê. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, mijare hebûna xwûdê ku ew heya û ankû nîna wê di wê rengê de wê bi awayê hizirkirina bi darêjkê re ku wê li wê were hizirkirin wê, bi têtîna 'ya ku ew bi darêjk a ew heya'. Ev têtîni wê di wê warê de wê hemû tiştên ku ew hena wê bi darêjk, awa û reng bin ku wê werina dîtin wê di wê rengê de wê weke temenê hebûna heyî û şenber a di jîyanê de jî wê biafirênê. Lê di wê rengê de wê, dema ku wê bahsa gîyanê, xwûdê û hwd wê, werê kirin wê di wê rengê de wê ev têtînen ku ew nikarin ji wan re darêjkê bi fizîkî û bûjenî bide afirandin wê, di wê rengê de wê, weke temenê gûmankirina li wan jî wê biafirênê. Yanî bi gotineka din wê felsefeya darêjkê wê ji aliyekê ve wê di wê rengê de wê temenê mijare lêpirsinê, gûmankirinê û hwd wê di wê rengê de wê di derbarê xwûdê û hwd de wê bidest afirandinê wê bikê. Wê dema ku ew bawerbikin ku xwûdê nîna wê demê deervî xwûdê wê gîyan wê çawa wê were salixkirin? Yan jî wê, bi wê re wê, gîyan wê çawa bi awayekê ku mirov

wê nikarê bahsa wê bi darêjkî bikê wê fahmbikê? Wê di wê rengê û awayê de wê pirsên ku wê biafirin wê, weke aliyna lêpîrsîn û temenê kirina felsefeyê jî wê di demê û demên piştî de jî wê bi xwe re wê biafirênin.

Ji vê aliyê ve wê darêjk wê aliyekê têgînî ê ku wê temenê gûman û lêpîrsînê wê di wê rengê de wê biafirênê. Aliyê din jî wê bi mantiqî wê dema ku wê bahsa hebûnê, fîzîkê û bûjenê wê bikê wê bi hebûna wê ya heyî a şenber re wê bahsa wê were kirin. Di wê çerçoveyê de wê, di wê rengê de wê mantiq wê rêgezê wê ya giring wê li ser temenê ya ku ew heya re wê temenê fahmkirinê wê biafirênê. Wê di temenê felsefeya daerêjkê de wê bi awayekê şenber wê di hizirkirina xwe de wê esasbigrê û wê bi wê re wê bikê ku wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê felsefe wê di wê rengê de wê weke aliyekê giring ê ku mirov wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê ew bê ku mirov dikarê wê di serî de wê weke mijarek giring a temenê kirina felsefeyê jî wê werênê ser ziman. Di wê rewşê de wê, di aslê xwe de wê, di şewayên salixkirî ên bi navê felsefeyê de wê, heta roja me wê, di awayekê nakokî de wê fahmkirina wê xwe bide hanîn li ser ziman. Felsefe wê, dema ku wê were ser ziman wê weke 'fahma jîyanê' û ankû 'fahma ji jîyanê' ku wê were ser ziman wê li ser wê temenê wê weke aliyekê giring ê fahmkirinê wê bi xwe re wê, bi şenberî wê bide nîşandin. Aliyê wê yê ku wê di roja me de wê bê temenê kirina felsefeyên zanînê, pozitivismê û hwd jî wê ev alî bê. Ya ku wê di rastiya felsefeyê de wê di çerçoveya têgîna felsefeya xwezayê de ku wê were sakixkirin de jî wê were ser ziman wê di aslê xwe de wê ev bê.

Lê wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, ji aliyekê din ve jî wê dema ku wê bi têgîna metafîzîk, û hwd ve girêdayî wê were ser ziman wê di wê rengê û awayê de wê weke aliyekê giring wê, xwe bi wê re wê, weke ku mirov dikarê wê werênê ser ziman wê aliyekê wê jî wê hebê. Felsefe wê, di warê lêpîrsînên metafîzîkî de jî wê xosletê xwe yê lêpîrsîn û bi hewldana fahmkirinê re wê bide nîşandin. Di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di serî de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman.

Di wê rengê de wê aliyê wê yê bi mistisismê, metafîzîkê û hwd re wê, weke aliyekê bi hewldana ghiştina zanîna kosmoginîkî ku ew fahmkirina gerdûnî bi rengê pêşveçûnên wê û destûrên wê yên temenî re ew xwe bigihênê temenê fahmkirina wê weke aliyekê wê yê ku mirov dikarê wê di serî de wê werênê ser ziman bê. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê mijare fahmkirina olzaniyê wê di wê rengê de wê

bi çerçoveyek felsefeyî a bi aqil û zanîne re wê bi awayekê bi hewldana fahmkirinê re wê xwe bide nîşandin. Hewldana fahmkirinê jî wê lêkolîn û lêpîrsîneka bi fahmkirinê wê di temenê xwe de wê bihawênê. Yanî wê ne bi awayekê weke ku rêgezna ku ew weke ji mêj ve di mejî de hena û mirov bêşertûmerc bi wan dihizirê bê. Wê di wê rengê de wê, aqilê mirov ê bi xosletê hizirkirinê ku wê hizirkirinê ji xwe re wê bikê xoslet wê di wê temenê de wê, awayekê hizirkirin û fahmkirinê ê lêpîrsîner wê ji xwe re wê bide temenê fahmkirinê.

Di felsefeyê de wê, dema ku mirov wê dibîne ku wê di awayê ji hevdû bidest cûda fahmkirina felsefeyê û olê wê pêşkeve de wê, felsefe wê di wê rengê de wê weke gotineka ku wê were redkirin wê were dîtin. Wê demê wê çawa wê bi gotina felsefeya olê re wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman? Di aslê xwe de wê, dema ku mirov wê di wê rengê de wê bigihijê temenekê fahmkirinê wê di wê rengê de wê, ol jî wê weke têgîneka hizirkirinê a şubjeyî wê, bi wê re wê, bi zanînek lêpîrsîner wê, xwe di awayekê de wê bide nîşandin. Lê ya ku wê ji aliyekê ve wê bi olî wê ji aliyê olê ve wê zor dikê wê rêgezên wê yên teolojîkî û ankû olzanî û hwd bin. Di wan de wê zanîn wê weke têgîneka ku ew bi wahyê wê were û pêşkeve wê were dîtin. Lê di felsefeyê de wê, çavkaniya wê hebûn, fizîk, bûjen û rewşên bûjenî û hwd bin. Wê fêrûazmûnên me bin.

Di nava jîyanê de wê hertimî wê temenê wê yê fahmkirinê wê rewşênê jîyanî bin. Di aslê xwe de wê çendî ku wê dem bi dem wê li ser rewşên weke gotinên bi wahyê re jî wê bê hanîn li ser ziman jî lê wê rewşên weke yên olzanî jî wê bi pêvajoyên wê re wê pêşkeve. Dê wi rengê de wê di demekê de wê ew derkevina li pêş û wê bi wê rengê wê, bi wan wê were hizirkirin. Îdîaya hizirkirina bi wan têgînên olî û ankû peyamên wê di serî de wê ew bê ku ew bi awayekê ji ya asta ku ew heya ku ew li pêştir bihizirê bê. Di wê rengê de wê, ev jî wê di aslê xwe de wê weke aliyekê wê yê ku mirov dikarê wê bikirpênê û wê werênê ser ziman bê.

Di wê rengê de wê, di nava nîqaşên felsefeyê de wê dema ku wê dualîtî wê bi aliyê îdeayê û bûjenî wê biafirê û wê bi wê re wê were hizirkirin wê, di wê rengê û awayê de wê, di wê çerçoveyê de wê temenekê hizirkirinê de wê aliyê wê yê îdeayî wê xwe bide nîşandin.

Felsefe wê çavkaniya wê, fêrûazmûn û bi wê re aqilmeşandin bê. Di wê rengê de wê, aqilzaniya xwe wê bi wê û fahmkirina wê re wê bide nîşandin. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê di serî de wê werênê ser ziman ku wê, di wê rengê û awayê de wê, xwe di awayekê de wê bi nîşandin.

Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di wê rengê de wê, di nava felsefeyê de wê, ev jî wê weke aliyna ku wê werina nîqaşkirin bin. Di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê, bi îdiaya ku wê kîjan li pêştir bê wê di wê rengê de wê di destpêkê de wê were hizirkirin. Di wê rengê de wê, temenekê hizirkirinê wê xwe bide nişandin. Dema ku wê dem wê were serdemên navîn wê ew ast û hêsta pêşketinê a bi aqil wê weke ku wê windabibê. Lê wê ji aliyekê ve jî wê weke ku wê pêwîstîya wê jî wê were hiskirin. Ber vê yekê wê waadên bo bihûstê û hwd wê bi zêdeyê wê ji aliyekê ve wê weke têgînna ku wê li şûna wê bi armanca bi bandûrkirinê ku wê werina pêşxistin jî bin. Bi wan waadan wê hewlbê dayîn ku ew cihê ku ew bi wê hêstê û windahiya wê valabûya wê çawa wê tişî bê kirin wê bi wê armancê jî ew wê were ser ziman. Di wê rengê de wê, di wê rengê de wê, ji aliyê hizirkî û hişmendîya bi hizirkirina demê re wê bi wê rengê jî wê ew hizirkirinên bi waadî wê xwe bidina nişandin.

Di warê felsefeyê de wê, di serî de wê, têgînên ku wê werina ser ziman wê di serî de wê, mirov di nava wan de dibînê ku wê aqilzaniyek wê di temenê fahmkirina jîyanê û şenberîya wê de wê were dayîn nişandin. Filosofên xwezayê wê ji aliyekê ve jî wê ev armanc wê bi hizirkirina wan re wê mirov dikarê wê kifşbikê. Di wê rengê û awayê de wê hebûna felsefeyê wê pêşketina wê di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê di mejiyê kesên ku ew bi wê dihizirin de ew bi wê hizir û tefkîr dikin ku ew tiştê baş bi navê olê jî dikin. Wê di wê rengê de wê, bi wê re wê, ew wê hêstiyariyê jî wê ji aliyekê xwe ve wê, bi xwe re wê bidina nişandin.

Di wê çerçoveyê de wê, di nava hizirkirinên ku ew dibin de wê çawa wê di çerçoveyek baş û bi temenî wê jîyan, destpêk, navaroka wê, rengê pêdeçûyina wê, rêgez û destûrên ku ew li gorî wan pêşkeve wan bidina fahmkirin wê, bi wê rengê wê, di awayekê de wê were hizirkirin. Di nava wan aliyên hizirkirinê wê aliyên xwezayî û jîyanî wê bi temenekê şenber wê temenekê hizirkirinê wê biafirênê, Aliyê din ên weke bi kosmosî bin û ankû bi awayekê dinê metafîzîkî û hwd bin ku ew bi wê rengê dihê hizirkirin wê, bi wê re wê, weke ku mirov wê bi Parmenides, û heta digihê platon û cihane wî ya îdeayan û hwd re wê, di xatekê de wê hizirkirin wê bi wê re wê were hanîn ser ziman.

Di wê rengê de wê, dema ku wê hizirkirinên ku ew dihên kirin wê di nava wê de wê çawa wê jîyanê wê salixbikin ku wê werênina ser ziman wê, di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê di wê rengê de wê, were ser ziman. Ber ku wê di wê rengê de wê ew hêst wê weke ku

ew hizir dikin ku ew di çerçoveya kevneşopî û ne li dijî wê hizir dikin ku ew tefkîr dikin wê bi wê re wê, bi rehetî wê di awayekê de wê werênina ser ziman. Minaq, bi hizrên weke yên Pyrrhon re ku ew dikê wê di wê rengê de wê ew wê weke aliyekê ku ew çendî ku wê hizrên wî bi temenê gûmansaziyekê wê werina ser ziman jî lê ew wê, bi şêwayekê weke ku ew hizir dikê wê çawa wê, bi wê çerçoveyê de wê regekê hizirkirinê wê bikê ku ew bide nîşandin. Piştî ku wê dem were li dora dema helenismê û wê hin bi hin wê dawîya dema kevnera wê were û wê dema serdema navîn bi gotinên weke 'dijol', 'bêol' û hwd re wê destpêka wê were kirin wê di wê rengê de wê, ev rengên hizirkirinê wê bi felsefeyî wê xwe ji nava jîyanê wê bidina ravandin û dûr kirin. Wê di wê rengê de wê, dema ku wan xwe bi şûnve da kişandin wê tenê wê hizrên ku wê bi navê olzaniyê û hwd ku wê bi felsefeyî û ankû weke felsefeyê ku wê werina hizirkirin wê li holê wê bimênin. Ev jî wê weke alî û awayekê ku wê bi wê re wê rengê pêşketina demê wê were dîyarkirin bê.

Hizrên ku wê di wê demê de wê bi zêdeyî wê weke hizrên olî û hwd ku wê bête pêşxistin û hanîn li ser ziman jî wê, di aslê xwe de wê, hizrên weke yên platon û ên bi cihane îdeayan û piştre ên Aristo wê hin bi hin wê li wan bi awayekê wê werina tevî kirin. Di wê çerçoveyê de wê weke platonvanê dema nû ê serdema navîn wê zaneyên olî ên weke platinus û Augustinus û hwd wê, bi zêdeyî wê derkevina li pêş. Wê ew wê, weke destpêkvanê wê, herîkînen hizrî ên di wê çerçoveyê de ku wê werina pêşxistin jî bin. Wê di dewama wê de wê bi hizirkirina rengê felsefeyî wê piştî ku wê ol û oldar wê fêrî hizirkirinê bibin wê bi wê rengê wê bidest hizirkirinê xwe wê bikin. Wê di wê rengê wê ji pirtûkên pîroz wê, bidest şîroveyan xwe yên li ser jîyanê, rengên aqil û zanîne, demê, gerdûnê û hwd wê bikin. Di wê rengê de wê serdema navîn wê di wê rengê de lê wê, çendî ku wê bikê jî wê xwe di awayekê de wê ji rengê hizirkirina felsefeyî wê xilas nekê. Ber ku wê, di her demê de wê, di awayekê de wê di nava bi birhankirin û kifşkirina argûmantan di çerçoveya rêgez, destûr û têngînen baweriyê, hebûna xwûdê û hwd de. Di wê rengê de wê pirtûkên filosofên dema pêşî a serdemên navîn ku wê weke *filosofên olî* jî wê werina bi navkirin wê di wê rengê de wê di nava hewldana bi temen û argûmankirina hebûna xwûdê de wê derbas bibin. Wê di wê rengê de wê, awayekê hizirkirinê ê bi şêwayekê felsefeyî wê bi navê olê wê bi destê oldaran wê were pêşxistin. Di wê rengê de wê, di serî de wê ev wê weke aliyekê girîng bê ku mirov wê di serî de wê werênê ser ziman ku wê destpêka dema serdema navîn wê ji aliyê olî û hizirkirina wê bi aqil û

rengê aqilê razber ê felsefeyî û hwd bê. Wê ber vê yekê wê di wê demê de wê, hemû hizirkirin, kesên weke oldar ku ew hizrên xwe dihênina ser ziman û çawa dihênina ser ziman wê weke rengê fahmkirina baweriyê ê temenî jî wê bê hildan li dest û fahmkirin. Di wê çerçoveyê de wê di aslê xwe de wê dema nû wê bi wê re wê destpê bikê.

Ev dema nû ku ew bi wê rengê destpê dikê wê di dewama wê de wê weke aliyekê giring wê di wê rengê û awayê de wê xwe di awayekê de wê bide nîşandin. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê, temenê fahmkirinê wê bi rengê wê bi wê re wê pêşkeve.

Di wê çerçoveyê de wê, felsefe wê, di aslê xwe de wê ji aliyekê ve jî wê dema ku mirov navaroka pirtûkên ku wê ji destpêka demên serdema navîn û pê de ku wê werina nivîsandin ku wê çendî ku wê felsefeyê red jî bikin lê wê ji aliyekê ve bi rengê hizirkirinê, awayê bi rengê bi argûmankirinê, rengê şîrove pêşxistina di derbarê jîyanê û hwd de wê, şêwayên felsefeyê ku ew ji wê dihên deynkirin bi wan bin. Ber vê yekê wê gotina *felsefeya olê* wê çendî ku wê weke ji du gotinên ku ew vajî hevdû hatina pênasekirin jî lê wê di awayekê de wê, ji ber wê rengê bi şêwayî ê bi wê hizirkirinê wê gotina *felsefeya olê* wê weke piştrastkirin û fahmkirina rewşekê wê di wê rengê de wê xwe bi wê re wê bide nîşandin û fahmkirin.

Em di dewama wê de wê weke aliyekê din wê di dewama wê de wê dikarin wê werênina ser ziman ku wê di wê rengê de wê felsefe wê weke aliyekê giring wê di wê rengê de wê, ji aliyekê ve wê di demên serdema navîn de jî wê xwediyê kifşkirineka ji temen ve bê. Berî her tiştî wê rengê hizirkirinê ê felsefeyê bê û wê ne yê mîtolojiyê bê. Dema mîtolojiyê wê dema berî dema serdemên kevnera a bi rengê hizirkirina wê bê. Di wê rengê de wê, bûhûrîna li rengê hizirkirinê wê di wê rengê û awayê de wê mirov dikarê wê di awayekê de wê, di serî de wê werênê ser ziman. Mijare ol û felsefeyê û gengêşîya nava wan wê di wê rengê de wê ji aliyekê din ve jî wê weke mijareka ku wê hem wê bê mijare felsefeyê bi aliyê olî ve hizirkirinê û hem jî bi aliyê din ve hizirkirinê jî. Wê di wê rengê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê xwe bi wê re wê bide nîşandin.

Di aslê xwe de wê dema ku mirov wê serdema navîn wê şîrovebikê wê, bi gelek aliyan wê mirov dikarê wê werênê ser ziman bê. Çendî ku wê, di şîroveyên ku wê li ser wê demê wê werina kirin wê weke demek ku wê felsefe wê di wê de wê were ji holê rakirin û wê bi wê re wê weke dema

ku wê pêşketin wê bi awayekê wê bisekinê ku wê were ser ziman jî lê mirov wê, nikarê bi tememî wê bi wê rengê wê şîrovebikê. Serdema navîn wê gelek xosletên wê yên ku em dikarin wê di serî de wê di çerçoveya xate pêşketina jîyanê, civakê, pêvajoyên hizir û de wê hilde li dest û fahmbikê bê. Di awayekê de din wê, di wê rengê de wê, felsefe wê, di serdemên navîn de wê çendî ku wê bi awayekê pêşkeve û wê temenekê bi hizirkirinên felsefeyî û zanîna wê biafirênê jî lê wê ji gelek aliyan ve wê, di aslê xwe de wê serdema navîn wê ji aliyekê ve wê, weke encama wê jî wê xwe bide nîşandin. Yanî ji wê aliyê ve wê, serdema navîn wê weke berhemek serdemên kevnera jî bê. Wê di serî de wê ji aliyekê ve wê mirov dikarê wê bi wê rengê wê werênê ser ziman.

Şîroveyên ku wê piştre wê, di serdemên navîn de wê werina kirin wê ne tenê weke şîroveyên fêrbûna olî bin. Wê şîroveyên li ser wê temenê şîroveyî felsefeyê yê nû jî bin. Filosofên olî wê di wê demê de wê bi zêdeyî wê çendî ku wê di dîmenekê olî de wê giraniyê wê bidinê û wê werênina ser ziman jî lê wê ji aliyekê din ve jî wê weke ku me hinekî li jor hanî ser ziman wê, giraniyê bidina mijarên felsefeyê ku ew bi wê re temenekê fahmkirinê di çerçoveya baweriyê de çêbikin bê. Di wê rengê de wê bi felsefeyî û aqilekê felsefeyî wê li ser olzanî û felsefeyên xwe yên olî re wê, jîyanî û hemû element û dîyardeyên wê yên navxweyî û hwd wê jinûve wê şîrovebikin û wê werênina ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, bi armanca xwe gihandina şîroveyek giştî ji jîyanê re ku wê, bi wê re wê temenekê fahmkirinê giştî ku wê karibê bi awayekê 'rast', 'baş' û 'têr' wê fahmkirinekê bi zanîni wê pêşbixê wê bi wê armancê bê. Di rengê de wê di awayekê de wê rengê wê were dîtin. Lê di dewama wê de wê jî mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê felsefe wê, di wê rengê de wê, di wê rengê de wê, bi hemû felsefeyên serdemên kevnera û yên ku wê di wê demê de wê werina pêşxistin wê ji du aliyan ve wê pêwîstîya fahmkirina wan wê hebê. Yek wê bi têkiliya wan a bi hevdu re bê. Aliyê din jî wê bi çerçoveya fahmkirinê bi serê xwe wê çawa wê were fahmkirin bê. Di wê rengê de wê, di wê navaherdû re derbasbûnê de wê di serdemên navîn de wê aliyekê wê yê giring wê bi wê re wê, were dîtin ku wê bi fahmkirinê re wê, hin bi hin wê, di dewama wê de wê dîsa derketina li pêş a felsefeyê wê, di wê rengê de wê weke di encama wê fahmkirinê û pêşketinê de jî wê fahnmbikê.

Di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê weke aliyekê giring wê, di wê rengê de wê, minaq wê mijarên felsefeyî ên weke mantiqê, metafîzîkê û hwd ku wê bên hildan li dest û wê di wê rengê û awayê de wê pirr zêde

wê, bi navê olî jî bê wê, berhem wê bi wê werina nivîsandin wê ew vê wê ji aliyê ve wê, weke aliyekê ku wê bi olzani newê tefkir kirin jî bê wê, bi encamî wê xwe bide nîşandin. Di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê, felsefe wê, wê, di wê rengê de wê, şîroveyên weke yên ser mantiqê û ankû bi mantiqî ku wê werina pêşxistin, li ser metafizîkê û ankû bi metafizîkî ku wê werina pêşxistin wê di wê warê de wê, encamên wê yên ku wê newina tefkirkirin ku wê bibin wê piştire wê di dewama serdemên navîn de wê, xwe bi pêşketinên weke yên dema ronansê û hwd re wê bidina nîşandin.

Di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê ya ku mirov wê di serî de wê kifşbê wê, şîroveyên felsefeyê wê ku ew di bin navê felsefeyê de weke ku wê, di serdemên kevnera de wê bibin û wê di serdemên navîn de wê weke ku wê di bin navê olzaniyê û hwd de wê bin wê, ji aliyekê ve wê, weke ku wê hevdû temem bikin. Wê di wê rengê de wê, aliyê felsefeyê ê serdemên kevnera ku wê bi felsefeyê pêşkeve wê, çendî ku wê bi wê û ji nava wê bi dahûrkirin û fahmkirina gotina xwûdê a bi aqilê felsefeyê hatî şîştin û fahmkirin wê bi wê re wê, were pêşxistin û di serdemên navîn de wê weke temenê pêşketina wê ya bi felsefeya bi navê xwûdê û ankû bi olê wê pêşkeve wê, di serdemên navîn de jî wê bi heman rengê wê çendî ku wê, bi navê olê wê ew bi wê rengê wê hizirkirin wê bi teorîkî û felsefeyî wê werê kirin û wê were ser ziman wê, ji wê jî wê felsefe wê bi dahûrkirin û fahmkirina wê û derketina wê ya li pêş de wê temenê pêvajoya ronansê û demên piştire ên ku wê bi aqilê felsefeya hemdem û zanînê wê pêşkeve wê bê avêtin. Di wê rengê de wê, aliyê pêşketinê ku em bi hizir re wê fahmbikin wê, di aslê xwe de wê di awayekê de wê di nava herdû re wê derbas bibin. Ber vê yekê wê hertimî wê pêwîstîya rast fahmkirinê a bi hevdû re wê bi wê re wê hebê.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê werênê ser ziman ku wê felsefeya aqil wê, di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê, weke aliyekê giring wê derkeve li pêş. Di wê rewşê de wê felsefeya aqil wê destpêka wê were kirin. Di wê rengê de wê, weke ku em bi hevdû re bi serdemên kevnera û ya serdemên navîn re wê, di zikhevdû de wê fahmbikin û bi wan re wê fahmkirinê ji hevdû derxistin wê bi heman rengê ji serdemên mitolojiyê û serdemên kevnera ên bi felsefeyê wê pêşkevin jî wê bi renekê wê li wê nêzîkatiyê bi fahmkirinê bikê û wê fahmbikê wê rast bê. Di wê rengê de wê, di zikhevdû de wê bibê. Demên felsefeyê ên di demên mîtolojiyê de ku wê di nava wê de wê pêşkevin em ne dikarin têrbûna demên mitolojiyê bi aqil baş fahmbikin û ne dikarin di

dewama wê de pêşketina felsefeyê bi aqilê saf wê fahmbikin û wê werênina ser ziman.

Ev rewş hemû wê tiştekê wê bi xwe re wê di çerçoveya fahmkirinê de wê bidina nîşandin. Ew jî wê ew bê ku wê ya ku wê weke pêvajoyê bê wê bê temen. Ya ku weke temen wê weke pêvajoyekê wê temenê xwe yê pêşketinê wê bi wê re wê bide jîyankirin û wê pêşkeve. Di wê rengê û awayê de wê di serî de wê weke aliyekê giring wê di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman.

Di mijare fahmkirinê û ankû rast fahmkirinê wê di wê rengê de wê weke aliyekê giring wê xwe bide nîşandin ku wê felsefe wê, di wê rengê de wê biaqilzaniya wê re wê xwediyê çî temenê bê. Di wê rewşê de wê, di wê rewşê de wê, dema mîtolojiyê wê di wê rengê de wê, dema ku em wê û pêvajoya totem û anamismê wê di zikhevdû de wê şîrovebikin û wê bi heman rengê wê jî wê fahmbikin em dikarin wê bi wê rengê wê werênina ser ziman ku wê, bi awayekê wê, ew têngînên ku ew dihên pêşxistin wê bi vegotinkirina wan û têtikiliya wan a bi hişmendî bi hevdu re danînê re wê temenê wê pêşketinê wê hin bi hin wê bê çêkirin. Reng û xosletê pêşketina hizirkirina mîtolojikî wê ew bê ku wê bi zêdeyî wê di nava hizirkirina wê de wê xwediyê tûrek hizirkirinê a ku wê, bi têtikiliyên nava xwe re wê xwediyê pêşketinê bê. Wê, di wê rengê de wê, ew wê, pêşkeve. Ew tûrên têtikiliyan wê di nava jîyanê de wê bi têtikiliya nava mirovan û girêdanên zêhnî û hwd re wê temenê sazûmana wan a bi civakî û hwd ku wê bidest pêşketina xwe wê bikê wê temenê wê jî wê biafirênê.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê di wê rengê de wê demên felsefeyê wê weke demna di aslê xwe de ên hevgritî (sentez) ên bi aqil û safîtiya wê re ku wê werin û derkevina li pêş bin. Wê di wê rengê de wê, felsefe wê asta wê ya dawî wê weke aqilê razber û bi têngîna fahmkirina wê bi hişmendîya şenber bê. Di aslê xwe de wê têngîna şenberiyê a ku ew li ser aqilê felsefeyê ê razber re ku wê pêşkeve ku mirov wê fahmbikê wê gotina şenberiyê wê bi temen û rengekê fahmkirinê ê teorîkî ê teybet wê karibê fahmkirina xwe bide nîşandin. Di wê rengê de wê temenekê fahmkirinê ê ku mirov di wê de kûr bibê û di wê de pêşde herê wê bide nîşandin. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide nîşandin. Di mijare fahmkirina rengê têngînan de wê, di wê rengê de wê, hin bi hin wê pêşkeve. Ji hevdu derxistin wê bi hûrgûlîkirin û bi wê re bi kûrbûna bi wê re wê bibê. Wê bi kûrbûn û berfirehbûn wê hevdu wê di warê pêşketinê de wê temem bikin û wê jî hevdu re wê bina temen. Wê di wê rengê de wê weke aliyekê giring wê

mirov dikarê minaq bi gotina xwûdê ku wê serdemên navîn de wê dema xwe ya zêr wê bijî wê bi kûrbûna wê re wê gelemperî û berfirehbûyîna wê ya bi giştî jî wê pêşkeve. Wê di wê rengê de wê berfirehbûn û kûrbûn wê çendî ku wê temenê hevdû bin wê ji aliyekê din ve jî wê encama hevdû jî wê bi xwe re wê bi wê rengê wê biafirênin. Di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê di çerçoveya aqilê fahmkirinê ê zanînê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di wê rengê de wê, dema ku wê aqil wê pêvajoyên pêşketinê wê bi xwe re wê bijî wê di wê rengê de wê di awayekê de wê, bi xwe re wê pêşketina xwe wê bi xwe re wê bijî.

Weke ku em bi rengê pêşketina serdemên navîn re wê kifşdikin wê tiştêkê giring wê xwe bide nîşandin. Ew jî wê ew bê ku wê aqilê felsefeyê ku wê di serdemên kevnera de wê pêşkeve wê, temenê wê biafirênê. Lê di wê rengê de wê, bi wê aqilê felsefeyê re wê, tiştêkê din jî wê were dîtin. Ew jî wê qalibên hizirkirinê ên demên berî demên serdemên kevnera ku wê demên kevnera wê xwe re wê bikê temenê hizirkirinê bê. Di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê, tiştêkê giring wê bi felsefeyê re wê were dîtin. Ew jî wê ev bê wê, gotin û qalibên demên berî felsefeyê ku wê bi aqilê mîtolojîkî û rengê hizirkirina wê re wê werina bi zanînkirin wê di wê demê de wê ew wê, li şûna wan wê bi wan qalib û gotinan wê, navaroka wan wê bi aqilê felsefeyê wê were tişî kirin. Ya ku wê ji aliyekê ve wê temenê pêşketina serdemên navîn wê minaq bi gotina 'xwûdê re wê biafirênê wê di wê rengê de bê. Gotina xwûdê wê ji aliyê aqil, zanîn û hizirkirinê ve wê weke kirdeyek antropolojîkî a bi aqil jî wê di wê rengê de wê biafirênê. Kolan û lêkolînên ku wê bi aqil re wê di wê de û di navaroka wê de wê werina kirin wê di wê rengê de wê di awayekê de wê, temenê pêşketina wê bi wê rengê wê biafirênê. Gotina xwûdê ku wê, têrzanînekê wê, di demên mîtolojiyê de wê bijî û wê di temenê wê de wê gelek pêvajoyên fêrûazûmênê wê bicih bibin wê di wê temenê de wê temenê wê rengê pêşketinê ên piştre ku wê li ser wê re wê biafirin jî wê bi wê rengê û wê di wê temenê de wê biafirênê.

Gotina xwûdê wê weke wê gotinên din jî wê di wê rengê de wê, qalibên hizirkirinê wê biafirênin. Wê navaroka wan wê jinûve wê were hizirkirin. Dema ku wê, felsefe wê bi aqilekê têr wê xwezayê û jîyanê wê bikê ku wê fahmbikê û lêbipirsê wê, di awayekê hevgrîtî û ankû mantiqî de wê, bi şîrovekirinê re wê werênê ser ziman. Lê di dewama wê de wê jî wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê gotina xwûdê wê, di wê rengê de wê, weke qalibekê jî wê di wê rengê de wê di temenê wê hizirkirinê

de wê ji aliyekê ve wê biafirênê. Di wê rengê de wê, piştî serdemên kevnera ên felsefeyê wê ber çî wê, piştî wan re wê, serdemên navîn wê bi çerçoveya olzaniyê û têngîna xwûde re wê bidest pêşketina xwe wê bikê. Derfeta wê hebû ku wê, felsefe ji holê rabê û ankû were derxistin. Di aslê xwe de wê sedem ne yek ji van jî bin. Wê sedem wê gelek cûda bê.

Sedem wê di serî de wê nni pêşketinê û qalibên ku ew navaroka wan bi aqilê felsefeyê dihê hizirkirin ve wê girêdayî bê. Di wê rengê de wê, di awayekê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê di serî de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman.

Qalibên ku ew bi wan dihê hizirkirin wê, meju û dîroka wan wê weke dîroka şariştanî û pêşketina pêvajoyên civakbûnê jî bê. Di demên mîtolojiyê de wê, rengên klanî û hwd wê, bibin. Wê bi wê re wê, bi aqilê demê re wê, ew wê, ew li gorî wê bi wê re wê bijîn. Wê bi wê re wê, bi xwûdayên xwe re wê bijîn. Lê di demên felsefeyê de wê, weke pêvajoyek hizirkirinê a gerdûnî bê ku wê di wê rengê û awayê de wê, pêşkeve wê hemû komên bi civatî ku wê pêşkevin wê di demên serdemên navîn de wê di aste giştî wê bi civakbûnê re wê wan bigihênê hevdû li dora têngînan û wê pêşketina wan wê biafirênê.

Ji aliyekê din ve jî wê di wê çerçoveyê de wê olzanî wê di çerçoveya wê qalibên ku ew weke yên xwûde, pêşxistina bi sazûmanên olî û hwd re wê bikê ku ew girseyên ku ew li dora têngînan bide li hevdû biafirênê. Di wê rengê de wê, dema nû wê di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê demek wê ji wê aliyê ve ku çendî ku bi awayekê ku wê di bin reng, qalib û dîmên demên berê de ku wê weke bi xwûde û olê û hwd re wê bibê jî lê wê, di aslê xwe de wê, di temenê wê de wê bi fahmkirina wê re wê aqilê dema nû ê fahmkirinê wê hebê. Di wê çerçoveyê de divê ku mirov dibare balê bikişênê li ser wê ku wê, di demên serdemên navîn de wê, lêkolîn, lêpirsîn û hwd wê di çerçoveya lêpirsîna van têngînan bi qalibên weke yên xwûde û hwd de bin. Ev qalib wê, ji aliyekê ve wê, ji gelek aliyan ve wê girêdaniyên wan bi hebûna mirov ve girêdayê wê hebin. Ber vê yekê wê bi hesanî wê, di wê de wê neçê gûharînan. Lê wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê ev qalib wê, weke qalibna ku wê bi wan re wê aqilên dema nû wê di wê de wê bê çandin. Wê di wê rengê de wê di serdemên navîn de wê hertimî wê zaneyên olî wê di nava hewldana bi argûmankirina hebûna xwûde û bi şîrove û vegotinên xwe re wê bi temenekê li gorî rengê aqilê demê wê bikin ku ew hebûna xwûde bînina ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, di wê rengê de wê, weke aliyekê din ê giring ku wê, di çerçoveya hebûna olên bi aqil û pêşketina wan de wê,

têgînên weke wahy'ê, bawerîyê û hwd wê, di reng û awayê de wê, derkevina li pêş. Wê *hatina pêxemberîtyê* (di olên mesopotamîkî de ev têgîn heya) wê derkeve li pêş. Di wê rengê de ev kes jî wê ne weke kesên ku wê tenê bi klan û ankû malbatekê re bi sînor xwedyê çerçoveyekê bin. Wê di dewama wê de wê bi têgînên girseyî wê werin. Minaq wê dema ku wê Îsa mesih wê derkeve wê, li hemnerî roma û rengên pergale wê ya olî a ku nîv bi nîv mîtolojikî bê wê derkeve. Mihemed wê li dijî yazdanên klanên wê derkeve. Wê bi wê rengê wê di renekê pêşketinê wê di awayekê de wê xwe bide nîşandin. Ev rengê pêşketinê wê, dema ku mirov hinekî bi hûrûkûr heya xwe bide li wê mirov wê bibînê ku wê di wê rengê de wê li ser temenê hizirkirinê wê bê pêşxistin. Wê ne li ser temenê mîtolojikî, malbatî û hwd bê.

Rewşa roma wê hinekî din cûdatir bê. Wê piştî ku ew hatina anatolia û li herêmên wê serwerî bidest xistin wê bi têgînên bawerî ên li wê herêmê û bi wê re ên mesopotamîkî re wê hevnasînê bikin. Wê di wê demê wê ola Mîtra wê di awayekê giştî de wê weke ku wê komegeniyên re bê û ankû abgaariyan re bê wê bi giştî wê di awayekê olek bi aqil a demê de wê serwer bê. Wê di awayekê de wê ji her aliyê ve wê bandûra Mîtra wê li pêşketinên roma bixwe jî wê bibê. Ji xwe wê, di wê çerçoveyê de wê piştî herêkirina roma xiristiyanetê wê, di wê rengê de wê ji wê re wê zor newê. Ber ku wê Xiristiyanî wê, berê xwe bidina nava mîtrayîyan. Manîyan, Zerdestîyan û hwd wê ji wan wê gelek tiştan wê weke qalibên bawerîyê û pergale wê bidest bixin. Wekî din wê hin bi hin wê baweriyal cihûtiyê jî wê derkeve li pêş û ew jî wê nekêmî wan wê bandûra wê li wê hebê. Di serdemên navîn de wê bi zêdeyî wê têgînên pergali ên bi felsefeyî wê derkevina li pêş. Di wê rengê de wê, bawerî jî wê bi pêşketina olzaniya wê re wê di wê rengê û awayê de wê weke aliyekê giring wê xwe di wê rengê de wê bide nîşandin. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê di serî de wê werênê ser ziman.

Di aslê xwe de wê serdema navîn wê rengê pêşketina wê ku mirov wê, hinekî din di wê de kûr herê wê mirov wê dikarê bibînê ku wê, pêşveçûnên felsefeyî bê. Wê, di wê rengê de wê, ol wê di temenekê hizirkî ên bi zanîna de wê werina hizirkirin. Wê, di dîmenekî de wê çendî ku wê weke *felsefeyê redbikê* jî lê wê, bi aqilê felsefeyê û encamên wê bihizirê. Di wê rengê de wê di temenê xwe yê hizirkirinê de wê levkîrin û hevqirtineka mantiqî wê bigerihê. Wê di temenê wê mantiqîyê de jî wê zanîna wê bi pêşketina wê ya demî re wê kifşbikê û bi temen bikê. Di wê rengê de wê, di awayekê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê

minaq wê, di olên yekxwûdayî ên weke yên olên zerdeştî û Manîyî bê olên semewî weke cihûtîyê, xiristiyaniyê û islamê jî bê wê, di wan de wê kirina afsûnê wê bi awayekê wê weke ku wê were qadaxakirin. Wê minaq wê, têgihîştina şikandina putan wê ji aliyekê ve jî wê, di aslê xwe de wê, ji rengê hizirkirina mîtolojikî bi dûrketinê û di dema aqil û zanîne de weke bi encamên wê, bê jîyankirin wê xwediyê wateyekê bê. Çendî ku wê têgîna 'şikandina putan' wê weke ku wê baş hê jî ne hatibê fahmkirin jî lê wê di aslê xwe de wê, di awayekê de wê wateyek wê ya bi wê rengê a bi aqilî jî wê hebê. Ew aliyê wê yê weke bi aqilî ku ew bi peyamî di wê têgîne de cih digirê hê jî ew li bendî kifşkirin û fahmkirina xwe ya. Di awayekê de wê, ne bi wateya redkirin û înkarkirina mejuya berê bê. Wê bi awayekê wê bi wateya astengiyên zêhnî li pêşîya xwe asteng nebîne û bi wê re di awayekê pêşketinî de xwe pêşxistinê û bi wê re li ser temenekê rasyonel û mantiqî jîyankirin û pêşketinê wê bi wê re wê were watelêkirin.

Di serdemên navîn de wê di wê rengê de wê felsefe wê, di aslê xwe de wê, encamên wê ji temen ve wê, kifşkar bin û wê bi wan wê were jîyankirin. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê kifşbikê wê felsefe wê di wê rewşê de wê bi awayekê wê bi zêdeyî wê, di temenekê kifşkirinê ê bi rengê hizirkirinê, fahmkirinê û hwd de wê xwe di awayekê de wê bide nîşandin. Weke ku wê were gotin wê serdemên navîn wê bi tememî wê li felsefeyê negirtî bê. Vajî wê bi encam, rengê pêşketina wê, hizirkirina wê, temenekê wê yê zanînê, teorikî û hwd re wê bijî.

Lê di wê demê de wê tiştê din jî wê were dîtin. Ew jî wê ew bê ku wê hemû pergalên hizirkî ên berê wê weke ku wê ji nûve wê bi aqilî wê werina şîrovekirin û avakirin. Di wê rengê de wê, têgînen weke yên xwûdayî wê, jinûve wê werina şîrovekirin bi reng û awayekê din. Wê teolojiya xwûdayan wê jinûve wê biawayekê ku wê di temenê wê de wê zanîn û felsefe wê hebê wê bi wê were nivîsandin.

Di serdemên navîn de wê di wê rengê de wê, bi wê rengê wê pergalên xwûdayî ku wê werina avakirin wê ne weke yên demên mitolojiyê ku wê her yazdanak wê ji wî û ankû wê re wê bawergehek wê were çêkirin wê li dora wê bê gihîştin li hevdu. Ev wê di reng û awayekê din de wê, weke cihên bergkirin weke bawergeh ku wê bi êzîdayîyan re wê, **laleş**, cihûyan re kenîşt, xiristiyaniyîyan re dêr û misilmanan re mizgeft wê, di wê rengê de wê, weke deverna ku wê ji aliyekê ve wê bi rengê ku ew dihên salixkirin û bi wasifkirin wê di awayekê cûda de wê, werina salixkirin.

Wê weke deverna ku wê di wê de wê, civandin wê bibê. Wê girse wê xwe di wê de wê rehet werênê ser ziman.

Cihên weke bawergeh wê di wê rengê de wê erkûkarên wan wê di serî de wê bi awayekê wê weke ku mirov wê kifşbikê wê di awayekê de wê, weke deverna ku wê di wan de wê têgihên ku wê ji pirsgirêkên nava xalkê re wê bina çareserî wê werina nîqaşkirin wê werina ser ziman. Wê di wê de wê wekî din wê têgînên weke yên teolojikî ên di çerçoveya baaweriyê û hizirkirinên bo fahmkirina wê werina ser ziman. Wê di wê de wê, bi zêdeyî wê, deverên fêrbûnê wê hebin. Wê di wê de wê, bi wê rengê wê di wê çerçoveya teolojikî a wê çerçoveya wê baweriyê de wê fêrbûn wê were û pêşkeve.

Bawerî wê di wê çerçoveyê de wê, dema ku wê ji aliyekê ve jî wê di çerçoveya têgîn û rengê pêşketina wan a di serdemên navîn de ku mirov bi wê bihizirê wê ji dû aliyên ve wê, mirov dikarê wê fahmbikê. Aliyek wê çawa wê, bi teolojikî wê bi bawerîya wê xwûdayê ku ew bi wê ve girêdayî dihizirin û bawer dikin bê. Aliyê din jî wê di çerçoveya wûcana wê devera li wê di civin a weke bawergeh û hwd wê bi serwerî û parastina temenê civandinê a di wê de wê bi wê ve wê girêdayî bê. Di wê rengê de wê di awayekê de wê xwediyê regekê fahmkirinê bê. Ber vê yekê wê di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê ji aliyekê ve weke ku wê were dîtin û kifşkirin zêde kirpendina bi baweriyê weke li pêşîya aqil wê, biqasî ku wê bi armanca parastina bawerîya li teolojîya wê xwûdayê wan û payamên wî bin. Aliyê din jî wê, bi armanca parastina temenê wê bawergehê bê. Di wê rengê de wê, derketina dervî sînore wê di wê rengê de wê, bi bergirên hişk re wê were parastin. Di wê rengê de wê, ev wê weke aliyekê wê yê giring bê. Di nava baweriyê û bi wê rengê de jîyankirinê de wê ne tenê bi baweriyê jîyankirinê bi tenê wê esasgirtî bê. Wê ji wê zêdetirî wê bi wê ve girêdayî wê bi aliyê parastina wê temenê girseya xwe ve jî wê girêdayîna wê hebê. Di wê rengê de wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê divê ku mirov wê kifşbikê û wê werênê ser ziman. Di felsefeyê û fahmkirinê de wê, di wê rengê de wê, dema ku wê têgînên weke lêpîrsîn û gûmankirinê wê ji aliyekê ve wê werina derxistin wê, ev hêncet û sedem wê ji aliyekê ve jî wê di temenê wê de wê hebin.

Di nava baweriyê de wê, di wê rengê de wê, dema ku mirov wê hinekî bi hizirkî li wê bihizirê û bi epistemolojikî wê bikê ku wê fahmbikê wê weke aliyekê giring wê ji xwe de wê, di temenê wê de wê, aqil û rengê hizirkirina wê ya demê wê hebê. Di wê rengê de wê minaq ku wê minaq

wê kirina afsûnê û sîhrê wê were qadaxakirin wê ji aliyekê ve wê bi armanca girêdana bi wê rengê hizirkirinê ve jî bê. Ev ku bi kirdeyî ew di farqê de bin û ne di farqê de jî bin wê ew armanc wê di temenê wê kirinê de wê hebê. Bawerî wê bi epistemolojikî ku mirov wê li wê bihizirê wê piştî wê hinek aliyên din ên weke bi rêzkarkirinê (disiplinkirinê) wê bi wê re wê werina dîtin. Mînaq wê, di nava misilmanan de wê gotina 'paqijî ji baweriyê tê' wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov dikarê werênê ser ziman. Êzîdî wê, mêrxasî, jidilbûn û di temenekê jidil de bawerkirinê wê ji baweriyê wê bibînin. Xiristiyanî wê, parastina jîyanê (weke ne kuştina mirovan) wê ji baweriyê wê bibînin. Cihû wê, bawerîya bi duwanzdeh (12) destûrên ku wê musa binivîsênê wê bi wê ve girêdayî û weke jîyankirin wê di wê çerçoveyê de wê ji temenê baweriyê wê were dîtin. Ku ew rabanî bin, hasîdî bin û ankû komna din ên nerm û ankû hişk bin. ...

Ev rengên ku wê bi baweriyê wê werina şîrovekirin û wê bawerî wê weke li gorî wan jîyankirinê wê were dîtin wê di wê rengê de wê di aslê xwe de wê, temenê epistemolojikî ên gotina baweriyê jî wê ji aliyekê ve wê bide dîyarkirin. Di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê bawerî wê temenekê wê yê bi zanînê û epistemolojikî wê bi wê rengê wê li ser fahmkirina bi aqil a bi rengê jîyanê ve girêdayî wê bê çêkirin û afirandin.

Dema ku wê bahsa têkiliya baweriyê bi jîyane mirov ve girêdayî wê were çêkirin û wê bi wê re wê were ser ziman wê di wê rengê de wê çawa wê, *weke li gorî wê bijî* wê weke têgînekê wê derkeve li pêş. Di wê rengê de wê, di nava teolojiya xwûdayîya wan olan de wê bêgûman wê fahmkirinên cûda ên li gorî rengê hizirkirina wan a teolojikî wê hebê. Ew bi çerçoveya giştî a teolojikî a wan re wê dikarê were fahmkirin. Lê li vir em di serî de wê, weke aliyê mijarî ku em wê di serî de wê cûda derdixin li pêş wê têgîna baweriyê ku ew çawa temenekê wê yê epistemolojikî wê bê çêkirin wê, ew temenê wê yê jîyankirinê wê aliyê li gorî wê jîyankirinê wê weke aliyê baş û bi bawer wê were dîtin û aliyê vajî wê weke nebaş û dij bawer wê were dîtin wê di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê fahmbikê bê.

Di wê rengê de wê ev dualiteya ji hevdû cûdakirinê wê ji aliyekê ve wê çawa wê di nava sînorê wê rengê hizirkirina wê baweriyê de wê were girtin wê ji wê re jî wê weke aliyekê ku wê xîmetê wê bikê bê. Di wê rengê de wê, di serî de wê weke aliyekê têgînî e zanînê wê bi wê re wê mirov dikarê wê kifşbikê.

Mijarên weke girêdanên bi metafizîkî û hwd ve wê di wê rengê de wê weke aliyekê din ê ku mirov wê bi teybetî wê dikarê di çerçoveya wê de wê li ser wê bisekinê bê. Di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê, bi wê rengê wê, têgînek xwûdayî ku em wê hizir dikin wê bi şubjeyî wê çawa wê ji temen ve wê hemû aliyên jîyane me wê bide dîyarkirin û kifşkiriin wê ev wê minaqek ya wê bê.

Bawerî û aqil wê di aslê xwe de wê hevdû wê di hevdû de wê bihamênin. Wê bi hevdû re wê di wê rengê de wê bijîn. Dîtina bi hişmendî û rengê wê, bi aqil re ew di şewayekê weke bi kifşkirina rengê zanîna wê re wê, werre çêkirin û hanîn li sser ziman. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê di serî de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê bawerî wê, di wê rengê de wê, di temenê wê de wê, teolojiya olî ku ew bi olzani bi çerçoveya wê re ew heya wê xwe bi wê re wê bi aqilî, zanînê û hişmendî wê bide dîyarkirin. Wê di wê rengê û awayê de wê weke aliyekê giring wê di dewama wê de wê mirov werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirinê wê di wê warê de wê, weke aliyekê temenê wê biafirênê. Gotinên weke bi 'aqil li baweriya xwe xwedî derkeve', 'bi baweriya xwe bi zane be', 'di hişmendîya baweriya xwe de ba', 'fahmkirina baweriya te. ..' û hwd wê weke têgîna ku mirov dikarê wan di wê çerçoveyê de bi wan bihizirê û bi wan re wê werênê ser ziman bê. Yanî wê di wê rengê de wê di awayekê de wê weke temenekê wê yê hizirkirinê wê xwe bi wê re wê bide nîşandin.

Mijare bawerî û aqilî wê weke mijareka ku wê di temeneê fahmkirinê de wê pîrr zêde wê weke ku wê bê mijare gengêşî û pîrsgirêkên fahmkirinê jî. Di wê rengê de wê, gelek sedemên ku em dikarin bi teolojiya olî re werênina ser ziman wê hebin û gelek sedemên ku wê dervî wê dikarin werina fahmkirin lê ku ew bi wê çerçoveyê weke yên olî dihên ser ziman wê hebin. Di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê mirov dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê di serî de wê fahmbikê. Bawerîya dema aqil wê, di wê rengê de wê weke ku em dem bi dem bi rengê pêşketin û fahmkirina wê re dibînin wê bi aqil re wê xwediyê temenekê fahmkirinê a bi zanînê re bê.

Dema ku mirov bawerî û fahmkirin bê wê gelek aliyên din ên ku wê bi wê ve girêdayî ku wê mirov karibê werênê ser ziman wê hebê. Bawerî û aqil, bawerî û ol, bawerî û rewîst û hwd wê tenê wê hinek ji wan aliyan bin. Di wê rengê de wê, dema ku mirov wê piştî demên serdema navîn û pê de wê aqil wê derkeve li pêş wê, êdî wê di awayekê de wê, çawa wê bi aqilî wê were fahmkirin wê ketina nava hewldana wê de bê. Di wê rengê

de wê, bawerî wê ji gelek aliyên ve wê, weke ku me li jor li deverê hanî ser ziman wê bi rengê jîyankirina me re wê were ser ziman.

Dema ku em bahsa rengê jîyankirinê bikin wê bi wê re wê gelek aliyên ku wê di dewama wê de wê bi aliyê baweriyê ve girêdayî jî wê werina ser ziman wê hebin. Minaq weke aqil û zanînê wê aliyekê din ku wê di serdemên navîn de wê weke ku em bi filosofên weke sokrat, platon, aristo û hwd dibînin wê bi rewîstî wê, mijarê wê zêdetirî wê bi aliyê wê ye zanînê ve wê li wê bihizirin. Rewîst wê, çi bê? Yan jî mirov wê çawa wê fahmbikê wê di aslê xwe de wê jî mirov dikarê di dewama mijarê de wê çend gotinan wê bi wê re wê bêjê. Di warê têgîna rewîstê wê de mirov dikarê wê werênê ser ziman. Rewîst wê weke mijareka ku wê bi zêdeyî wê bi pêşketina zanînê a di demên kevnere de re wê bi zêdeyê wê pêşkeve di nava nîqaşan de. Wê bi wê re wê bi zêdeyî wê li ser wê were ser ziman. Rewîst wê di aslê xwe de wê, di çerçoveya rengê jîyanê de wê, bi wê re wê, were ser ziman. Ev jî wê weke aliyekê ku mirov wê bi wê re wê bijî wê li wê were nerîn. Rengên jîyankirinê ên ku wê dinava filosofê demê de ku wê bê temenê têgînên rewîstî û pêşketina wan wê hizirkirinên sokrat ê weke mirovê bi erdem xwediyê jîyanek çawa ya. Mirov çawa dikarê dilxweş û dilşa bibê? Wê weke van wê têgînên ku wê werina lê pirsîn wê bibin. Li dora sedsalên 3'în bi vir ve wê hin bi hin wê ev nîqaş wê bi rewîstî wê pêşkevin. Di wê rengê de wê, pirs li ser mirov û wekî din mirov çi ya û çawa dikarê bijî û ankû xwediyê çi rewîstê ya wê weke mijarên ku wê li wê bihizirin bin. Piştî Sokrat wê, Stoayî, Epikurîsî û skeptikên demê wê, di wê warê de wê pêşavaniyê ji hizirkirin nîqaşên demê ên bi wê re wê bikin.

Di nava olan de ku wê piştê wê pêşkevin wê bi rewîst jîyankirin wê weke pêjneka ku wê bi zêdeyî wê derkeve li pêş û wê bi wê re wê weke mirovê bi bi rewîst wê, were pênasekirin wê derkeve li pêş. Di wê rengê de wê ji aliyekê ve wê jî wê, temenê fahmkirina rewîstê wê bi wê re wê di awayekê de wê pêşkeve û wê derkeve li pêş. Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê weke aliyekê girîng wê werênê ser ziman ku wê di mijare fahmkirinê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare rewîstê wê, ji aliyekê ve wê weke mijareka ku wê di pêşketina têgîna olî û olanî de wê di zikhevdû de wê pêşkeve û wê derkeve li pêş.

Felsefe û rewîst wê ni hevdu re wê ji wê demê û pê de wê, di aslê xwe de wê dîrok û mejuyek wan a ku wê bi wê were hizirkirin wê biafirê. Ji aliyê felsefe û zanînê ve wê rewîst wê ew bê ku mirov bi zane bê, bi zane gava biavêjê, rast bê, dûrûst bê, derewan nekê, li hewirdora xwe û kesên

dervî xwe bi hizirê û hwd de wê xwe bide nîşandin. Di wê rengê de wê minaq wê di roja me de jî wê dema ku wê bahsa mirovekê bi zane wê were kirin wê, ev gotin wê were kirin. `Kesê bi zane, çawa dikarê şaş bikê.” Yan jî wê bê gotin ku “Kesê bi zane ew hertimî divê ku ew rast bê li gorî ya ku ew dizanê.` wê di wê rengê de wê bi awayekê wê were ser ziman. Di nava têtikiliya nava zanîne û kirina rast de wê têtikiliyek rastî wê bidest lêgerîna wê were lêgerîn. Di wê rengê de wê, kesê bi zane, weke rewşenbîr û hwd di roja me de jî wê, dema ku wê bahsa wan wê were kirin wê ew hevî ji wan were kirin ku ew bi ya baş bihizirin û bikin û li hemberî rewşên ku ew dibin ew bi hişyar bin û bi wê re ew di wan de di helwesta rast de hertimî tevbigerin. Ev wê weke aliyna ku wê bi wan re wê were lêgerin bê.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare rewîst û felsefeyê û ankû olê wê di serdemên navîn û piştre de wê ev wê weke aliyekê giring wê xwe di wê rengê û awayê de wê biawayekê wê bide nîşandin. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di wê rengê de wê mirov dikarê wê di awayekê de wê di serî de wê hilde li dest û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di nava filosofên weke Sokrat de ew lêgerîna bi têtîna rewîstê a weke mirovê bi sîyan (erdem) ku ew dixwezî xwe bigihênîyê de wê, bi wê re wê, li wê were hizirkirin.

Em wê jî dibînin ku wê, di wê demê de wê, têtîna rewîstê ku wê li wê were hizirkirin wê bi wê re wê, Rewîst ji bûyîna mirov dihêt û ankû ew weke têtîneka ku mirov wê piştre wê fêrbibê wê di wê warê de wê jî wê nîqaşên ku wê bi felsefeyî û zanîni wê werina kirin wê werina dîtî. Ev nîqaş wê, di nava îdealîstên serdema navîn û piştre ên serdemên piştî demên ronansê û hwd de wê, bi zêdeyî wê were dîtî û wê di wê rengê de wê li ser wê bê hizirkirin.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê din wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare rewîstê wê di wê rengê de wê, bêgûman wê aliye wê ye ku mirov wê bi zêdeyî wê di çerçoveya wê mijarê de li wê bihizirê û wê derxê li pêş wê ew bê ku mirov wê di nava pêvajoyên xwe yê jîyankirinê de wê ew wê fêrî wê bibê. Di wê rengê de wê, di wê rewşê de wê mirov wê, di hundirê pêvajoyên jîyane xwe de wê, ev wê weke aliyekê giring wê xwe bide nîşandin. Di nava kurdan de wê di derbarê têtîna rewîstê de wê du nêzîkatî di demên kevnera de wê biserekayî wê werina dîtî. Yek ji wan wê ew bê ku wê bi temenê fêrbûnê re wê werê hanîn li ser ziman bê. Minaq wê bê gotin ku wê,

dema ku mirov wê bo ku ew tiştê rast fêrbibê û weke wê bikê wê, bo wê bê şandin li nava civatên mazinan û ew ku di nava wê civatê de wê li gotin, tevger û nêzîkatîyên wan ên ku ew didina nîşandin ku ew binerê û weke wan di xwe de xuyan bi rastî pêşbixê. Di wê rengê de wê ev wê weke aliyekê giring wê di nava civakê de wê weke kevneşopîyek fêrbûnê jî wê di awayekê de wê xwe bide nîşandin. Di temenê têgîna ku mirov di nava jîyanê de fêrdibê wê nêzîkatî wê were kirin û wê bi wê re wê di wê rengê û awayê de wê fêrbûn wê were pêşxistin. Aliyê din ê duyem jî wê weke ku em bi têgîna wan ên jîyanî re wê li ser rewşên xuynîşandin û vekirîbûyîna mirov a ji fêrbûnê re wê ew wê were ser ziman. Wê di wê rengê de wê, di wê rengê de wê, di çerçoveya qarakter de wê bi wê re wê bê gotin ku wê 'mirov qarakter ji bûyîna di xwe de digirê û wê di nava jîyanê de wê pêşdixê bê.' Wê di wê rengê de wê, ji temen ve wê aliyekê ku wê bi temenê ji bûyîna ku wê bi wê re wê were ser ziman wê di wê rengê û awayê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman.

Aliyê aliyê duyemîn ê weke yê ji bûyîna bûyîna xwedîyê rewîstekê û ankû qarakterekê wê dîsa wê ji temenê fêrbûnê ê jîyanê wê dûr wê newê hildan li dest di dewama wê de wê mirov diakrê wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare fêrbûnê wê di wê rengê de wê weke aliyekê giring wê xwe bide nîşandin.

Di aslê xwe de wê fêrbûnên di jîyanê de wê, di wê rengê de wê weke aliyekê ku mirov di nava felsefeya zanîna, ya olê û ya baweriyê a kurdan de wê dibîna wê bi awayekê temenê fêrbûnê ê azmûnî re jî wê bê temenkirin ku wê bê hildan li dest bê. Gotinên weke 'mirov ku tiştê fêrbû wê ji bîrnekê' wê di wê rengê û awayekê de wê weke gotinna ku mirov dikarê wê di serî de wê weke aliyekê temenî wê wê werênê ser ziman bê. Di mijare fêrbûnê de wê ev wê weke aliyekê giring wê xwe bi wê re wê bide nîşandin bê.

Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê di serî de wê, werênê ser ziman ku wê, mijare fêrbûnê û têkiliya wê ya têgînên weke yên rewîstî re wê weke aliyekê şubeyî wê, bi rengê jîyankirinê re wê were fahmkirin. Di wê rengê de wê, fêrbûn û rewîst wê li ser temenekê kirinî ku mirov çendî fêrbû wê bide nîşandin û ankû li gorî wê fêrbûna xwe ya rast bikê wê weke rêgezê rewîstî jî wê xwe di nava fahmkirin û têgihiştina her demê de wê weke ku wê bide nîşandin. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê fahmkirina mirov a di nava jîyanê de wê di wê rengê û awayê de wê weke aliyekê giring wê xwe bide nîşandin. Di demên felsefeyê de wê, bi kirina mirov a

şaş û ya ne-şaş û hwd re wê di wê rengê de wê, di temenekê rewîstî de wê were hildan li dest û wê were fahmkirin. Ya şaş wê temenê rewîstê ne baş wê were dîtin û ya ne-şaş wê di temenê rewîstê rast a baş de wê were dîtin. Di wê rengê de wê, bi kirinên mirov re wê di wê rengê de wê di awayekê de wê mirov wê were dîtin, şîrovekirin, naskirin û fahmkirin. Ev alî û aliyên din ên weke wan wê weke aliyna ku wê di demên kevnera û piştire di demên hedem ên piştî ronansansê de wê bi hizirkirinên rewîstî û hwd ên cûda re wê ew wê were bi temen û teorîkirin û fahmkirin.

Di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê weke ku em di xate pêşketina rewîstê de wê dibînin û kifş dikin wê bi ahenge pêşketina zanînê û hişmendiyê ve girêdayî wê pîvan û rada wê jî wê xwe di awayekê de wê bi wê re wê bide nîşandin. Ev jî weke nîşanaka ku wê rewîst wê weke encama fêrûazmûn û zanînen me yên dem bi dem ku e bi hişmendî pêşdixin û ankû xwe digihêninê de bê.

Têkiliya nava fêrûazmûnê û rewîstê û ankû rewîstê weke encama wê fêrbûnê ku wê were hanîn li ser ziman wê di demên piştî ronansansê û hwd de wê bi zêdeyî wê, were dîtin. Di wê rengê de wê, di demên kevnera de wê dema ku wê mijare rewîstê wê were hildan li dest wê di awayekê de wê, weke ku em dibînin wê weke qûdretê ku mirov jî bûyîne xwediyê wê bê wê, di awayekê de wê were ser ziman. Felsefeyê wê dema ku wê di destpêkê de wê mijarê wê hilde li dest wê rastarast wê ew wê rednekê. Wê li ser bûyîna mirov, kirinê û hwd re wê pirsan wê biafirênê û wê bi wê re wê bi aqılmeşandinê û hwd re wê bikê ku ew xwe bigihêne fahmkirina wê di jîyanê de. Lê di dewama wê de wê ev jî wê bi wê re wê, di wê rengê de wê dema ku wê rewîst wê, were şîrovekirin wê di temenê beşkirinên bi hîyararşikî ên weke ku wê di nava olzaniyên serdemîn navîn de wê were dîtin wê, bi rengê weke rewîsta pîroz a ser hemû tiştî, ya binê wê ku ew xwedi sîyan û qûdret bê û ya bin wê re jî a ku wê mirovên ji rêzê wê di jîyane jîyane xwe de wê bijîn wê bi wê re wê were hanîn ser ziman.

Di wê rengê de wê, Sokrat wê têkiliya wê bi armanca gihiştina mirovê bi sîyan (erdem) re wê dênê û wê li ser wê bihizirê. Epikur wê têkiliya wê bi dilxweşî û dilşahiyê re wê dênê û wê bi wê re wê bikê ku ew bi wê bigihîjê fahmkirinekê di nava jîyanê de. Di wê rengê de wê, ya rast û ya ku ew dilê mirov xweş dikê wê çendî wê levbikê û levnekê wê li ser wê bihizirê û wê ew wê bikê ku wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê di serdemên navîn de wê weke ku em dibînin wê derketina dervî baweriyê

wê weke bi rewşa bêrewîstbûyinê re jî wê were pênasekirin û wê were hanîn li ser ziman. Di wê rengê de wê, ew wê weke aliyekê wê bi wê re wê were fahmkirin û wê bê hanîn li ser ziman. Di dewama wê de wê miofv dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare rewîstê û baweriyê wê di wê rengê de wê di awayekê de wê bi hevdû ve girêdayî wê di temenê 'rast jîyankirinê', rast gotin bi lêvkinê', 'rast li gorî baweriyê bûyînê' û hwd re wê bi wê re wê were hanîn li ser ziman. Di wê rengê de wê mirov dikarê werênê ser ziman ku wê mijare rewîstê wê di wê rengê de wê, weke aliyekê têtîna ê pirralî wê bi wê re wê were pêşxistin bê. Lê di aslê xwe de wê mijarên weke ol û rewîstê û ankû bawerî û rewîstê wê weke têtîna ku mirov wan pêşî ji hevdû cûda fahmbikê û piştre bi awayekê têtîliya wan li ser temenekê fahmkirinê bi hevdû re dênê wê hingî wê mirov karibê bi awayekê rast fahmbikê û wê derxê li têtîhiştinê.

Di mijare rewîstê û baweriyê û ji aliyê din ve jî rewîstê û felsefeyê wê dema ku mirov ji serdemên kevnera û hwd re wê bide destpêkirin bi hanîna ser ziman re wê demê mirov divê ku wan aliyan bi serê xwe wan pêşî fahmbikê û werênê ser ziman. Di roja me de wê wê, di bin nav û gotina 'felsefeya rewîstê' de wê bi zêdeyê wê ji hinek aliyan ve wê were hizirkirin û wê dema ku wê were hizirkirin wê bi têtînen baweriyê û rengên jîyane wê ve wê were girêdan. Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê weke aliyekê din wê di serî de wê, werênê ser ziman ku em gotinê bi wateya wê re wê li wê bihizirin wê têtînekê bi hizirkirina bi aqil û ankû zanîna û rewîstê re wê bide me. Di wê rengê de wê, rewîstê wê weke têtîneka ku em wê bi çerçoveyî wê di wê rengê de wê fahmbikin û wê werênina ser ziman. Lê dema ku em bi gotina felsefeyê re wê dênina rex hevdû wê fahmbikin wê, di serî de wê, weke aliyekê biqasî bi rengê 'felsefeya rewîstê' wê mirov karibê wê bi wê bigihijê têtîhiştin û fahmkirinekê wê, weke aliyekê girng bê wê, bi wê re wê bi *rewîsta felsefeyê* jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman. Bi rengê têtîna rewîsta felsefeyê ku mirov wê bihizirê wê, bi wê re wê, ji rengê hizirkirinê felsefeyê gihiştina têtîneka rewîstî wê bi xwe re wê, bide nîşandin. Yan jî wê bi gotinê wê re wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring bi wê bihizirê û wê têtîne wê biafirênê û wê werênê ser ziman.

Berê di nava kurdan de wê di demên serdemên kevnera de wê hizirkirinê bi rengê bi gotinê ku mirov çî bêjê wê bi wê re wê, hem zanînekê wê bi wê re wê bide nîşandin û hem jî wê bi rengên têtînen rewîstî ku mirov li wê bihizirê wê çawa wê têtîneka rewîstî wê karibê ji wê bi darazî wê fahmkirin wê were ser ziman.

Minaq wê dema kuwê bahsa gotinê wê bê gotin wê hertimî wê bi gotina “pêşî gotina xwe bizaniba û piştire bêja.” Yan jî wê bigotan ‘zaniba ku tu çi dibêjê” û hwd. Ev gotin wê ber çi biheta gotin? Ber ku wê gotin wê çawa wê di awayekê de wê, nerînek û fahmkirinek wê bi wê re wê bide mirov wê bi wê biheta hizirkirin. Aliyekê din ve jî wê bi awayekê şubjeyî wê bihiziriyên ku wê, dema ku mirov gotina xwe got wê bi wê, biheta fahmkirin ku mirov çawa dihizirê û xwediyê çi ast û radaya zanebûnê a di xwe de bê. Gotin wê dema ku mirov wê, minaq weke ‘baş’, ‘rast’, ‘jîr’, ‘dûrûst’, ‘nivisandin’, ‘xwandin’, ‘kirin’ û hwd ku mirov li wan bihizirê wê aliyekê darazî wê bi wê wateya ku wê li wê were kirin re wê hebê. Dema ku mirov ji yekî got ‘ew baş a’ û ankê ‘ew dûrûst a’ em, darazrekê jî bi wê didina hanîn li ser ziman. Bi heman rengê wê, dema ku me ‘ew şaş a’, ‘ew xelat a’ û hwd jî wê bi heman rengê wê dazarek wê bi wê gotinê re wê were ser ziman. Ev wê, bi wê re wê mirov dikarê wê ji wê fahmbikê wê, di wê rengê de wê, gotin wê, ji wê ku ew di çi rengê û kîjan demê de wê were ser ziman wê, ji wê bi wê rengê wê rengê darazîya bi hişmendî, rewîstî û hwd jî wê bi wê ji wê were fahmkirin.

Di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê, dema ku mirov wê, rengê gotinên zimanî wê bihizirê wê, awayê çêkirina wan gotinan, wateyên ku ew li wan dihên kirin û hwd wê, di wê rengê de wê, reng û awayekê darazî wê bi xwe re wê biafirênê. Di wê rengê de wê, ji wateyekê bi gotinekê ku mirov wê dilxamgîn bê, dilxweş bê, dilşa bê, kelegirî bê, bihêrs bê, bitirsihê û hwd wê, di wê rengê de wê, aliyekê ku wê têkiliya wê wateyê a ku mirov wê diafirênê û bi mirov ve girêdayî dibê wê mirov dikarê wê werênê ser ziman. Hîskirin wê ev wê weke aliyekê wê bê. Aliyê din jî wê, bi hişmendî bê. Di wê rengê de wê, gotinên ziman, bi watelêkirinên wan û bikarhanînên wan ên demkî wê di derbarê pêşketin, rengê hizirkirin û hwd de jî wê gelek tiştan wê bi xwe re wê karibin werênina ser ziman.

Minaq em dem ku em bi hevdû re diaxifin em li wateya hevdû bi gotinî dinerin û bi wê bersivê didina hevdû. Di wê rengê de wê, çerçoveyek sazûmanî a bi zimanî ku mirov wê bi wê rengê wateyê re wê, diafirênê wê bibê. Di wê rewşê de wê, ev jî wê karibê renekê kirinên me bi awayê xwe re bide nîşandin. Wê di wê rengê de wê mirov wê baş bikê, xirab bikê, rast bikê û dûrûst bikê û hwd wê weke aliyna ku mirov wê bi wê re wê, bihizirê û wê bikê. Yanî di wê rengê de wê, têkiliya gotin, wate û aliyê darazî û bi wê têgînên weke rewîstî û hwd wê di dewama hevdû de

wê bi wê re wê weke aliyekê giring ê ku mirov dikarê wê werênê ser ziman û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman wê hebê.

Di mijare fahmkirina rewîstê a ji felsefeyê û ankû rewsta felsefeyê wê, di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê, di awayekê de wê, dema ku mirov di nava civakê û ankû komekê de felsefeyê dikê û ew bi têtîgînî wê kirinên wê bi wateyî wê bidina dîyarkirin bi rengê kirinê û hwd re wê, di wê rengê de wê, weke aliyekê ku mirov wê bi encama wê re wê karibê fahmbikê bê. Aliyê din jî wê dervî wê têtîgînê û hwd ku wê kirin hatibê û kirin û ankû were kirin ku wê çawa û bi çî rengê wê were salixkirin û bi hişkirin wê di wê rengê de wê dîsa wê ji aliyekê din ve jî wê weke encama wê bê. Di wê rengê de wê felsefe wê, dema ku em bahsa wê dikin ku wê piştî serdemên kevnera wê bandûra wê di pêşketinên piştî ên serdemên navîn de wê bi wê rengê wê ji temenî ve wê hebê wê, hinekî jî wê di wê rengê de wê, bi wê pêşketina rewîsta felsefeyê û di dewama wê de ku ew pêşket bo fahmkirina wê rewîstê hizirkirina bi felsefeya rewîstê û hwd re bi têtîgînî wê weke aliyê ku wê mirov dikarê bi pêvajoyên pêşketina fahmkirinê û hwd re wê hilde li dest û wê werênê ser ziman bê. Di dewama wê de wê weke aliyekê din jî wê di dewama wê de wê mirov dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê felsefe wê di wê rengê de wê, weke aliyekê têtîgînî û zanînî wê bi rengê hizirkirinê û pêşxistina zanînê bi awayê wê re wê temenê wê bi wê rengê wê biafirênê.

Weki din ku mirov bi gotina felsefeyê bihizirê û bi wê re bipirsê ku mirov çî ji rewîsta felsefeyê fahmdikê? Di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê di wê rengê û awayê de wê weke aliyekê giring wê ya ku wê were fahmkirin wê aliyê fahmkirina rengê zanîna wê û bi rengê fahmkirina wê re ku wê çî dibêjê ku mirov wê bikê û ankû çawa divê ku bibê û xwediyê çî rengê pêşketinê, keseyetî û xuyan û hwd bê. Wê di wê rengê de wê di awayekê de wê, rengê wê yê ku mirov wê bi wê re wê fahmbikê wê di wê rengê de wê, bide nîşandin. Ji rewîsta felsefeyê û heta felsefeya rewîstê wê pêvajoya fahmkirinê wê di wê rengê de wê, bi temenekê felsefeyê wê xwe bide nîşandin. Ya ku em di aslê xwe de wê, ji demên kevnera û pê de wê bi gotina felsefeya rewîstê re wê bikê ku wê fahmbikê wê di wê warê de wê di awayekê wê rengê de bê. Wê ew bê ku mirov wê weke felsefeyê bi zanebûn fahmdikê bê.

Felsefe wê, di awayekê de wê, aliyê têtîgîna rewîstî a ku wê di rengê hizirkirinên berî wê de ku wê bi têtîgîna weke ji bûyînê wê were wê, bikê berlêpîrsînê de. Wê di wê rengê de wê ew wê bi wê rengê wê weke ku

me di paragrafa li ser wê de hanî ser ziman wê, di reng û awayê fêrbûna bi felsefeyê, pêşketina bi aqil, gihiştina bi fahmkirinê û bizanebûnbûnê re wê pêşkeve û wê temenê wê baifirê.

Di dewama wê de mirov dikarê wê weke aliyekê din ê giring wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê felsefe wê di wê rengê de wê weke aliyekê giring wê xwe di wê rengê û awayê de wê bide nîşandin. Têkiliya felsefe û rewîstê wê di wê rengê de wê, di temen de ku wê felsefe bi zanîna wê û rengê wê re wê hebê wê mirov dikarê wê fahmbikê bê. Bîmeteraka nivîskî ku ew çî pêşniyarî me dikê ku em ji wê fahmbikin û bi wê, bikin û weke wê ku em gihiştina encamê wê regekê çawa wê bi wê re wê xwe bide nîşandin wê weke aliyekê wê yê giring ê ku mirov di wê rengê û awayê de bi wê bihizirê bê.

Di mijare felsefeyê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê ev wê bi wê re wê were dîtin ku wê felsefe wê, di aslê xwe de wê, weke aliyekê giring ê hişmend bê. Zanîna felsefeyê ku wê pêşkeve wê, di wê rengê de wê, di serî de wê, di du beşan de wê divê ku mirov wê hilde li dest. Aliyê pêşî wê weke bi têtînen weke bi reng û awayekê objektîv hewldana fahmkirina xwezayê, hebûnê û tiştê bê. Wê di wê rengê de wê zanîn û çavkaniya wê ku ew levbikin wê di awayekê de wê, bi wê re wê were ser ziman bê. Minaq wê dema ku ez bûjenê bi cismî wê dibînim û fahmdikim ez wê derk dikim- Di dewama wê de ez wê, tiştê bi awayekê hizirkî wê, dihizirim. Wê hizirkirina bi wê û wê girtina ji wê ku em bi hevdû re di ahengekê de weke hevdû bin wê, di awayekê de hişmendî û fahmkirina wê de wê, xwe bi wê re wê bide nîşandin.

Em li vir wê jî wê weke aliyekê din wê di serî de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirinê wê di wê rengê de wê weke aliyekê ku wê, bi hişmendîya me re wê di wê rengê de wê weke fêrekê wê hebê. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring wê mirov dikarê wê, di serî de wê werênê ser ziman bê.

Ji aliyê rewîsta felsefeyê de wê, di wê rengê de wê ji aliyekê ve wê ne bi rengê rewîstê û hizirkirin û hwd wê kifşkirinê bê bi xwe re wê bêtê. Wê bi felsefeyê û zanînê wê hizirkirinê weke bi gotin û têtîni û j ihevdu cûdakirina başî û nebaşîyê û hwd re bi têtîni wê ew wê weke aliyekê objektîv wê temenê fahmkirina wê biafirênê. Di warê felsefeyê de ku wê di wê rengê de wê bê weke temenekê fahmkirin û ji wê fahmkirinê wê bi wê re wê hizirkirin wê bi alî û awayên wê re wê, bê fahmkirin. Di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê, felsefe wê, di wê rewşê de wê, bi awayekê bûjenî wê, bi têtîni wê di awayekê de wê bi objektîviya xwe wê

temenê hişmendî û şubjektiviteya fahmkirinê a bi têngînên weke yên rewîstê jî wê biafirênê. Di wê rengê de wê rewîstê wê weke encama fêrbûnekê û pêşketinekê bi wê weke azmûnêka bi têngihiştinî û zanînî wê xwe di awayekê de wê bide nîşandin. Ya ku wê, ji rengê jîyanê, kirinê, hizirkirinê, gotinê û hwd wê, karibê xwe bide gihandin li fahmkirina bi wê rengê jî wê di wê rengê de wê bi çerçoveyek şenber û dahûrî wê, ev aliyê fahmkirinê bê. Felsefe wê çavkaniya wê hebûn û pêvajoyên pêşketina jîyanê bin. Wê di wê rengê de wê, demê wê, di awayekê objektiv de wê, dema ku wê, ew wê bi fahmkirina xwe re wê, rengê fahmkirina wê bide nîşandin bê wê were dîtin. Lê bi aliyê din de hizirkirin wê ji aliyê ya bi têngînî hatî fahmkirin weke zêhnê û hwd wê ew wê rengê fahmkirinê wê di wê rengê de wê bide nîşandin û ev fahmkirin wê weke fahmkirineka bialî bê.

Têngînên weke yên îdeyê û ankû îdealismê ku wê pêşkevin wê ew wê di wê rengê de wê li ser aliyê duyem re wê, xwe bigihîna li têngînekê û wê bi wê re wê rengê pêşketina mirov wê bi xwe re wê bikin ku ew wê bidina dîyarkirin. Ev wê, weke aliyekê şubjektiv, bi nîyet bê. Wê di wê rengê de wê mirov dikarê wê, di serî de wê, werênê ser ziman ku mirov wê bi aliyê duyem re wê bihizirê wê aliyê din ên bi têngînî ku mirov dikarê wan fahmbikê ên weke xwestekê, wînê, mêylê û hwd jî wê, weke aliyna ku wê di wê rengê de wê bînan dayîn dîyarkirin. Wê rengê wan wê bê dayîn dîyarkirin.

Di wê rengê de wê, ev jî wê weke aliyna zêhnî ku wê temenê girêdanê jî wê karibin bi xwe re wê di wê rengê de wê biafirênin. Di aslê xwe de wê, mirov wê, dema ku wê, bi xwezayî mirov lê bihizirê wê weke zindiyekê wê, hertimî wê ya dervî wê rengê fahmkirinê wê bibînê û wê bixwezê weke ku ew dixwezê bikê. Di wê rengê de wê, bi wê re wê, ev wê xwe bi mirov re wê hertimî wê bide nîşandin. Ya ku wê li pêşiyê wê asteng bê wê, aliyê kifşkirî ê şubje ku wê bi hişmendî wê were pêşxistin bê.

Ji aliyê gotina *felsefeyên rewîstê* ve ku wê bê hizirkirin wê têngînên ku wê bînan ser ziman wê di wê rengê de wê, bi armanca dayîna kifşkirinê ku wê bînan pêşxistin bin. Wê di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê girin wê, di wê rengê de wê, bi kirinê wê, çawa wê bi wê re wê li pêşiya têngînê û ankû fahmkirinê bi hişmendîya wê re wê bicih bikê wê di wê rengê de wê weke aliyekê fahmkirinê wê xwe bide nîşandin bê. Ev rengên hizirkirinê wê, di aslê xwe de wê, weke aliyna hizirkirinê ên ku wê di wê rengê de wê, bi wan wê karibê bi awayekê pêwîstî û ankû determinist wê were hizirkirin û wê bi wê re wê temenê kifşkirinê wê were dîyarkirin bê.

Em dema ku ji aliyê gotina *rewîsta felsefeyê* ve wê, hizirkirinê dîkin wê ji aliyekê ve armanca me wê ew bê ku em wê têgîna pêwîstîna û ankû dterminismê wê bi awayekê ji nava kifşkirinê wê derxin û wê wîna azad wê bi serê xwe wê weke aliyekê giring wê bi rengê pêşketina wê re wê bînina ser ziman. Ber ku wê di wê rengê de wê ya ku wê karibê weke encama wê xwe bide dîyarkirin jî wê ev bê.

Felsefeya rewîstê û rewîsta felsefeyê wê di aslê xwe de wê, du gotinên ku wê karibin têgînên cûda û şewayên fahmkirinê û rêyên wan ên ji hev cûda bi xwe re bidina nîşandin bin. Di wê rengê de wê, di wê rewşê de wê, di aslê xwe de wê mêyl û xwestek wê berê wê bi rengê şewayên rewîsta felsefeyê ve wê hertimî wê vîrajê wê bişikênin û wê berê xwe bidina bi wir ve. Ber ku wê di wê rengê de wê, kirin wê li pêşîya têgînê wê di awayekê de wê, xwe di awayekê de wê bi azad wê bide dîyarkirin. Di dewama wê de wê weke aliyê wê yê din jî wê di wê rengê û awayê de wê weke ku me hinekî li jor hanî ser ziman wê mijare felsefeyê wê, di wê rengê de wê di ware têgînên weke yên rewîstê de wê wê bikê weke temenekê pêşketiner û kifşkar jî. Di wê rengê û awayê de wê di serî de wê weke aliyekê giring wê li vir mirov diakrê balê bikişênê li ser wê ku wê çendî ku wê gotina *felsefeyê* jî wê di nava navê wê de wê were bi cihkirin jî lê wê di rengê weke yên bi felsefeya rewîstê û hwd de wê, ne bi armanca azadbûnekê lê bi armanca sehêtkirinekê wê bi zêdeyî wê ji serdemên navîn û heta demên hemdem wê were bikarhanîn û di bin wê de wê hizirkirin wê werina kirin. Gotina felsefeyê di nava wê navê de bicihkirin û bi wê rengê pêşxistina rengên fahmkirinê wê ji rastîya fahmkirina felsefeyî dûr wê birengna têgînî ên ku ew bi wan dihê hizirkirin û bi wan re dihê kifşkirin ku ew di çerçoveya wan weke çerçoveyek giştî were dayîn pêşxistin wê hinekî jî wê bi wê armancê bê. Di wê rengê de wê, dema ku em têkiliya gotina felsefeyê bi ya rewîstê dênin em divê ku gotina felsefeyê bi rengê rewîsta felsefeyê wê bikina temen û bingihê fahmkirinê û bi wê re temenê kifşkirinê wê fahmbikin û wê werênina ser ziman. Wê ya rast fahmkirinê wê bi wê re wê di wê rengê û awayê de wê karibê xwe di awayekê de bide nîşandin.

Di wê rengê bê ku em bikevina polemikan bi gotinan de em dikarin wê bêjin ku wê rengê li hevdû rastkirina gotinan û bi wan çêkirina temenê fahmkirinê wê di aslê xwe de wê weke aliyekê giring wê xwe bide dîyarkirin. Di serî de wê weke aliyekê giring ê temenê fahmkirinê jî wê mirov dikarê wê balê bikişênê li ser wê. Di wê rengê de wê minaq ku em felsefeya haraklit li wê dinerin wê di awayekê de wê, bi gotinên felsefeya

wî re wê fahmdikin. Di rengê hizirkirinê de wê, di nava wê de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê ser ziman.

Di aslê xwe de wê felsefeya haraklit wê weke aliyekê giring wê di wê rengê de wê, weke aliyekê ku wê bi wê re wê, xwe bide nîşandin. Lê felsefeyên ku wê piştire wê pêşkevin heta ku wê dem wê were dema Sokrat wê têrbûnekê bi zanebûnê wê bide çêkirin. Ew têrbûn wê, bixwe re wê serwerîya ku ew bi zanebûnê dihênê wê di wê rengê de wê temenê hizirkirinê bi rengên şubjeyî ên weke bi rengê hizirkirinê wê werênê ser ziman. Ev wê, bi rengê hizirkirinê ê bi rewîstê ku wê di demên hemdem de wê were kîrn wê mirov dikarê wê ji du aliyan ve wê hilde li dest. Aliyê pêşî wê bi felsefeyê û fahmkirinê ku wê bi kirinan û rengê wan wê bide fahmkirin û wê bi armancên wê re wê bikê berlêpîrsînê de. Ji wê aliyê ve wê mirov wê, li wê bihizirê ku wê çî wê weke rewîst wê karibê wê fahmbikê. Wê encamên wê çawa bin. Rengê jîyane mirovekê bi rewîst wê çawa wê fahmbikê wê, çawa bê wê li wê were hizirkirin. Weke wan aliyan wê gelek aliyên din wê werina hizirkirin.

Aliyê din ê duyem jî wê weke aliyekê giring wê di wê rengê de wê, mirov dikarê wê hizirkirina bi rewîstê wê, bi aliyê têtîngînên ku ew bi qalibên ku ew dihên jînkirin ên weke di demên berê de bi hîyararşikî û hwd wê, çawa xwediyê navarokê bin û navarok çawa divê ku ew were fahmkirin wê li ser wê bihizirê û wê were fahmkirin. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê felsefe wê, di wê rengê de wê, weke aliyekê wê bi wê re wê werê hizirkirin. Mînaq wê sokrat wê, dema ku wê bi mirovê bi sîyan (û ankû erdem) ku wê çawa bê ku wê bikê ku ew bigihijê wê, di aslê xwe de wê ji aliyekê ve wê ew wê weke bi wê bihizirê bê. Di rengê hizirkirina wî û têtîngînên weke ku ew dihê hizirkirin bi têtîngîna weke ya rewîstê û hwd re ku wê dikê wê di wê rengê de wê, were hizirkirin.

Di wê rengê de wê, di serdemên hemdem de wê dema ku wê felsefe wê bi têtîngînên weke rewîstê re wê were hizirkirin wê du gotinên ku wê, bi wê rengê wê di wê temenê de wê bi wan wê were hizirkirin wê yek rewîst û ya din jî wê weke ji aliyê felsefeya serdemên kevnera ve wê bi teorikî û felsefeyî ku wê bibê wê, di aslê xwe de wê, weke aliyekê giring wê xwe bide nîşandin. Gotina *etîkê* wê spinoza wê bi kirina wê gotinê nava pirtûka xwe ya “etîka” û wê di dewama wê de wê mijarên wê bi felsefeyî wê hewlbide ku ew wan bihizirê wê zêdeyî wê êdî wê bikeve nava jîyane fahmkirinê bê. Gotina etîkê jî wê dema ku wê lê bipîrsê bi rewîstî û ankû etîkî wê bi felsefeyî wê, li ser pîrsên ‘çî baş a’, ‘çî rast a’, ‘divê çawa

mirov bikê û kirinên xwe bide nîşandin' û hwd wê di wê rengê de wê, bê hanîn li ser ziman. Intîba û têtîna ku wê bi gotina etîkê re wê were ser ziman wê ew bê ku wê bi zêdeyî wê ji aliyê felsefeya rewîstê ve wê, weke xwediyê temenekê fahmkirinê bê. Di wê rengê de wê, weke aliyekê giring wê, ew jî wê ji aliyê kifşkirinên bi têtîna ên rewîstî ve ku wê bihizirê û wê bêtê ser ziman bê. Etîk wê di serî de wê, têtîna keseyetî ku wê bi fahmkirin û lêpîrsîna kirinên kes re wê, bikê mijare fahmkirinê wê di wê rengê de wê, temenê fahmkirinê wê bi wê re wê bikê ku wê fahmbikê. Mijarên têtîna ên weke Etîka meta, normatif, ravakar û hwd wê weke aliyna ku wê bi demê re wê bi hizirkirina wê re wê bêtê pêşxistin bin. Wê etîk jî wê bi felsefeyî wê weke ku em li jor bi têtîna rewîstê re hanî ser ziman wê ji aliyê hizirkirinên rewîstî û anku etîkî ve wê li felsefeyê, zanîna, kes, kirin û hwd wê binerê û wê bihizirê. Di wê rengê de wê, dîsa wê, di awayekê de wê, rewîsta felsefeyê ku em li vir wê bibîrbikin wê, di wê çerçoveyê de wê bi têtîna etîka felsefeyê wê, karibê were fahmkirin û wê di wê temenê de wê ew jî wê ji aliyekê ve wê, weke aliyekê dûtî fahmkirinê wê bimênê. Dema ku wê ji aliyê felsefeyê û temenîya wê ve wê newê hizirkirin wê, çî têtîna ku ew bi wê rengê werina hizirkirin wê weke têtîna darazker bin û wê xwediyê heyînek şubeyî a kifşkar ku wê bi wan wê ji mirov re wê bêjê ku mirov çî bikê, çawa bikê, xwe kirinên xwe bide nîşandin û hwd. Felsefeya rewîstê û ankû felsefeya etîkê ve wê ev wê weke encam wê xwe bide nîşandin. Lê ku em gotinê vajî wê demezrênin û avabikin û wê bi wê rengê bi rengê etîka felsefeyê û rewîsta felsefeyê wê avabikin wê li vir wê şûna ku mirov wê bi darazên pêşdaraz ên weke mirov çî bikê, çawa bikê, xwe kirinên xwe bide nîşandin û hwd wê, li ya bûyî û bi felsefeyê hatî û kirin bi awayekê bê ku ew li gorî darazna were kirin wê, ew wê di wê rengê de wê temenekê fahmkirinê ê hizirî wê bi xwe re wê karibê bide nîşandin.

Em hinekî ji vê aliyê ve jî wê dikarin wê hinekî li ser wê bisekin in. Etîk wê weke gotineka ku wê bê gotin ku ji girekî bi wateya xuyên keseyet û ankû qarakter ku wêre bi navkirin wê ser ziman. Di wê rengê de wê, ji aliyê xuyan ve wê bi felsefeyî wê piştî ronansê û pê de wê hin bi hin wê hinek şîrove wê di wê rengê de wê werina kirin. Di demên berê de wê, şîroveyên ku wê werina kirin wê, di warê fahmkirina keseyetiyê de ku wê werina dîtin wê hinek şîrove wê werina kirin. Temenê wan şîroveyên bi fahmkirina keseyetiyê wê bi temenê naskirina mirov re wê werina bi temen kirin.

Weke aliyek û têtînek felsefeyî wê di wê rengê de wê, dema ku wê Kant wê minaq wê etîkê wê hilde li dest wê ewê, ji şîrovekirina keseyet û karakter zêdetirî wê giraniyê bide fahmkirina fenomenan bi wê re. Wê di wê rengê de wê, weke aliyekê wê bi wê re wê, li wê bihizirê. Di aslê xwe de wê, dema ku wê bi rewşa fahmkirina etîkê û şîroveyên ku wê di nava wê de wê werina kirin wê di awayekê dogmayan de wê, hin bi hin wê piştî serdemên navîn wê pêşkevin. Şîroveyên spinoza wê hinekî wê weke ku wê ji aliyekê ve wê hewl bidin bi mantiqekê felsefeyî ê xwezayî û di ware kirdeyî de ku wê bihizirê wê bixwezê ku ew derkeve li dervî wê. Weke Spinoza wê, Bruno wê, weke zaneyê din ê îtalyanî ku wê, di wê warê de wê, xwediyê helwestekê li dijî etika dogmatikî bê.

Di aslê xwe de wê, dema ku wê were fahmkirin wê bi wê re wê hinek aliyên wê yên ku mirov wê di serî de wê fahmbikê wê hebê. Bıqasî ji hevdû cûda fahmkirina demên kevnera û serdemên navîn bi wê re wê di dewama wê de wê, serdemên piştî ronansê wê di wê nimînêriyê de bin ku ew bi bi heman rengê wê weke pêvajoyek sêyem bi serê xwe werina fahmkirin bin. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, ji şîroveyên li ser etîkê ên piştî ronansê wê aliyekê din jî wê bi pêşketina felsefeya zanîne re wê were dîtin. Ew jî wê, etika kevneşopîyî û ankû klasik û ya demî û nûjen ku wê bi wê rengê wê were pêşxistin wê di wê rewşê de wê weke aliyna din ên ku mirov wê dikarê li ser wan bisekinê bê.

Di felsefeyên piştî serdemên navîn ku wê ji demên ronansê û pê de wê pêşkevin wê di wan de wê hin bi hin wê tiştek wê were dîtin. Wê, ji şîroveyên Descartes ên ku ew bi têtîna rewîstê ku ew di temenê de dihê hanîn li ser ziman û heta Locke, Hume, Feuerbach, Schopenhauer û hwd wê di awayekê emprîkî de wê ji pêşdîtineka bi metafîzîkî ku wê bi wê bihizirin re wê werênina ser ziman. Kant wê çendî ku wê bikê ku ew di warê felsefeyê de wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman lê ew jî wê piştê wê, tevî wê kevneşopîyê bê. Di dewama wî de wê Hegel jî mirov dikarê navê wî werênê ser ziman.

Di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê, ev şîroveyên bi etîkê wê ji şîroveyna bi felsefeyê zêdetirî wê weke şîroveyna ku wê bi navê etîkê ku wê di rêgezên rewîstî wê li berçav bêngirtin û ku wê werê pêşxistin weke şîroveyna felsefeyî bin. Di wê rengê û awayê de wê, felsefeya rewîstê û ankû weke ku wê were bi navkirin **felsefeya etîkê** wê di wê rengê de wê, di temen û awayekê de wê, di rengê kevneşopîya qalibên olî wê dernekeve bo ku ew karibê xwe bide herêkirin. Di aslê xwe de wê di

awayekê de wê şîroveyên etîkê ku wê, çendî ku wê bi navê felsefeyê û ankû felsefeya etîkê wê werina kirin jî wê di wê rengê de wê ne di rengekê ku wê pêvajoyên felsefeyê ku wê bi têngînên wê yên zanînê û xwezayî wê werina fahmkirin û wê li ser wê re wê, bê ghiştin ku ew werin û bigihijin li têngînek etîkî. Di wê rengê de wê bi zêdeyî wê têngînên toelojikî wê bi awayekê ontolojikî wê bèn tefkirkirin û wê bi wan wê ew şîrove wê werina pêşxistin. Di dewema wê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirinê wê di wê rengê û awayê de wê bi zêdeyî wê weke aliyekê giring wê bi wê re wê bimeşê.

Di warê fahmkirina şîroveyên felsefeyî ên bi felsefeya etîkê re wê, şîroveyên Nietzsche wê bi awayekê wê bale mirov wê bikişênina ser xwe. Ew têngîna etîkê wê di nava têngîna 'başî û ne-başîyê' de wê, ne fatîsênê di dema hanîna ser ziman de. Wê di wê rengê de wê, bi xosletî wê di awayekê de wê, di rengê ku wê zerdeşt wê di avesta de wê, xuyan û mirov bi jîyanî wê ji hevdû cûda bikê û heta ku wê ji wê zêdetirî wê aqil jî wê bi wê rengê wê hilde li dest wê, weke ku wê ji **Nietzsche** re wê bê peyxam ku ew bi wê şîroveya xwe ya li ser etîkê ew pêşbixê. Di wê rengê de wê, têngîna etîkê wê di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê, weke aliyekê din ê giring wê di wê rewşê de wê, weke ku wê zerdeşt wê pêşbixê wê piştî wî re wê Bûda wê, di felsefeya xwe de wê ji wî bigirê û wê werênê ser ziman wê, bi rengê başî bi bûyîna nebaşîyê û nebaşîyê ku ew jî baş bibê, yanî bibina hevdû wê, di wê rengê de wê werênê ser ziman. Ev rengê ku wê ew wê werênê ser ziman wê, di şêwayekê de wê, di felsefeya zerdeşt de wê di warê fahmkirina **rewîstê û ankû etîka** wî de bi felsefeyî wê weke aliyekê giring û lingekê wê temenî wê biafirênê.

Etîk wê di wê rengê de wê, dema ku mirov wê ji aliyê pîretikî û ankû kirinî ve wê hilde li dest wê, weke were li berçav. Di etîka pîretikî de wê, ji nîqaş, gotin û hwd de ê derxistina rêgezên etîkî wê weke aliyekê ku wê bi wê re wê li wê were hizirkirin bê. Ev rengê hizirkirinê wê ne tenê di warê pêşketina wê de wê li ser awayê wê jî wê, gelek oldar wê, li dijî wê biskein in. Di wê rengê de wê, rêgezên etîkî ku wê di nêzîkatîya mirov de wê dîyarker bin wê di wê rengê de wê, li ser wê re wê bidest hizirkirinê wê bi aliyên wê bikin. Di awayekê din de wê bi wê rengê hizirkirina bi etîkê wê li gorî rêgezên etîkî ên ku klasik û ankû berê yên ku ew dibin ku ew wan weke ji etîkê derketinê jî ku wê bi derfet bê ku ew bibînê wê di wê rengê de wê, temenê nêzîkbûnan wê werina dîtin.

Di mijare etîkê de li ser fahmkiirna wê ya rewîstî re ez dixwezim wê di dewama wê de wê bêjim ku wê, di wê rengê de wê, rêgezên etîkî wê di aslê xwe de wê, weke rêgezna ku wê di awayekê de wê, di gelek mijaran de wê rnegê hizirkirina me, hanîna ser ziman a hizirkirinên me û hevdu bi hizirkirinên û hwd re pejirendinê jî wê bide dîyarkirin bê. Du mirov ku ew herdû li ser du mijarên cuda ên weke minaq pîrr xirab ku wê, pîrr zêde wê dervî etîkê wê were dîtîn wê, yek ji wan wê ji xwe wê, tevli nîqaşê jî wê nebê. Wê bi tirsihê ku ew hizrên xwe werênê ser ziman. Ne ji ber ku ew hizrên wî nîn in ew tevli nîqaşan nabê. Ber ku ew di wê rengê de wê, astengiyên li pêşiyê ên etîkî wî di xatiminênin û nahêlin ku ew werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê, herdû mirov wê, di wê rengê de wê di rewşa xwe de wê bisekin in. Wê li gori yê ku hizrên xwe ne hanîna ser ziman wê, yên ku hizrên xwe hanîna ser ziman wê ketibê rewşek dij-etîkî de jî. Wê karibê bi rengê jî şîrovebikê û werênê ser ziman. Di wê warê de wê etîk wê, di warê fahmkirina wê de wê, di kirinê de ku mirov armanca mirov kirina rast bê wê bi wê re wê were dîtîn. Di rengê de wê, ya rast bikê, xwe ji ya xirab û ne baş dûrbikê, û bi rêgezên wê yên baş tevbigirihê wê, were ser ziman. Minaq wê, mirov dikarê bahsa rêzkarên (disiplinên) etîkî ên weke ya tendûrûstê, pêşeyê, dada kiminalitetan, hewirdorê, feminismê, hemzayendî, rojnemageriyê, biolojiyê, heywanan û hwd wê di wê rengê de wê, dikarê rêzbikê û werênê ser ziman. Wê di wê rengê de wê ev hemû wê dema ku wê werêna ser ziman wê, di temenê rêgezî a bi parastina mafê jîyanê di temenekê rast de wê, di temenê wê de wê bihawênê. Di warê felsefeyê de ku mirov gotina etîkê wê hilde li dest wê mirov dikarê wê tenê di nava sînore kifşkirin û fahmkirina ya baş û nebaş de wê, fahmnikê? Di wê rengê de wê, rengê fahmkirina wê mirov nikarê wê bi awayekê giştî wê weke têgihîştinek etîkî a felsefeyî wê fahmbikê. Di wê rengê de wê, temenê etîkê bi felsefe divê ku ew bê ku ew di temenê hemû hizirkirin, zanîn û fahmkirinên wê de ku wê bi wê bigihijê şewayekê fahmkirinê bê. Di wê rengê de wê, di wê rengê de wê, felsefe wê, etîka xwe wê bi awayekê wê bi xwe hanîna ser ziman a felsefeyî re wê bi xwe re wê biafirênê. Di wê rengê de wê etîk wê weke aliyekê têgînî ê ku mirov wê dikarê wê di serî de wê weke aliyekê giring ê fahmkirinê wê hilde li dest û wê werênê ser ziman bê.

Li ser dahûrkirina felsefeyê û zanîna wê re wê bigihijê temenekê objektîv ku ew bi karibê bi şubjeya xwe re wê fahmbikê û wê bi wê re wê çawa wê karibê rastiya wê bibînê bê. Di wê rengê de wê, di dewama wê

de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, mijare etîkê û felsefeyê wê di nava hevdû de wê bi wê rengê wê weke aliyna afrîner jî wê xwe bi hevdû re wê bidina nîşandin.

Mijare etîkê wê, ji aliyê felsefeyê de wê, weke aliyekê ku wê bi fahmkirinê wê bi gihiştina rastiyê re wê temenê wê biafirênê.

Di nava jîyanê de felsefe wê dema ku wê tiştekekê wê werênê ser ziman wê, bi wasîf û nirx bikê. Wê bi wê rengê wê di rengekê sîyanekê de wê bi fahmkirinê re wê li ser ya baş re wê werênê ser ziman. Di nava felsefeyê de wê, dema ku mirov wê bi wê rengê wê şîrovebikê wê, di aslê xwe de wê, bi tênginek şubje wê, awayekê de wê, xwe bide nîşandin. Felsefe wê di nava wê de wê, dema ku wê werênê ser ziman wê bi teybetîya li hemberî hevdû wê, werênê ser ziman. Mînaq wê, di warê mijarekê de wê dema ku wê du kes wê cuda bi hizirin wê herdû kes wê hizrên xwe wê werênina ser ziman û wê argûmanên xwe wê ji aliyên xwe ve wê pêşkêş bikin. Wê bo xwe û ji aliyê xwe ve wê ya rast çî ya û çawaya wê bikin ku wê bidina nîşandin. Ev wê di warê felsefeyê û hizirkirinê de wê di awayekê dahûrîner û objektiv de wê di dîmenekê de wê were ser ziman. Wê kîjan hizir û ankû raman wê bi sîyanî wê were dîtîn û ankû newê dîtîn wê ew weke mijare aliyên din ên hizirkirinê ên bi felsefeyên şubje re bê.

Felsefe ku em ji aliyê wê ve têngîna etîkê wê werênina ser ziman wê girêdana bi aliyekê ve wê bi wê re wê, newê dîtîn. Wê bi wê re wê çawa wê di awayekê bêsinor de wê ramana xwe wê werênê ser ziman. Di wê rengê de wê, felsefe wê tenê ya ku ew bi wê bawerdikê û ankû ew rast dibînê jî wê bi sînor wê bi wê re wê newê ser ziman. Felsefe wê di awayekê zanînê de wê temenê wê yê fahmkirinê wê bi wê rengê wê bi wê re wê mirov dikarê wê werênê ser ziman.

Ku em ji aliyê têngîna etîkê ve wê hilde li dest wê di aslê xwe de wê weke aliyekê têngînî êê kirdeyî wê bi rengê jîyankirina bi hevdû re a civakî û hwd re wê bi aliyên wê yên weke ramyarî, çand, hûner û hwd re wê, karibê werê hanîn li ser ziman. Di dewama wê de wê weke aliyekê din jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare felsefeyê wê, di wê rengê de wê weke aliyekê giring wê, xwe bide nîşandin.

Ji aliyê têngîna felsefeyê û ziman ve ku mirov wê hilde li dest wê, bi awayekê derpêşî wê bi ziman re wê hizrên felsefeyê wê, werina ser ziman. Wê, di wê rengê de ew hizirên ku ew hatina ser ziman wê mirov çawa hizirkir bi wê re wê, weke wê di wê rengê de wê were ser ziman. Ew dikarê weke awayekê hatî jîyankirin bê û ankû weke awayekê tenê

hatî xiyalkirin bê. Lê ew awayê ku ew hat ser ziman wê, di serî de wê, di wê rengê de wê çawa wê, rengê wê yê bi nêzîkatiya li hevdû, rengê fahmkirina hevdû, nerîna li hevdû û hwd wê, weke aliyna ku wê mirov dikarê ji wê kirdeya wê têbigihê. Kirde wê, weke têngîneka zanînê wê karibê bi rengên hişmendî ên ku ew werina kifşkirin re ew bi awayekên cûda bibê temenê bi wê ghiştina têngiştinên nû ên din jî. Wê di wê rengê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, werênê ser ziman.

Di warê fahmkirina têngîna etîkê de wê, di serî de wê, dema ku mirov wê ji aliyê felsefeyê ve wê hilde li dest wê li ser hinek temenên weke nîtelika kirinên mirov vegotin, temenê fahmmkirinê li ser temenekê mantiqî dana rûniştandin û bi wê re hanîna ser ziman, nerînek rexnegir bi felsefeyî di wê çerçoveyê de pêşxistin û hwd wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov dikarê wê werênê ser ziman bê wê, di wê rengê û awayê de wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê weke aliyekê giring wê dema ku mirov wê li ser têngîna etîkê bisekinê wê bahsa *kirina etîkî wê ne girêdayî xwesteka mirov bê, vajî wê, weke nîteliyeka ji nayê bûhûrîn wê*, fahmbikê wê, bê hanîn li ser ziman. Di wê rengê de wê mirov dikarê di rastiyê de wê bi wê rengê wê werênê ser ziman? Di aslê xwe de wê, ev têngî wê, weke pêwîstî û ankû determinismeke hişk jî wê di reng û awayê xwe de wê xwe bide nîşandin. Di wê rengê de wê, ev wê, weke aliyekê ku mirov wê, dikarê wê, werênê ser ziman.

Aliyekê temenî ê etîkê wê li ser çerçoveya herêkirin û meşrû dîtina wê avabê. Di wê rengê de wê ev aliyê wê wê karibê weke aliyekê ku wê bi wê re wê hêsta rehetiyê ku mirov wê xwe bi wê baş hîsbikê jî wê bide mirov. Di wê rengê de wê di dewma wê de wê, di nava sînôrê wê de wê, ya ku wê li gorî wê were kirin wê, rast bê.

Li gorî rêgezên etîkî wê ya rast wê, weke armanç wê di kirinê de b. Wê, aliyê wê yê baş û nebaş wê hebê. Dema ku mirov wê bi aliyê baş re wê werênê ser ziman wê, 'kuştina mirov ne rast a' wê weke aliyê etîkî ê baş bide hanîn ser ziman. Dema lê dema ku kesekê kirinek bi wê rengê kir û hêncet ji wê kirinê re dît di bin têngînen bawerî, dadî û hwd de wê, ew wê weke aliyekê etîkî ê nebaş jî wê karibê bi xwe re biafirênê bê. Kuştin bi xwe wê bi hebûna wê re wê, weke kirineka nebaş bê. Di wê rengê de wê, ew hebûn wê ne weke hebûnek baş bê.

Di çerçoveya felsefeyê de wê dema ku mirov wê bi wê bihizirê wê weke têngîneka ku wê, di nava ya baş û nebaş de wê, ji hevdû cûdakirinê wê bide kirin wê felsefe wê di awayekê de wê xwe bide nîşandin. Di

dewama wê de wê, weke aliyekê wê yê giring wê, di dewama wê de wê mirov dikarê wê, di serî de wê, werênê ser ziman. Di wê rengê de wê weke têngîneka ku wê, nava ya baş û nebaş wê bi ji hevdû vaqatandinê re wê temenê fahmkirinê biafirênê bê.

Lê di aslê xwe de wê, felsefe wê, dema ku mirov wê, hilde li dest wê, di wê rengê de wê, weke têngînek û aliyê zanînê ji wê rengê fahmkirinê zêdetirî wê bi awayekê wê divê ku mirov wê fahmbikê. Di serî de wê, bi awayê ku mirov wê fahmbikê wê, bi aqilekê giştî ku wê, hemû aliyan wê hilde li nava xwe bê. Di dewama wê de wê aliyê baş û nebaş wê bi wê re wê ji hevdû wê bi vaqatênê re wê, temenekê fahmkirinê ê şubjeyê wê biafirênê. Zanîna felsefeyê mirov divê ku wê bi du awayan wê hilde li dest. Awayê pêşî bi zanîna temenî a objektiv ku wê weke çerçoveyek hebûnê a ji hebûna jîyanê bê. Di wê rengê de wê, di wê zanînê de wê hemû tişt, cism, bûjen û hwd wê weke xwe wê di wê de wê, bi têngîni wê, xwe bidina dîyarkirin. Aliyê din ê bi awayê duyem re jî wê bi aliyê şubjektiv re wê were ser ziman. Ev jî wê, weke aliyê hizirkirinê a ji wê zanîna objektiv bê û ankû li ser wê re gihiştina li hişmendiyekê û hwd bê. Minaq wê, dema ku mirov wê bahsa hebûneka zindî wê bikê wê hemû aliyên wê yên hebûnê bi qatî û hevgirtî gihiştina zanîna wê, bi awayekê hebûnê a wê ya objektiv re wê dikarê wê fahmbikê. Lê dema ku mirov li ser wê hebûnê re ku bigihijê wê têngîni ew ew *çawa bijî* wê, weke aliyekê aliyekê darazî bê. Yanî wê bi awayê zanîna şubjektiv wê aliyên wele darazê û hwd jî wê bi wê re wê, xwe bidina dîyarkirin. Etîk jî wê di wê rengê de wê weke aliyekê din ê fahmkirinê ê li ser wê hebûnê re wê, xwe bide nîşandin. Minaq wê, ew hebûn *çawa bijî* wê rast bijî ku mirov wê pirsê pirsê wê di wê rengê de wê ew pirs wê weke pirsê etîkî a şubjektiv bê. Di wê rewşê de *çawa jîyankirin* û ankû *çawa rast jîyankirin* wê weke têngîna şubjeyî ê bi wê hizirkirinê re wê di temenê wê de wê şîyarîya hişmendî a zindiyî wê di temenê wê de wê hebê. Bi awayekê din ku mirov wê fahmbikê wê bi ketina farqe xwe de wê ew wê bi wê re wê hebê. Wê, ketina farqê de wê bi rengên weke li kirinên xwe wê di awayekê de wê bi heybûnê wê xwe bide nîşandin. Di wê rengê de wê dema ku mirov wê hinekî li ser ziman re li têngîna etîkê bi felsefeyî bi hizirê wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê wrênê ser ziman ku wê, weke minaqên ku me li jor hanî ser ziman weke 'çawa bijî' wê, dikarê bi rengê, 'çawa dijî' û hwd jî wê fahmbikê. Herdû gotin wê di wan de wê wateyên cûda wê hebin. Ya pêşî bi awayê 'çawa bijî' wê li ser kirinaka ku ew li ser çî rengê bijî ku ew hê dîyar nekiribê di fahma xwe de wê bi

wê were ser ziman. Aliyê din ê bi rengê ‘çawa dijî’ wê, di dewama wê de wê dema ku ew dijî û dest jîyankiriya wê, ji aliyê kesekê din ê çavdêr ve ew çawa dijî wê, bi dîtbarîya wê re ku ew were kifşkirin wê, bi wê re wê were ser ziman. Lê aliyê çawa dijî wê ji derve wê, çawa wê bi armanc, reng û awa wê were dîtin wê di xwe de jî wê bi hişmendiyekê ku ew li wê dîtbarîyê dikê û ankû bi wê re lev tê û ankû nayê wê di wê de wê bi wê re wê hebê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê dikarê wê weke aliyekê wê yên din wê fahmbikê bê.

Etîk wê ji aliyekê ve wê weke ku wê dema ku mirov wê, fahmbikê wê, di awayekê de wê, rengê ku ew dihê jîyîn wê fahmbikê û wê derxê li têgihîştinê û wê bi aliyên wê yên hişmendî re wê fahmbikê. Ji aliyê rewîstî ve ku mirov bihizirê wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, weke aliyekê giring wê, di dewama wê de wê, minaq wê di rewşa leyistikek futbolê de ku wê rêgezên wê werina kifşkirin û wê li gorî wê bê leyistin. Yên ku ew dileyizin û yên ku ew temaşa dikin û ankû bi nerîna xwe re ew *kêmesîyê* dibînin û rexne dikin ew wê weke nerîna derve bin. Ew ne li cihê yên ku ew dileyizin bin. Di wê rengê de wê, ji aliyê etîkî ve jî wê, dema ku wê, were nerîn wê tenê wê ya ku wê were kirin ku wê bi çerçoveya wê ya fahmkirinê re ew dênê li holê bê. Zanistvanek ku ew bi zanistê re alaquadar dibê wê, ji wî re wê di derbarê mijar û babetea ku ew lédikolê wê weke aliyekê etîkî bê ku ew wê dênê li holê. Etîk wê mirov dikarê wê bi aliyê wê yê teorîkî û pîretîkî wê di bin du beşan de wê hilde li dest û wê fahmbikê. Minaq bijîşkek wê ji wî re wê weke etîkekê bê ku ew alikariya tendûrûstî bide mirov. Vajî wê nayê hizirkirin. Wê ev wê weke aliyekê wê yê pîretîkî bê. Ji aliyê teorîkî ve ku mirov wê bihizirê wê dîsa ku mirov minaq bijîşk bide wê, rêgez û destûrên bijîşk û hwd ên nivîsandî ku ew li gorî wan bikê wê, aliyê teorîkî jî wê di dewama aliyê pîretîkê de wê biafirênin. Bo oldarekê pêwîst û mecbûra ku ew ya rast bêjê û bikê. Li dijî ya ne rast û ku qastî jîyanê dikê ew li dijî wê bisekinê. Wekî din wê bo oldar wê ew weke pîrsgirêk etîkî a rewîstî û di dewama wê de ya mirovatiyî jî bê. Ku ew oldar bawerbikê ku ew xwûdê mirov afirandibê û ew hemû qastkirinên lî can û jîyane mirov bibin ku ew li hemberî wê bédeng bê wê weke ji rêya bawerî û xwûdayê xwe derketibê wê dikarê ji aliyî oldar ve werênê ser ziman. Oldarek nikarê weke rêveberekê û gotina rêveberekê bikê. Ew jê re ne etîk û rewîstî ya.

Di wê rengê û awayê de wê dema ku mirov mijarê ji aliyê têgîna etîkê ve wê hilde li dest wê dikarê wê weke aliyekê giring wê hilde li dest ku

wê di rewşên ku wê bûna wê bi awayê ku ew bûna ku ew bi felsefeyî pêşî wan kifşbikê weke felsefeyekê û ji aliyê din ve jî wê, sedema û rengê bûyîna wan wê bi wê re kifşbikê û wan fahmbikê wê weke aliyna wê yên weke miajre fahmkirinê bin. Di dewama wê de wê weke aliyekê giring ê din jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirina etîkê wê di wê rengê de wê, di serî de wê, dema ku mirov wê, bi nerînê re wê li wê binerê wê ya ku ew wê bi têngîna fahmkirina wê re bi dîtbarî ku ew lev tê wê bi wê re wê, di awayekê de wê, were ser ziman.

Di dewama wê de wê weke aliyekê din wê dema ku mirov wê li ser çalaki û kirinê re wê bi wê re wê bihizirê wê, etîk wê di wê rengê de wê di rengê kirinê û weke wê bi çerçoveya wê re fahmkirinê re wê bînenê ser ziman. Lê rewîst wê di awayekê de wê, di çerçoveya ji hevdû cûdakirinê weke rêgezê wê, werênê ser ziman.

Di mijare fahmkirina etîkê û felsefeya wê de wê, aliyên wê yên ku mirov dikarê bi wê bi hizirê wê gelek aliyên din wê hebin. Minaq aliyên weke wînenê, xwestekê, têngîna pêwîstîniyê û hwd wê weke aliyna ku mirov dikarê di dewama wê de wan bi wê li wan bihizirê bê. Bi etîkî wê di aslê xwe de wê, di warê dîtbariyê de wê aliyekê wê yê din ê giring jî wê hebê ku mirov wê dikarê wê li vir wê li ser wê bisekinê û wê fahmbikê bê. Ew jî wê, di dîmenê weke bi nirx dîtinê û hwd bê. Mirovekê ku ew ket çavê mirov û ankû ji mirov re hêja hat wê weke di çerçoveya *fahmkiirna me ya rast a etîkî* de ku ew di levkirinekê de bê. Lê yê ku ew ji çavket wê weke yê ku ew bi wê fahmkirina rast a etîkî ku ew bi rewîstî levnekê wê bi wê re wê di awayekê de wê were dîtin.

Mirov wê dema ku wê çalakiyekê wê li darbixê û ankû wê bikê ew çalaki wê, di serî de wê ji aliyê aqilê objektîv de wê weke çalakiyekê wê bi têngîni wê hebê. Lê ji aliyê aqilê etîkî û ankû rewîstî ve ku mirov li wê binerê wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê, hebê. Di wê warê fahmkirina çalakiyê de ku ew di çerçoveya nerîna rewîstî de were dîtin wê weke çalakiyek rewîstî û ankû çalakiyek etîkî wê karibê wê bi fahmbikê wê werênê ser ziman bê. Di wê rengê û awayê de di dewma wê de wê mirov dikarê wê balê bikişênê rêgez û destûrên ku mirov wê di jîyane xwe de xwe pêwîst dibînenê ku ew li gorî wan bijî û wan di jîyane xwe de li berçav bigirê bê.

Ol û zanîn

Di aslê xwe de wê, weke aliyekê giring wê di serî de wê ez dikarim bêjim ku li jor min hinekî bahsa pêvajoyên pêşketina zanînenê û bi wê xwe

pêşketina olê a di dema aqil de kir. Lê vir di aslê xwe de wê, dema ku mirov di çerçoveya demên hemdem de wê hinekî li ser wê bisekinê wê, di wê rengê de wê werênê ser ziman. Di aslê xwe de wê ev pirs wê di her demê de wê di demên hemdem de wê di serê hemû zanyarên ku wê serî li ser olê wê biwastênin û wê bipirsin ku felsefeyek olî gelo bi derfet a? Di aslê xwe de wê bersiva wê pirse ku mirov ji kîjan aliyê ve wê li wê bihizirê û wê bikê ku wê werênê ser ziman wê weke aliyekê giring wê xwe bide nîşandin.

Yan jî wê mirov dikarê wê, werênê ser ziman ku wê, dema ku wê bahsa felsefeya olê wê were kirin wê, ya ku weke zanîna wê di bin navê wê de wê were ser ziman wê çendî wê karibê wê, bi hevdû re wê di wê rengê de wê were ser ziman wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê hinekî li ser wê bisekinê bê. Di mijare fahmkirina olê de wê di wê rengê de wê di aslê xwe de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, ol û felsefe wê weke me li jor li deverekê wê hanî ser ziman wê, bi zêdeyî wê weke ku wê di demên felsefeyê de wê were dîtin wê bi zêdeyî wê bi rêgezên felsefeyê wê hizirkirina wê re wê, di awayekê de wê xwe bide nîşandin.

Ku mirov wê, dîroka felsefeyê û ya olê wê bide li berçav û hinekî li wan bihizirê wê, di wê rengê de wê, felsefe wê, ji aliyekê ve wê, di demên mitolojiyê de jî wê, felsefe wê bi şêwayekê ku wê li gorî xosletên demê wê xwe bi wê re wê bide nîşandin. Di demên mîtolojiyê de wê aqil û felsefe wê, di aslê xwe de wê, di awayekê de wê, di çerçoveya fahmkirinê de wê xwe bide nîşandin. Di demên felsefeyê de wê, bi zêdeyî wê bi têtîngên weke lêpîrsîner û gûmankirinê wê di awayekê de wê, xwe bide nîşandin. Di dmeên mîtolojiyê de wê aqil wê dema ku wê rengê wê xwe bide nîşandin wê, bi rengî hizirkirinê cûda wê pêşkeve wê di demên mîtolojiyê de wê bi rengê hizirkirina mîtolojiyê re wê weke şer û pevçûnên nava yazdanan ku em wê weke şer û pevçûnna nava têtîngan wê werênina ser ziman wê, di wê rengê de wê di awayekê de wê, rengê wê di aslê xwe de wê bide nîşandin. Ku em wê bi wê rengê wê herêbikin wê demê em dikarin wê bi tememî di demên felsefeyê de wê bi aqilekê saf, zelal û şenber wê bi gotinî wê li ser rengê teorî û fahmkirinê re wê bi reng derkeve li pêş re wê fahmbikin û di awa û rengê de wê jî wê xwe bide nîşandin.

Di wê rengê de wê, di wê rewşê de wê, dema ku mirov wê werênê ser ziman ku wê felsefe wê di aslê xwe de wê, di dewama wê de wê, mirov dikarê wê fahmbikê ku wê felsefe wê, di wê rengê de wê, di awayekê de wê weke pêvajoyek hizirkirinê a bi aqil bê. Wê di serî de wê di wê rengê

û awayê de wê mirov dikarê wê, werênê ser ziman. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê felsefe wê, di wê rengê de wê, weke aliyekê giring wê xwe bi wê re wê bide nîşandin. Di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê weke aliyekê giring wê felsefe wê bi wê re wê, bi zêdeyî wê di awayekê de wê, derkeve li pêş.

Di nava ol û felsefe, bawerî û aqil, teoloji û zanîne de wê, di wê rengê de wê, lêpirsînên ku wê di nava wan de wê li hemberî hevdû wê bibin wê, di wê rengê de wê, di awayekê de wê, rengê pêşketinên demên xwe jî wê bidina nîşandin. Di warê olî de wê, di wê rengê de wê, felsefe wê dema ku wê di serdemên kevnera de wê, di awayekê de wê, temenê wê biafirênê. Di aslê xwe de wê, ji wê rengê temenafirandinê mirov dikarê wê fahmbikê ku wê, di her demê de wê, rengê pêşketina aqil bi awayên wê re wê weke aliyekê giring wê, xwediyê kifşkirinekê di warê pêşketina wê de wê xwe bide nîşandin bê.

Di warê aqil û olê de wê weke miajre fahmkirinê ku mirov ji aliyê aqil ve binerê wê weke pêşketina wê bi aqil bê û wê bi aqil wê bibê wê di wê rengê de wê, were ser ziman. Nîqaşên li ser baweriyê û hwd me hinekî li jor hanî ser ziman. Ev nîqaş wê weke aliyana ku wê di nava hizirkirinê de wê ji gelek aliyên ve wê li ser wê were sekin. Wê weke nîqaşna ku wê mijare aqil û baweriyê wê çawa wê bandûrê li hevdû bikin wê, bi wê re wê, were ser ziman. Di wê rengê de di çerçoveya hevdû fahmkirinê a aqil û baweriyê wê di wê rengê de wê weke gotineka rasttir bê. Nîqaşên ku wê, di serdemên navîn de wê, di nava gotinên weke bawerî li pêşîya aqil dihê û ankû aqil li pêşîya baweriyê de wê weke nîqaş û gotinna gilover ên ku wê, çendî ku wê li wan bê hizirkirin wê weke mijare hêk û mişkê bê. Di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê di demên hemdem de jî wê nîqaşên ku wê di wê warê de wê dihêna kirin wê, ji aliyekê ve wê, bandûra wan nîqaşan wê di wê de wê di awayekê de wê weke ku wê xwe bide nîşandin.

Di roja me de wê, di rengê hizirkirina bi şewayî wê weke ku wê, mirov dikarê balê bikişênê li şewayên pragmatist ku wê bi awayê bandûrê, kirin û fêdeyê wê di awayekê de wê, li berçav bigirê û wê bi wê re wê, li ser wê bisekinê wê derkevina li pêş. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê werênê ser ziman ku wê, mijare fahmkirinê wê li ser çi esasê wê bibê wê di wê rengê de wê weke aliyekê giring wê xwe bide nîşandin.

Di mijare olê de wê weke têngînek bi pêvajoyî ku wê dema ku mirov li wê dihizirê wê bi awayekê ontolojikî wê di rengekê têngî de wê xwe

bide nîşandin. Di wê rengê de wê gotina olê wê di awayekê de wê weke gotinek objektiv a kirdeyî wê di awayekê de wê xwe bide nîşandin. Di wê rengê de wê, li gorî têngînên nava wê ku ew li ser başî û nebaşîyê wê bi zêdeyî wê, nikarê bi tenê wê fahmbikê. Di dewama wê de wê, ev têngîn wê ji aliyê navarok û rengê pêşketina wê ve wê temenekê û tênginekê wê bidin bo fahmkirinê.

Lê di aslê xwe de wê weke ku em di nava kurdan de dibînin wê ev di nava wan wê bi awayekê objektiv wê bê hildan li dest. Wê di wê rengê de wê, di olên wan ên berê de wê bi olzani wê were dîtin ku wê kurd wê weke ku wê, Zerdeşt wê, di *avêsta* de jî wê dîmenekê wê bide rayistin li berçav wê, ji yazdanên xwe yên baş û ne baş re jî wê boraqan wê bikin. Wê di wê rengê de wê di awayekê de wê, ew wê, li ser temenê baweriyê wê di nava jîyanê de wê bi armanca parastina ahenge nava jîyanê û bi başî parastina wê û pêşdebirina wê ve girêdayî wê ev wê were kirin.

Ji demên kevnera heta demên navîn wê di wê rengê de wê di awayekê de wê di rengê pêşketina demî de wê were dîtin. Wê mirov dikarê wê di awayekê de wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirinê wê di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê di awayekê de wê bi pêvajoyên fahmkirinê re wê bide nîşandin.

Serdemên navîn wê, xosletekê wan ê ku mirov di serî de kifşdikê wê hebê. Wê bi qalibên xwûdayî, olî û bawerî û ku navaroka wê bi aqilê felsefeyê hatiya tişkirin û bi wê hatiya bi temenkirin û fahmkirin wê rengê pêşketina xwe wê bide nîşandin. Di wê rengê de wê, serdemên navîn wê di aslê xwe de wê di awayekê de wê di wê rengê de wê weke xwediyê demna hevgirtî (sentezi) ên ku wê bi wê rengê wê pêşkevin jî bin. Di wê demê de wê, aqilê ku wê were dîtin ku ew bi navê olê wê were pêşxistin wê zêdetirî wê ji vegotinan dûr wê bi teorîkî, rêgezî destûrî, mantiqî û hwd wê were ser ziman. Wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê, rengê wê yê fahmkirinê wê xwe bide nîşandin. Her çendî ku wê, bahsa her olên semewî ku wê piştî serdemên kevnera û hwd re wê serdest bibin wê çavkaniyên xwe yên ku ew digirin re wê di aslê xwe de wê, di awayekê de wê, aqilê felsefeyê ên serdemên kevnera wê, bi cihûtiyê re jî, xiristîyanîyetê re jî û islamê re jî wê were dîtin ku ew wê, digihênina pergalek civakî û bi gelemper dikin. Wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê, çendî ku wê bi navê xwûdê jî bê wê, di awayekê de wê pretizekirina wê bikin. Di wê rengê de wê girseyên weke aligir ku wê di wê rengê de wê xwe bi wê fahmbikin wê, werin û pêşkevin.

Di dewama wê de wê, serdema navîn wê, weke serdemek ku wê di wê rengê de wê, aqil wê bi wê re wê, di awayekê de wê weke ku wê bi wê bigihijê nava civakê wê, civaketîya xwe wê biafirênê û wê di dewama wê de wê di awayekê de wê, di nava wê gengêşîya fahmkirinê û pergali a baweriyê û aqil de wê, pêvajoyên pêşketinê wê bijî. Di dewama wê de di serdemên navîn de wê derketina li olê a civakan bi girseyî û piştî di dewama wê de wê bi girseyên mazin li dora têngînan gihiştina li hevdû wê weke pêşketinek li pêş a li ser ya demên berî xwe re jî bê. Weyneka ku wê ol jî wê di wê rengê de wê di pêşketinê de wê bileyizê wê bibê. Di wê rengê de wê, di nava wê de wê, pêvajoyên wê yên pêşketî wê pêşketinê ên bi demên ronansê û hwd de wê weke pêvajoyên xwenûkirinê ê li ser wê rengê pêşketinê ên ku wê bi demê re wê bibin jî bê. Pevçûnên bi navê olê û hwd ku wê heta demên li dora ronansê û hwd wê bibin wê, di wê rengê de wê, di encama wê de wê weke aliyekê giring wê xwe di awayekê de wê bide nîşandin. Ev pêvajoya xwenûkirinê û ankû weke pêvajoya reformasyonê a bi aqil û rengê pêşketinê re ku wê bibê jî wê, di wê rengê û awayê de wê, di dewama wê de wê, di aslê xwe de wê weke pêvajoyek di dewama ya serdemên navî ku wê li ser wê temenê ku wê were jî bê. Wê di wê rengê û awayê de jî wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di wê rengê de wê, dema ronansê wê di wê rengê de wê weke demek ku em wê di serî de wê ji wê aliyê ve di xate pêşketina jîyane bi komî, girseyî û di asta jor de bi civakî de ku mirov wê fahmbikê wê, bi wê re wê, hinekî li ser wê bisekinê.

Ol û aqil wê pergalek civakî a ku wê bi wê re wê, bijî wê biafirênê. Wê di wê de wê kevneşopî, orf û adetên xwe wê biafirênê. Pêşketina ku wê piştî ronansê wê derkeve li pêş wê, weke bi sînorkirina olê û hanîna pergalek civakî a sekuler wê were dîtin jî lê wê di wê rengê de wê, ji aliyê qalibên jîyankirinê ê serdest ve ku mirov binerê û li wê bihizirê wê bi wê re wê were dîtin ku wê, di dewama wê de wê weke aliyekê ku wê bi navaroka wê re wê pêşkeve jî bê. Di wê rengê de wê civaketîya ku wê, piştî demên barokê û hwd wê pêşkeve û wê li demê serdest bibê wê weke çîçîka ku ew ji hêkê derdikeve û ew mazin dibê bê. Ew hêka ku ew ji wê derdikeve jî ew qalibên ku ew di serdemêna navîn de bi aqilê felsefeyê pêşket û hwd re wê bi wê re wê, biafirê.

Wateya demên ronansê weke demna bi çandî, hûnerî û wêjeyî bi zêdeyî derkeve li pêş wê di wê xate pêşketinê de wê çî bê? Di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, werênê ser ziman ku wê təkiliya wê rengê pêşketinê wê bi wê rengê pêşketina civakî ku ew pêşdikeve wê

girêdayî bê. Di wê rengê de wê di dewema wê de wê, mirov dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê di serî de wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê jî mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare aliyên çandî û her wusa şîroveyên bi hûnerî û naqşkirinan weke ku wê bê kirin wê di wê rengê de wê dîmenekê din ê giring ku wê temenê ola çandî ku wê bi wê re wê bi xwe re wê hin bi hin wê ji wê demê û pê de wê biafirênê bê. Ola çandî wê di wê rengê de wê, di nava civakek ku ew bi endamên wê re pêşdikevin, xwedî wîn, xwestek û hwd bin û ew dixwezin ku bi wê û pêşketina keseyetîya xwe re xwe bidina nîşandin û pêşketina xwe bidina çêkirin wê, weke aliyekê ku wê temenê wê jî wê biafirênê bê.

Di wê rengê de wê, li vir wê, hizirkirinên ku wê bibin wê di dewama wê de wê, li gorî çerçoveya ola çandî bin. Wê, di wê rengê de wê, di wê çerçoveyê orf û adet û kevneşopî ku ew dibin wê di dewama wê de wê weke aliyekê giring wê xwe bide nîşandin. Di aslê xwe de wê ola çandî wê, di wê rengê de wê, weke temenekê civakî ku ew bi sazûmanî a aqil û hizirkirinê diafirênê û rengên pêşketinên wê yên bi ahengî wê diafirênê wê bi wê re wê xwe bide nîşandin. Lê ji aliyekê din ve jî wê, ola çandî wê, weke rewşek civakî û çandî wê, zêdetirî wê di nava wê de wê bixwezê ku ew di nava civakê de wê bijî. Weke aliyekê çandî û pêşketina wê, wê temenê pêşketina wê ya bi demê re ku ew xwe diafirênê û bi wê temenê wê yê çandî û kevneşopî bi têgînî ku wê biafirênê bê. Wê, di wê rengê de wê, di nava ola çandî de wê, çendî ku wê ol wê ji destê rêveber û desthilatdarî bê derxistin û ji wê were dûrkirin wê zêdetirî wê bi wê re wê bi civakê re wê bigihijê hevdu û wê hevnasînê wê di awayekê civaknasî de wê bikê. Wê zêdetirî wê xwezayîya wê bi têgînî wê pêşkeve.

Di warê hevnasîna aqil û olê de wê, di aslê xwe de wê, di demên serdemên navîn de wê temenên giring wê bîna pêşxistin. Mijarên weke mantiqê û hwd ku wê werina ser ziman û wê bi awayekê wê di nava hizirkirinê de wê bê rûniştandin û ji aliyê din ve jî wê, aqil wê weke temenekê fahmkirinê wê, were ser ziman wê, di wê rengê de wê, dikarê wê werênê ser ziman. Minaq wê El-kindî wê, dema ku ew bahsa têkiliya ol û aqil dikê wê bahsa hatina zanîna bi wahy'an û armanca wan bikê û wê bi wê re wê li dijî wê derkeve ku wê binavê olê li felsefeyê dijîtîyê wê bê dayîn nîşandin. Weke van aliyan wê gelek aliyên din ên ku mirov dikarê werênê ser ziman wê, bibin û wê werina ser ziman.

Di dewama wê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di demên serdemên navîn de wê, şîroveyên ku wê werina kirin wê temenekê aqilzanî wê di xwe de wê bihawênin. Kûrê rûst û kûrê Sîna wê, du filosofên demê ên ku ew navê wan derdikeve û dikin ku ew aqil bi awayekê derxina li pêş. Kûrê Rûsd wê weke ku mirov bi wî re wê kifşdikê wê ew wê, di awayekê de wê aqil derxê li pêş. Di şîrovekirinên wî yên li ser hizrên aristo û platon wê temenê felsefeya wî ya ku wê ne tenê di li rojhilat di nava islamê de wê, li rojava di nava xiristiyanîyetê jî ku wê deng vebê bi wergerendina berhemên li latinî re wê, derkeve li pêş. Bi latinî wê bi navê “Averroes” re wê derkeve li pêş. Di wê rengê de wê, felsefeya wî wê di wê rengê de wê, di temenekê de wê, pêşkeve. Weke wî kûrê Sîna jî wê felsefeya serdemên kavnera bi ya Aristo, platon û hwd re wê, ji aliyê têngîna metafîzîkê û hwd ve wê bihizirê û wê hizrên xwe wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Di wê rengê de wê, di nava hizrên ku wê werina ser ziman wê ji nûve wê, salixkirinên bi hizrî ên bi olê, ramyarîyê, tendûrûstîyê, anatomî, nebatî û hwd wê derkeve li pêş. Filofofên demê wê di wê rengê de wê mijarên cûr bi cûr ên hizrî wê derxina li pêş.

Di wê çerçoveyê de wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, hizrên filosofên demê wê, di wê rengê de bê ku wê çawa wê felsefeyê wê weke temenekê fahmkiirinê wê werênina ser ziman. Ji xwe piştî ku wan zêde dest avêt felsefeyê û felsefe hin bi hin derket li pêş wê êdî wê bi zêdeyî wê kesên li dijê jî wê bi navê baweriyê û hwd wê derkevina li pêş. Di wê rengê de wê, Gengêşîyên nava felsefeyê û têngînên olî wê di wê rengê de wê bi zêdeyî wê bi wê rengê wê xwe bide nîşandin. Di nava olên Asya dûr de wê ber ku wê têngîna wahyê wê nebê wê zêdetîrî wê mijara aqil wê di awayekê cihgirtî de wê xwe bide nîşandin. Wê bi wê re wê, hizirkirin û bi felsefeyê wê rêyên cûr bi cûr ên hizirkirinê wê werina pêşxistin. Di dewama wê de wê mirov dikarê werênê ser ziman ku wê felsefe wê bi wê re wê di nava xatek pêşketinê de bê.

Di nava felsefe û olê de hewldana levhanîne û bi wê re bi awayekê wê di nava hewldana wê de bin. Wê dijberîyên li felsefeyê wê di aslê xwe de wê, ji aliyekê ve wê weke ku wê olê jî wê, di wê rengê de wê, mijare baweriyê jî wê, ji aliyê felsefe û hizirvanên wê ve wê bike bê xistin ber lêpisînê de. Felsefe wê, rê û rêbazên wê yên hizirkirinê wê di wê rengê de wê, dema ku wê werina bikarhanîn wê, di wê rengê de wê, di awayekê de wê, hemû rengên hizirkirinê wê bi wê re wê werina pêşxistin. Di

mijare təkiliya ol û aqil de wê, aqil wê di awayekê de wê, çerçoveya hişmendîyê derkkirinê a bi giştî wê bi wê re wê biafirênê bê. Wê mirov wê, dema ku mirov wê, yazdanakê wê fahmbikê wê çawa wê fahmbikê? Wê di awayekê de wê mirov wê ber ku mirov wê bi mirovî wê li yazdanî wê bihizirê wê bi xosletên xwe re wê bihizirê. Wê, di rengê de wê, hebûna yazdanan wê bi wê re wê, were ser ziman.

Xenophanes wê, dema ku wê bahsa təkiliya mirov û yazdanan wê bikê wê bi gotina “mirovan yazdan afirandin, ber ku mirov di wan de awayê şeklê xwe, hêst û zimanê xwe di wan de lêdigerihê. Ku çêlekan kariba wêneyan xêzbikin wê yazdanê xwe wê çêlek wê xêzkeriban” re wê bènê ser ziman. Homeros û Hesiodos wê dema ku wê bahsa təkiliya nava mirov û yazdanan wê bikin wê bigotina mirovan hemû gûnah û ya bifihêt wê atfî yazdanan bikin” re wê bènê ser ziman. Anaksagoras wê bi gotina stêrên li azmana ne yazdan in lêbelê ew weke kevirên ser rûyên ardê weke cismên pêketî na.” Protagoras wê filosofekî din bê ku wê li ser mijare yazdaniyê wê bènê ser ziman û wê bêjê ku ‘ez li ser hebûna yazdanan ku ew hena û ankû nîn a lêkolînê na. Gelek sedem ku min ji wê dikin hena, ya herî giring wê kinbûna temenê min û mijar ku ew pîrr nepeniya.” ..

Di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê ev gotin wê ji aliyekê ve wê, ne tenê wê hebûna yazdanan wê weke didina nîşandin ku aqilê mirov li wê êdî serketiya wê bide nîşandin bê. Ji wê zêdetirî wê weke aliyekê giring wê, bide nîşandin ku felsefe ji aliyê jîyanê ve mijarê zêdetirî bi aqilê jîyanî dihizirê û wê dikê ku wê fahmbikê bê. Di wê rengê de wê, pêwîstiya fahmkirinê nexwe wê hertimî wê weke aliyekê ku wê mirov karibê wê werênê ser ziman bê.

Di warê felsefeyê û təkiliya wê ya bi olê re wê di aslê xwe de wê weke təkiliyek komplika bê. Wê di nava hevdu de wê, çendî ku wê weke aqil û ankû felsefe wê ji temen ve wê weke aliyekê kifşkirinê wê hebê jî lê wê bi dîmenî li ser wê re wê, ya ku ew bi dîtbarî hatî monstrekin wê, ew wê, təkiliya nava aqil û olê wê karibê bide dîyarkirin. Ev jî wê ji aliyekê ve wê, karibê balê di çerçoveya fahmkirina mijarê bikişênê li ser təkiliya nava cewherê û awayê şeklê ê weke qalibê wê. Di wê rengê de wê awa û cewber wê, di wê rengê de wê, di awayekê de wê, çawa wê mirov karibê wê awabikê? Awa wê, weke aliyê ya ku wê li gorî wê, bi darêjkî û awayî ew ku ew li berçav ew dihê dîtî jî bê. Lê di dewama wê de wê, cewher wê weke ya navarok, rastteqênî û hwd bê. Wê di wê rengê de wê, mirov dikarê wê di awayekê de wê, werênê ser ziman.

Di çerçoveya têgiha awa û cewherê de wê, cewher wê bi çi û awa jî wê çawa ya re wê di awayekê de wê, mirov dikarê wê bi awayekê qaba wê di serî de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di nava felsefeyên serdemên kevnera de wê Aristo wê, destbiavêjê mijare awa û cewherê û wê di wê rengê de wê, li wê bê hizirkirin. Li ser mirov re wê, weke minaq wê platon wê bi gîyan û laş re wê şîrovebikê. Di ziman de wê bi gotin û wateyê re wê were ser ziman.

Di serdemên piştî ronansansê de wê têkiliya nava nava awa û cewherê wê di awayekê razber de wê bê temenê pêşketinên hûnerî û hwd jî. Bi wê rengê wê di aslê xwe de wê weke têtîneka felsefeyî a afrîner wê, di wê rengê de wê xwe di rengê dîtbarî û fahmkirinê de wê bide nîşandin. Têkiliya nava awa û aqil de jî wê di wê rengê de wê, mirov dikarê wê bi awayekê di heman rengê de wê balê bikişênê li ser wê û wê fahmbikê. Awa wê, di wê rengê de wê di awayekê de wê weke darêjk, qalib, qaşûl û hwd bê. Wê di wê rengê de wê gotinên ku wê karibin wê salixbikin wê ev bin. Lê ew awa wê di temenê xwe de wê ji cewherek çawa wê biafirê wê di wê rengê de wê ew jî wê weke aliyekê din ê ku mirov dikarê wê werênê ser ziman. Zimanzan wê di serî de wê di dema ku salixkirina gotinê û wateyê de wê di rewşê û wateyê û têtîliya wan ya bi jîyanê û demê a şenber re wê hewlbidin ku wê fahmbikin. Di wê rengê de wê aliyên ku wê nayêna salixkirin. Zaneyên demê ên weke Wittgenstein wê ji vê aliyê ve wê nêzî mijara têtîliya nava fahmkirinê û olê bibin û wê di wê rengê de wê, bi gotina çendî ku mirov fahm nekê jî wê nikaribê wê piştrast bikê. ' "Wê di wê di wê rengê de wê, ew wê, weke aliyekê ku wê di mejî de wê bi temenekê metafizîkî wê bimênê" wê, werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, Wittgenstein wê li dijî axiftina zêde a li ser metafizîkê wê bisekinê. Ber ku ev wê weke aliyna ku wê hem têtîliyê wê ji jîyanê wê bibirin û hem jî wê, ne weke aliyna ku wê karibin wê werina piştrastkirin bin.

Di wê rengê de wê, têtî û renekê hizirkirinê ê pozitivist wê bi xwe re wê bide nîşandin. Di aslê xwe de nêzîkatîya Wittgenstein wê, weke nêzîkatîyek ku wê heta wê demê hatî kirin jî bê. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê bêjê ku wê, di wê rengê de wê, mirov wê dema ku wê giringiyê wê bide fahmkirinê wê di wê rengê de wê, di serî de wê, li şûna zêde heydana li ser gotinên metafizîkî û ankû mistisismê wê bi wê re wê bi zêdeyî wê li ser temenekê xwezayî wê bi aqilê jîyanê re bihizirê û bi wê re bigihijê fahmkirin û wateyê wê ji wê zêdetirî wê watedar bê. Di wê

rengê de wê, temenekê baştirin ê təkiliyê ê fahmkirinê wê bi xwe re wê bikê ku wê biafirênê.

Di wê rengê de wê, di dewama wê de mirov dikarê wê weke aliyekê wê werênê ser ziman ku wê ya ku mirov bi ziman nekarî wê piştrastbikê wê hawalayî metafizîkê bikê. Lê wê ew wê jî wê bêwate nebînê. Di wê rengê de wê lêgerîna wateyê di wê rengê de wê, weke aliyekê ku wê wê mirov wê bi xwe re wê weke di nava cihanek biafsûn de wê bibê û dûrbikê ji jîyanê jî bê. Ya ku wê mirov nikaribê wê werênê ser ziman wê bibê. Ev wê, mirov dikarê wê li dû beşan beş bikê. Yek wê bi ast û pîla ast û zanînê ve girêdayî wê bi fahmkirina wê ve tēkilidar bê. Aliyê din jî wê bi rewşên weke yên metafizîkî, minaq wke destpêka jîyanê, destpêka pêşî a bi taqîna 'bîng.bang' û hwd. Di wê rengê de wê, aliyê pêşî wê bi demê re wê çendî ku wê aqilê me pêşket wê pêde wê herê û wê bigihijê zanîna wê. Di wê rengê de wê hin bi hin wê bi wê re wê bizanebûn bibê. Di dewama wê de wê bigihijê zanîna wê. Lê aliyê din wê weke aliyekê ku wê, di wê rengê de wê, weke aliyekê ku wê bi mistîkî ku wê hertimî wê weke qûlekê di mejiyê mirov de wê xwe bide hiştin bê. Ya ku wê, hertimî wê temenê tirs, gûman, bawerî û hwd wê bi mirov re wê bide afirandin jî ji aliyekê ve wê ev bê.

Minaq wê di warê gotinên weke yên xwûdê û hwd de wê, çendî ku mirov wê bêjê ew bawer nekê jî lê wê weke ku wê zor jî bê ku ew wê, pûç jî bikê. Di wê rengê de wê di nava nakokiyekê de wê bijî. Aliyekê wê nakokiyê wê nezanî bê. Di wê rengê de wê, di serî de wê weke aliyekê wê yê din jî wê mirov dikarê wê bi fahmkirinê re wê, di serî de wê, werênê ser ziman ku wê zanîn wê çendî ku wê pêşkeve wê, zêdetirî wê temenê fahmkirinê wê bi tûrên tēkiliyê ênbi xosletî û hwd û tēkiliya wan a bi hevdû re wê dênê û wê bigihijê fahmkirinê. ..

Di wê rengê de wê di dewama wê de li ser mijare fahmkirina gotina metafizîkê wê hinekî bi gotinekê jî di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman. Mirov ku wê bi mejiyê xwe wê redbikê û rednekê wê, di aslê xwe de wê wê rengê wê rengê nêzîbûyîna li wê di wê temenê wê mirov dikarê wê bi awayekê wê werênê ser ziman. Metafizîk wê aliyekê wê yê ku wê hin bi hin wê nepeniyên wê yên ku ew dem bi dem bi xwe re diafirênê û wê aqil wê, zelal bikê jî wê, di wê rengê de wê, weke aliyekê nezanîna aqilê me wê xwe bide nîşandin. Di wê rengê de wê, di aslê xwe de ku em aqilê me bi şibihênina rêyekê û wê rêyê navbera li pêş newê zanîn û ya ku me bûhûrandî ku ew were zanîn bê, wê çendî ku wê ew navbera ku mirov wê bi ber wê ve diçê û ku ew bi wê re bi zane dibê

jî wê, bi wê re di awayekê de wê, xwe bide nîşandin. Di wê rengê de wê, di wê rengê de wê ji renekê fahmkirineka bi awayekê ontolojikî zêdetirî wê weke aliyekê nezanîna li pêşîya aqilê me wê di wê rengê de wê di awayekê de wê fahmbikê wê rasttir bê. Di wê rengê de wê, dem bi dem wê di her astê de wê mijarên ku wê bi wê re wê werina fahmkirin wê, di wê rewşê de wê aqilê mirov wê hin bi hin wê pêşde wê herê. Di aslê xwe de wê, ev wê weke xosletekê jîyanê ê sofistiske jî bê. Wê, di wê rengê de wê, temenê fêrbûnê, fahmkirin û têgihiştinê ku jîyan bê wê demê heta ku ew hebê wê ew jî wê hebê. Aliyê pêşaroja jîyanê ew weke aliyekê ku ew hê ne hatîya jîyankirin û bi darêjkkirin bê. Wê di wê rengê de wê, di wê rengê de heta ku ew hat jîyankirin wê were bi darêjkkirin. Wê li ser wê re wê salixkirin wê di wê rengê de wê, bi demê re wê bi wê re wê bibê.

Salixkirin wê di wê rengê de wê temenê wê di wê rengê de wê, bi darêjkkirin û bûyîna wê re wê xwe di awayekê de wê bide nîşandin û dîyarkirin bê. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê metafîzîk wê ku em weke ku wê bi klasîkî wê were salixkirin ku ew ya li pêş-fîzîkê bê wê, demê em bi wê rengê wê di temenê fahmkirina pêşîya wê de wê fahmbikin û wê werênina ser ziman. Pêşarejok ku ew ne hatî bi darêjkkirin jî wê temenê fahmkirinê wê di wê de wê nebê. Di wê rengê de wê têtikiliya awa û darêjkê wê di wê rengê de wê bi kirin, bûyînê û hwd re wê di awayekê de wê bi wê re wê xwe bi wê rengê wê bi têtikilîyî wê bide nîşandin û dîyarkirin.

Di wê rengê de wê, dema ku em têtikiliya fahmkirinê li ser wê temenê bi gotinekê jî bi felsefeyê ve girêdabide û wê werênê ser ziman wê demê wê bi awayekê fahmkirinê, derxistina li têgihiştinê, gihiştina li wateya wê û hwd re wê, xwe bide nîşandin. Felsefe wê, karê wê ne ew bê ku ew derpêşan biavêjê li holê û bi wê re ew bi wê bikê ku ew ji jîyanê qût ew bikê ku ew temenekê biafirênê bê. Ji xwe bi wê rengê wê, felsefe wê ne bê felsefeya jîyanê û hewldana fahmkirina jîyanê. Wê di temenekê *wahy* yî de wê weke têtîneka ku ew li azmana dihizirê û bi wê re dikê ku ew li jîyanê binerê bê ku ew wê fahmbikê.

Ev jî wê di serî de wê weke aliyekê ku wê di serî de wê weke kuştina felsefeyê bê. Di wê rengê de wê ji wê bêwatebûyîn zêdetirî wê ti tişt wê nebê. Felsefe wê, di wê rengê de wê, di awayekê de wê di serî de wê, ku ew nerîneka bi fahmkirinê a ji jîyanê bê wê demê ew divê ku ji her aliyê xwe ve li jîyanê girêbide û bi wê temenê xwe yê fahmkirinê çêbikê. Kirin û hwd wê weke aliyekê giring ê ku wê temenê wê yê fahmkirin êw

biafirênê bê. Di wê rengê de wê fahmkirin wê di her demê de wê giring bê. Lê di jîyaneka bi ber pêşarojê de ku ew diherikê wê bo bi darêjkkirin û bi awakirina gihandina awayên wê yên bi cewherî û hwd re wê temenê wê bi wê rengê wê biafirênê.

Heta roja me wê, hemş têtînen ku ew hatina bi awa kirin û bi wan awayan gihandina wan a li fahmkirinak cewherî wê, di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê, weke aliyekê giring wê di wê rengê de wê, were dîtin. Ev wê aliyê têtînen metafîzîkî ên olî jî wê di nava wê de bin. Di wê rengê de wê, di serî de wê weke aliyekê wê yê ku bi fahm wê werênê ser ziman.

Jîyan wê weke aliyekê aqil ê objektiv wê di wê temenê de wê xwediyê temenekê bê. Aliyê wê yê fahmkirinê ê bi hişmendî wê jî wê biriqandina wê ya li mejî ku mirov wê derkdikê wê bi wê temenê wê hebê û wê ew biafirê.

Felsefeyê wê di wê rengê de wê di temenê fahmkirinê de ku ew bi rengê jîyane olî bê û ankû bi têtînen din bê wê di wê rengê de wê, temenekê bi fahm wê biafirênê. Li ser wê re wê hizirkirin wê bibê. Ku bawerî karibê bi xwe ve girêdayî xwe bi çerçoveyek fahmkirinê a sazûmanî ku ew li dijî felsefeyê jî bibê bi gotin wê bi wê bi felsefekirina temenê wê yê bi felsefeyê bê.

Di dewama wê de wê di serî de wê mirov dikarê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê di mijare fahmkirinê de wê weke aliyekê giring wê jîyankirin wê weke aliyekê wê yê temenî bê. Ev wê di awayê çî darêjk û rengên jîyanê de jî bê wê wusa bê. Wê di wê rengê de wê di nava wê pêvajoyên azmûnî wê ew wê bi temen bikin. Çendî ku wê di nava têtînen olî û hwd de wê ev wê bi awayekê wê weke ku wê weke ku wê were redkirin jî lê di aslê xwe de wê di temen pêvajoyên wê jîyankirinê de wê ev wê hebê. Ku karibê bahsa dîrokekê bi xwe re bikê jî wê di wê sayê de bê.

Di wê rengê û awayê de wê, di aslê xwe de wê azmûn wê di her demê de wê, weke dijjahra her rengê fahmkirinê ê vajî hevdu jî bê. Di wê rengê de ku ew çî rengê pêşketinê jî bê wê, di nava wê de wê, fêrbûna xwe wê bi wan pêvajoyan wê bi awayekê pirrdîmenî wê bijî. Têtînek wê di her demê de wê, karibê bibê temenê watelêkirinên nû ên bi aqilê demê ê ku ew nû pêşketîya û bi wê pêşketîya jî bê. Wê di wê rengê de wê di dewama wê de wê mirov dikarê wê, weke temenekê fahmkirinê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Felsefe wê di wê rengê de wê, dema ku mirov wê fahmbikê wê şewayên wê yên weke aqilmeşandinê wê di her demê de wê weke aliyna ku wê bi mirov re wê bi xosletî wê bijîn û wê xwe bidina jîyankirin. Jîyan wê aliyekê wê yê ku ew hertimî bo pêşketina wê bixwezê ku ew were fahmkirin wê hebê. Di wê rengê de wê, fahmkirina ku me kir ku ew di çî rengê û awayê de jî bê wê, di awayekê de ku ew çendî şenber jî bê wê di awayekê razber de wê li hemberî wê herîkîna jîyanê wê xwe bi rengê awayekê de wê bide nîşandin. Ya ku wê temenê fahmkirinên pirralî ji jîyanê wê biafirênê û ankû wê tégînekê wê biê temenê fahmkirina rewşekê û wê bi wê ew rewş wê were fahmkirin û hwd de jî wê di aslê xwe de wê ev bê. Em di wateya gotinekê de wê, dikarin wê salixbikin û wê werênina ser ziman. Wateya gotinekê wê çendî ku ew di mejiyê me de wê weke şenber, salixirî û dihê zanîn jî bê lê wê di aslê xwe de wê, ji wê zêdetirî wê li hemberî ya diharikê û dibê de wê, bi awayekê şenberî wê temenekê afrîner wê bi mejiyê mirov û hwd re wê bide çêkirin û wê biafirênê. Di wê rengê de wê ev jî wê weke xosletekê pêşketina me bê.

Pêşketina ziman bi gotin, wate û hwd re wê, weke aliyekê wê razberî a bi astbilind wê di aslê xwe de wê biafirênê. Mirov li ser wê re wê dikê ku wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Wê, bi wê re wê, rewşên jîyanê wê bi awayekê pirr alî wê fahmbikê. Her wate û gotin wê ji aliyê xwe ve wê weke xêvna ku ew di nava herîkîna dîrokê de ku wê pirralî wê di xwe de wê salixbikin û wê bi monstrebikin jî bin. Di wê rengê de wê, di gotinê de wê aliyê li pêş ê nayê zanîn û yê dihê zanîn wê li hevdû wê di têkiliyeka ku ew bi wê hevdû fahmdikê de bê. Wê di wê rengê de wê weke aliyê sêyem ku wê temenê wê fahmkirinê wê bi wê re wê bide afirandin jî wê di aslê xwe de wê, ew wê aliyê rewşî, jîyanî û hwd ê ku mirov wê wê di nava jîyanê de wê dijî jî bê. Wê bi wê re wê, ew temen wê bi jîyankirinan û hwd re wê di wê rengê de wê biafirê û wê dikarê wê werênê ser ziman.

Hin çavkani

- * Gilhus, Ingvild Sælid, Mikaelsson, Lisbeth(2007); : Hva er religion, . Universitetsforlaget, Oslo
- *Hill, Brennan (1997). Faith Religion & Theology: A Contemporary Introduction
- *Williams, Paul (2000). Buddhist Thought: A complete introduction to the Indian tradition
- *A Jacobsen, Knut (red)(2006). Verdensreligioner i Norge, 2.utgave. Universitetsforlaget, Oslo
- *K. Klostermaier, Klaus (2010). Survey of Hinduism, A: Third Edition.
- *Durkheim, Emile (1915). The Elementary Forms of the Religious Life.
- *Saler, Benson(1990); "Conceptualizing Religion: Immanent Anthropologists, Transcendent Natives, and Unbounded Categories"
- *Smith, Wilfred Cantwell (1962), The Meaning and End of Religion
- *Wallace, Anthony F.C. (1966). Religion: An Anthropological View. New York: Random House
- *Marx, Karl(1844); "Introduction to A Contribution to the Critique of Hegel's Philosophy of Right"
- * James, William (1902). The Varieties of Religious Experience. A Study in Human Nature.
- *Brodd, Jeffrey (2003). World Religions. Winona, MN: Saint Mary's Press
- *McKinnon, Andrew M. (2002), "Sociological Definitions, Language Games and the 'Essence' of Religion". Method & theory in the study of religion, vol 14
- *McLaurin, Ronald (1979). The Political Role of Minority Groups in the Middle East. Michigan University Press
- *Beckford, James A. (2003). Social Theory and Religion. Cambridge: Cambridge University Press

*Paul Tillich(1959), Theology of Culture, Robert C. Kimball (ed),
Oxford University Press

.
Abdusamet yigit, cizirabota, kurdistan, 2018-9